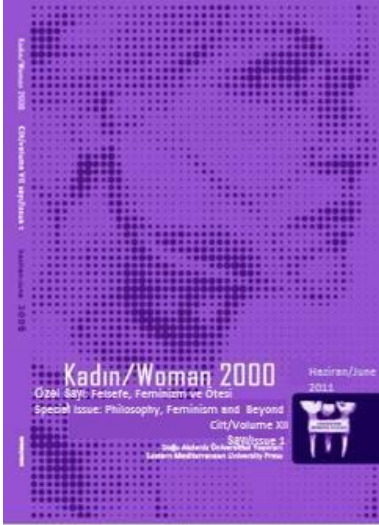

Downloaded by: [CWS 2016]
On: 09 April, 2016
Publisher: Eastern Mediterranean University Press
Famagusta-TRNC

Kadın/Woman 2000-Journal for Women's Studies Volume 15 Issue 1, June 2014

ISSN: 1302-9916
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

Full terms and conditions of use: Articles in this Journal maybe used for research, teaching and private study purposes. Any substantial or systematic reproduction, re-distribution, re-selling, loan or sub-licensing, systematic supply or distribution in any form to anyone is expressly forbidden.

1302-9916©2016 emupress

Kadın/Woman 2000
Kadın Araştırmaları Dergisi - Journal for Women's Studies

Haziran/June 2014
Cilt/Volume XV Sayı/Issue 1

Doğu Akdeniz Üniversitesi/Eastern Mediterranean University

© 2014 Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi

© 2014 Eastern Mediterranean University Press

Printed in North Cyprus by the Eastern Mediterranean University Printing House

ISSN 1302-9916

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies

KADIN / WOMAN 2000
Journal for Women's Studies

Publisher

Prof. Dr. Abdullah Y. Öztoprak (Rector) (on behalf of)
Eastern Mediterranean University (EMU)
Turkish Republic of Northern Cyprus

Editorial Board

Editors

Assoc.Prof. Hanife Aliefendioğlu, Eastern Mediterranean University–North Cyprus
Assoc.Prof. Fatma Güven Lisaniler, Eastern Mediterranean University–North Cyprus

Members

Prof. Sevda Alankuş, İzmir University of Economics-Turkey
Prof. Ayşe Işık Gürşimşek, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Assoc. Prof. Anne Ciecko, University of Massachusetts-USA
Dr. Cynthia Forson, University of Hertfordshire-England

Associate Editors (English Editors)

Cemil Sarıçizmeli, Eastern Mediterranean University – North Cyprus
Fatma Olcaytuğ Ünal, Eastern Mediterranean University – North Cyprus
İrem Bailie, Eastern Mediterranean Doğa College – North Cyprus

Journal Secretary: Özge Özcan

Cover Design: Roya Alagheband

Language: Turkish / English

Correspondence Address

Kadın/Woman 2000
Eastern Mediterranean University,
Center for Women's Studies,
BE280,
Gazimağusa - North Cyprus
(via Mersin 10 - Turkey)
e-mail: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

KADIN / WOMAN 2000
Kadın Araştırmaları Dergisi

Sahibi

Prof. Dr. Abdullah Y. Öztoprak (Rektör)
Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) (adına)
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Editör Kurulu

Editörler

Doç. Dr. Hanife Aliefendioğlu, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Fatma Güven Lisaniler, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs

Üyeler

Prof. Dr. Sevdal Alankuş , İzmir Ekonomi Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Ayşe Işık Gürşimşek, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Anne Ciecko, Massachusetts Üniversitesi - ABD
Dr. Cynthia Forson, University of Hertfordshire-İngiltere

Yardımcı Editörler (İngilizce Editörleri)

Cemil Sarıçizmeli, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Fatma Olcaytuğ Ünal, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
İrem Bailie, Doğu Akdeniz Doğa Koleji - Kuzey Kıbrıs

Derginin Dili: Türkçe / İngilizce

Dergi Sekreteri: Özge Özcan

Kapak Tasarım: Roya Alagheband.

Yazışma Adresi

Kadın/Woman 2000
Doğu Akdeniz Üniversitesi,
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
BE280,
Gazimağusa - KKTC
e-posta: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies

KADIN/WOMAN 2000
Journal for Women's Studies

Academic Advisory Board

Prof. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl University-Turkey)
Prof. Berit Hagekull (Uppsala University-Sweden)
Prof. Beth Baron (City University of New York-USA)
Prof. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-UK)
Prof. Jacqueline Nadel (Riken BSI-France)
Prof. Louis Oppenheimer (University of Amsterdam, Netherlands)
Prof. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences - France)
Prof. Mustafa Fatih Özbilgin (University of East Anglia-UK)
Prof. Mutlu Binark (Başkent University-Turkey)
Prof. Sevda Alankuş (Kadir Has University-Turkey)
Prof. Şeyma Güngör (University of İstanbul-Turkey)
Prof. Yıldız Ecevit (Middle East Technical University-Turkey)
Assoc.Prof. Aksu Bora (Hacettepe University-Turkey)
Assoc.Prof. Biran Mertan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Blaise Pierrehumbert (Lausanne University- Switzerland)
Assoc.Prof. Burçak Keskin Kozat (Stanford University -USA)
Assoc.Prof. Netice Yıldız (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Nurten Kara (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Süheyla Üçışık Erbilin (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Türkan Uluşu Uraz (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Yonca Al (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Nazime Beysan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Pembe Behçetoğulları (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi University-Turkey)
Assist.Prof. Seda Orbay (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)

About the Journal

Kadın/Woman 2000 -Journal for Women's Studies is a publication of Eastern Mediterranean University - Centre for Women's Studies. It is published biannually and is a multi-disciplinary, refereed and bilingual journal (both Turkish and English) dedicated to the scholarly study of all aspects of women's issues. The articles published are primarily on topics concerning women's rights, the socio-cultural aspects and position of women in society as well as particular legal issues. Articles are accepted from all disciplines such as literature, sociology, psychology, anthropology, law, political science, economics, medicine, cultural history as well as book reviews on recent publications and news and reports on important scientific events.

Indexing

Kadın/Woman 2000 is indexed in GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO Women's Studies International Database, Asos Index, and ULAKBİM National Databases.

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

KADIN / WOMAN 2000
Kadın Araştırmaları Dergisi

Akademik Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl Üniversitesi - Türkiye)
Prof. Dr. Berit Hagekull (Uppsala Üniversitesi -İsveç)
Prof. Dr. Beth Baron (New York City Üniversitesi -ABD)
Prof. Dr. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-İngiltere)
Prof. Dr. Jacqueline Nadel (Riken BSI-Fransa)
Prof. Dr. Louis Oppenheimer (Amsterdam Üniversitesi, Hollanda)
Prof. Dr. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences - Fransa)
Prof. Dr. Mustafa Fatih Özbilgin (East Anglia Üniversitesi -İngiltere)
Prof. Dr. Mutlu Bınark (Başkent Üniversitesi - Türkiye)
Prof. Dr. Sevda Alankuş (Kadir Has Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Şeyma Güngör (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Prof. Dr. Yıldız Ecevit (Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Türkiye)
Doç.Dr. Aksu Bora (Hacettepe Üniversitesi - Türkiye)
Doç.Dr. Biran Mertan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Blaise Pierrehumbert (Lausanne Üniversitesi - İsviçre)
Doç.Dr. Burçak Keskin Kozat (Stanford Üniversitesi -ABD)
Doç.Dr. Netice Yıldız (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Nurten Kara (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Süheyla Üçışık Erbilen (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Türkan Ulusu Uraz (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Yonca Al (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Nazime Beysan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Pembe Behçetoğulları (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi Üniversitesi - Türkiye)
Yrd.Doç.Dr. Seda Orbay (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)

Dergi Hakkında

Kadın/Woman 2000-Kadın Araştırmaları Dergisi, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'nin bir yayın organı olup, Merkez'in amaçları doğrultusunda kadın konusu ile ilgili değişik disiplinlerde yapılan çalışmalara yer veren bilimsel düzeyde hakemli bir dergidir. Her yıl 2 cilt 2 sayı olarak Türkçe ve İngilizce yayımlanan dergi, toplumsal cinsiyet ve kadının konumu ve hakları konularında sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilimi, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, edebiyat ve iletişim alanlarında disiplinler arası nitelikli bilimsel makaleler yayımlar. Ayrıca kadın konusunda yapılan çalışmalar ve yayımlarla ilgili bilimsel tanıtım yazılarına yer verir.

Veritabanları

GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO Women's Studies International Database, Asos İndeks ve ULAKBİM Ulusal Veri Tabanı.

İçerik/Contents

Cilt/Volume XV

Sayı/Issue 1

Haziran/June 2014

Editörden/From the Editors!

Makaleler/ Articles

Modernleşme Sürecinde Ataerkil Rollerin Yeniden Yapılandırılması: Erkek Feminizmi ve Türk Edebiyatından Örnekler

(The Re-construction of Patriarchal Roles in the Process of Modernization: Pro-Feminism Examples in Turkish Literature)

Kamil Demirhan..... 1

Başkaldırı Olarak Feminist Sanat ve Temsilîyet Sorunu (Feminist Art as Revolt and Problem of Representation)

Ayşe Sibel Kedik 25

Üniversite Öğrencilerinin Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri (University Students' Perceptions on Women's Gender Role)

Müge Beidoğlu & Kemal A. Batman..... 45

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin X/Türkiye Kararı Temelinde Türkiye'de LGBT Mahkûmlara Yönelik Bir İnceleme (An Examination of LGBT Inmates in Turkey Based on X/Turkey Case by the European Court of Human Rights)

Önder Canveren & Emir Özeren..... 71

Feminist Perspektiften Hukuk Eğitimi Eleştirisi (A Critique of Legal Education from Feminist Perspective)

F. İrem Çağlar Gürgey..... 97

Bu Sayıya Katkı Koyan Yazarlar/Authors of This Issue..... 110

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar/Referees of This Issue..... 111

Yayın İlkeleri/Notes for Contributors..... 112

From the Editors!

Dear Readers

We are happy to introduce Volume 15, issue 1 of *Kadın/Woman 2000*. This issue includes five articles from a variety of different fields. We hope the collection will contribute to the improvement of women and gender studies and be an asset for researchers and activists in the field.

Our first article, *The Re-construction of Patriarchal Roles in the Process of Modernization: Pro-Feminism Examples in Turkish Literature* by Kamil Demirhan, analyzes pro-feminism in the modernization process of Turkey through the works of Ömer Seyfettin, Peyami Safa, and Vâlâ Nureddin; the important writers of Turkey in the modernization process. The author argues that pro-feminism is not integrated with genuine feminism with a goal of eliminating the gender inequalities in society. Rather pro-feminism's aim is to define new patriarchal gender roles that are then used as the rhetoric of modernity.

The second article in this issue is entitled *Feminist Art as Revolt and Problem of Representation* by Ayşe Sibel Kedik. In her article Kedik discusses Feminist Art within the frame of the notion of 'representation' with the sub concepts such as 'gender', 'identity', 'body', 'difference', and 'woman experiences'. She argues that with the effects of post-structuralism and post-modernism, women artists moved from constituting an alternative discourse to patriarchal and masculine discourse and left a strong impact on contemporary art with their works on the problematic of representation while emphasizing distinction in theoretical and practical areas.

The third article, *University Students' Perceptions on Women's Gender Role: A Case of North Cyprus* by Müge Beidoğlu and Kemal A. Batman, is a qualitative study that aims to determine university students' perceptions on gender roles in North Cyprus. They conclude that the participants still hold traditional views on gender roles especially regarding marriage and family life and sexuality.

In the fourth article, Önder Canveren and Emir Özeren analyses the experiences of LGBT inmates in Turkish prisons through the European Court of Human Rights' (ECHR) judgment on a gay prisoner's petition regarding violations of the prohibition of torture and prohibition of discrimination. Their findings established a significant jurisprudence that pointed out the severity of the inadequate physical conditions of prisons from the view point of homosexuals, the gap in Turkish law on criminal execution as well as on the penalty legislation regarding homosexual prisoners and the lack of agenda-setting at political level in Turkey.

The fifth article in this issue comes to us from F. İrem Çağlar Gürgey. Her study entitled *A Critique of Legal Education from Feminist Perspective* puts forward the

critiques of hierarchical structure of legal education offered by critical legal studies and feminist legal theory. Besides the author analyses and discusses the education methods of feminist legal theorists that, in addition to hierarchical structure of present day legal education focuses on deconstruction of the male dominated education system. She provided detailed analysis of legal clinics; one of the alternative methods of feminist legal theorists. She argues that legal clinics being the supplementary component of theoretical education and fosters the education of lawyers that are ready to realize the justice.

We would like to express our acknowledgement to all those who worked very hard reviewing papers and publicizing the journal. We are indebted to Prof. Necdet Osam, Chair of the Executive Board of Emupress, our colleague İrem Bailie for proofreading, and to Selda Adaöz, Ersev Sarper, and their team in the EMU printing office without whose generous contributions this work would have never been completed.

Editors

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Editörden

Sevgili Kadın/Woman 2000 okurları

Dergimizin 15. Cildinin 1. sayısını sizinle paylaşmaktan mutluyuz. Bu sayıda beş değerli yazı ile toplumsal cinsiyet çalışmalarına katkı koymayı amaçladık. Bu çalışmaların yarattığı dinamizmin aktivist, araştırmacı ve akademisyenlerin katkılarıyla artarak devam etmesini diliyoruz.

İlk makale *Modernleşme Sürecinde Ataerkil Rollerin Yeniden Yapılandırılması: Erkek Feminizmi ve Türk Edebiyatından Örnekler* başlığını taşıyor. Çalışmanın yazarı Kamil Demirhan, modernleşme ve uluslaşma sürecinde kadına atfedilen rollere ilişkin erkek feminizmini teorik yaklaşımdan yararlanarak, Türkiye’de modernleşme sürecinde kadına atfedilen yeni rollerin tespiti ve bu rollerin edebiyat eserlerinde tasvir edilen karakterlerin rolleri ve özellikleri ile karşılaştırılması yoluyla analiz etmektedir. Analiz sonucunda yazar, erkek feminizmi kavramının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderme amacıyla örtüşmediği, toplumda yeni ataerkil roller tanımlanmasına yol açtığı ve kendi içerisinde feminizmi sınırlandırarak mevcut ataerkil rollerin iyileştirilmesi anlayışının ötesine geçtiğini kalıcılaştırdığını öne sürmektedir.

İkinci makalede Feminist Sanat, ‘temsiliyet’ kavramı çerçevesinde ele alınmakta ve ‘cinsiyet’, ‘kimlik’, ‘beden’, ‘farklılık’, ‘kadınsı deneyimler’ gibi alt kavramlar kullanılarak, kadının sanatta bir özne olarak kendisini temsil edebilme yöntem ve arayışları belli başlı örnekler üzerinden tartışılmaktadır. Ayşe Sibel Kedik bu çalışmasında Feminist Sanat’ın kadının sanatta etkin bir özneye dönüşmesi için gerekli koşulları yaratırken, öncülük ettiği tartışmalar ve geliştirdiği kavramlarla yeni kuramsal açılımlara ve görsel oluşumlara kapı aralayarak, yüzyıllardır sadece erkeklere özgü bir alanmış gibi düşünülen güzel sanatların her dalında kadın sanatçıların kendilerini çok yönlü temsil edebilmelerinin yolunu açtığını göstermektedir.

Müge Beidoğlu ve Kemal A. Batman’ın Üniversite Öğrencilerinin Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri: Kuzey Kıbrıs Örneği başlıklı çalışması nitel bir çalışma olup, Kuzey Kıbrıs’ta üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşlerini saptamayı amaçlamaktadır. Çalışma altı alt problemde çalışılmış ve katılımcıların çalışma yaşamı, toplumsal yaşam, evlilik yaşamı, aile yaşamı ve cinselliğe ilişkin kadına yükledikleri toplumsal cinsiyet rolleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İçerik analizi tekniği kullanılarak değerlendirmeye göre, katılımcıların kadına hem eşitlikçi hem de hem de geleneksel roller yüklediği ancak özellikle aile yaşamı ve cinsellikle ilgili geleneksel rollerin daha ağırlıklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dördüncü çalışma olarak Önder Canveren ve Emir Özeren’in *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin X/Türkiye Kararı Temelinde Türkiye’de LGBT Mahkûmlara Yönelik Bir İnceleme* isimli çalışmasına yer verilmiştir. Çalışma Türkiye’de LGBT

mahkûm sorunsalını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin eşcinsel bir mahkûmu konu alan, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yoluyla işkence yasağı ve ayrımcılık yasağı maddelerinin ihlal edildiğine hükmettiği X/Türkiye kararı üzerinden incelemektedir. İnceleme sonucunda yazar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının, cezaevindeki fiziksel koşulların eşcinsel mahkûmlar yönünden yetersizliği, ceza ve infaz kanunlarındaki mevzuat boşlukları ve politika eksikliğini görünür kılarak ve bu anlamda yapısal değişikliği işaret etmesi bakımından Türkiye açısından önemli bir içtihat oluşturduğunu iddia etmektedir.

Son çalışma olarak F. İrem Çağlar Gürgey'in hukuk eğitimini feminist perspektiften inceleyen *Feminist Perspektiften Hukuk Eğitimi Eleştirisi* isimli çalışma yer almaktadır. Çalışma eleştirel hukuk çalışmalarının ve feminist hukuk teorisinin hukuk eğitimi üzerine eleştirilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yazara göre her iki hukuk teorisi okulu da günümüz hukuk eğitiminin hiyerarşik yapısına odaklanmaktadır. Hiyerarşi eleştirisine ek olarak feminist hukuk teorisyenleri hukuk eğitiminde, eril yapılandırılmış hukuk teorisi ve eril odaklı hukuk eğitimi tarafından baskılanmış ve ikincilleştirilmiş gerçek hayat deneyimlerine yer vermenin önemini vurgulamakta ve bu eril yapının yeniden yapılandırılmasında feminist hukuk teorisyenlerinin kullandığı alternatif eğitim yöntemlerini tartışmaktadır. Yazar bu incelemesinde özellikle hukuk klinikleri yöntemi üzerinde odaklanmakta ve hukuk kliniklerinin teorik eğitimin tamamlayıcı unsuru olarak adalet değerini gerçekleştirmeye hazır hukukçuların yetişmesine yardımcı olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda yazar hukukun adaletle ilişkisinin farkında olan hukukçuların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırma sorumluluğunu içselleştireceklerini savunmaktadır.

Editörden yazımızı bitirmeden önce Dergimizin daha geniş okuyucu kitlesine ulaşmasına ve 13 yıldır yayın hayatına devam etmesine, hiç bir karşılık beklemeden değerlendirme ve danışmanlık yaparak katkıda bulunan herkese sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Ayrıca, her zaman yanımızda olan Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi Yönetim Kurulu'na, yönetim kurulu başkanı Prof. Dr. Necdet Osam'ın şahsında, İngilizce metinlerin tashihi konusundaki katkıları için İrem Baili'ye, derginin basımı konusunda gösterdikleri cömert ve titiz çalışmalarından dolayı Selda Adaöz, Ersev Sarper ve DAÜ Basımevi ekibine teşekkürü borç biliriz. Onların değerli katkıları olmadan bu sayı tamamlanamazdı.

Editörler

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Modernleşme Sürecinde Ataerkil Rollerin Yeniden Yapılandırılması: Erkek Feminizmi ve Türk Edebiyatından Örnekler

The Re-construction of Patriarchal Roles in the Process of Modernization: Pro-Feminism Examples in Turkish Literature

Kamil Demirhan*

Hacettepe Üniversitesi

Öz

Bu çalışma Türkiye'nin modernleşme sürecinde erkek feminizmi kavramını analiz etmektedir. Kadının toplumsal cinsiyet rolleri ve modernleşme arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye'de modernleşme sürecinde aydın, siyasetçi ve bürokratların kadına ilişkin rolleri yeniden tanımladığı ve kadının toplumsal yaşama katılımı gibi konularda çeşitli iyileştirmeleri savundukları görülmektedir. Bu iyileştirmeler aynı zamanda modernlik retoriğine de dönüşmektedir. Erkek feminizmi kavramının anlamının ve modernleşme sürecinde kadın üzerinden geliştirilen retoriğin anlaşılması bakımından 20. yüzyılın ilk yarısındaki dönemde Türkiye'nin modernleşme sürecinde etkili olan aydınların edebi eserleri önemli örnekler sunmaktadır. Bu çalışmada, Ömer Seyfettin, Peyami Safa ve Vâlâ Nureddin'in eserleri incelenmektedir. Çalışmanın temel iddialarını şu şekilde sıralamak mümkündür; erkek feminizmi kavramı toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderme amacıyla örtüşmemektedir; toplumda yeni ataerkil roller tanımlanmasına yol açmaktadır; erkek feminizmi yaklaşımında modernleşme retoriği kullanılmıştır; çalışmada ele alınan aydınların eserlerinde erkek feminizminin etkileri belirgindir. Edebiyat eserleri toplumsal değerlerin oluşumunda ve kabul edilmesinde medya aracı olma rolü nedeniyle de önemlidir. Çalışmada iddia edilen savlar modernleşme ve uluslaşma sürecinde kadına atfedilen rollere ilişkin teorik yaklaşımdan yararlanılarak, Türkiye'de modernleşme sürecinde kadına atfedilen yeni rollerin tespiti ve tespit edilen bu rollerin edebiyat eserlerinde tasvir edilen karakterlerin rolleri ve özellikleri ile karşılaştırılması yoluyla analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: modernleşme, toplumsal cinsiyet, feminizm, erkek feminizmi.

*Ar.Grv. Kamil Demirhan, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Beytepe, Ankara-Türkiye. E-posta: demirhankamil@hacettepe.edu.tr.

Giriş

Erkek feminizmi modernleşme sürecinde klasik ataerkilliğin dönüşüm sürecinde, geleneksel kadın ve erkek ilişkilerini açıklayan, bu cinsiyetler arasındaki hiyerarşiyi görünür hale getiren bir kavramdır. Erkek feminizminin temelinde erkeklerin klasik ataerkil ilişkilere karşı çıkışı olsa da, bu yaklaşımın temelinde kadınların ataerkil toplumsal rollerden özgürleşmesine yönelik bir hedeften söz edilemez. Çünkü erkek feministler, modernleşme sürecinde gelişen yeni toplumsal ilişkiler içerisinde kadına yeni roller yüklemekte, yeni ataerkil kalıplar yaratmakta ve herşeyden önemlisi kadının toplumsal konumundaki değişimin yaratıcısı rolünü üstlenmektedir. Bu durum kadın erkek eşitliğinin ortadan kalkması sürecinde kadın hareketleri için bir engel oluşturabilir. Bu yönleriyle erkek feminizminin anlaşılması için toplumsal cinsiyet çalışmaları önemlidir. Erkek feminizmi kavramı, toplumsal cinsiyet rollerinin oluşma sürecinde olduğu gibi toplumsal değişimle bağlantılıdır ve tarihsel olarak modernleşme süreci içinde anlam kazanmaktadır. Bu nedenle çalışmada ilk olarak, toplumsal cinsiyet, kadın çalışmaları, modernleşme ve uluslaşma sürecinde kadın ve kadınların hak mücadeleleri üzerine yapılan çalışmalardan teorik olarak yararlanılmıştır. İkinci olarak, bu teorik kapsam doğrultusunda Türkiye’de modernleşme süreci ve kadın ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu sayede aydınların modernleşme sürecine verdikleri destek ve modernleşmeye paralel olarak savundukları yeni ataerkil kalıplar belirlenmiştir. Türkiye’nin modernleşme sürecinde, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında, bu yeni ataerkil kalıpların belirlenmesinde katkıda bulunan önemli bir yazın olduğu görülmektedir. Bu bölümde yeni ataerkil kalıplar ve erkek feminizmi kavramı arasındaki ilişki açıklanmıştır. Son olarak, erkek feminizmi bu yeni ataerkil kalıplara dayanılarak üretilen kategoriler sayesinde Türk Edebiyatının önemli isimlerinden Ömer Seyfettin, Peyami Safa ve Vâlâ Nureddin’in eserlerindeki karakterler üzerinden incelenmiştir.

Bu çalışma daha önce üzerinde pek fazla durulmamış olan erkek feminizmi kavramını analiz etmektedir. Bu kavram, modernleşme sürecinde kadının yaşamını kuşatan ataerkil rollerin modern bir dille yeniden kurulma sürecini açıklamaktadır. Kavramın açıklanmasında edebiyat eserlerinden yararlanılmış ve incelenen eserlerde kadına ve erkeğe ilişkin cinsiyet rolleri değerlendirilmiştir. Çalışma, erkek feminizmi kavramının modernleşmeciler tarafından modernleşme sürecine eklenme bağlamında da benimsendiğini ve kadın üzerinden kurulan bir modernlik retoriğini yansıttığını da göstermektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Tarihi Çalışmaları

Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyet rollerinin oluşumunu toplumsal inşa sürecine bağlı olarak açıklamakta; kadın ve erkeğe yüklenen rollerin temelini belirli bir

toplumdaki normlara bağılı olarak değerlendirmektedir. Kadın ve erkek arasında, erkeği güçlü konuma yerleştiren toplumsal deneyimlerin ortaya konulmasında, ataerkil iktidar ilişkilerinin çözümlenmesinde ve rollerin inşa sürecinin açıklanmasında feminist hareketlerin ve kadın çalışmalarının önemli bir rolü bulunmaktadır¹ (Connell, 1998: 193). Feminist hareketlerin gelişim süreci üç dönem içerisinde değerlendirilmektedir. İlk dalga feminizm, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın farklı bölgelerindeki kadınların bir araya gelerek temel hak ve özgürlük taleplerini dile getirdikleri süreci ifade etmektedir. Bu süreç I. Dünya Savaşı sonrasında kadınların çeşitli ölkelerde oy hakkı kazanması ile sonuçlanmıştır. Toplumsal rollerin eleştirisine dayanan feminizm 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmiş ve ikinci dalga feminizm olarak adlandırılmıştır (Berktaş, 2007). Simone de Beauvoir'in etkisiyle gelişen bu feminist hareket toplumsal cinsiyetin önemini ortaya koymuş, kadınların özel alandan çıkmaları gerektiğini, annelik, eşlik vb. cinsiyet rollerinin sorgulanması gerektiğini dile getirmiştir (Berktaş, 2009:435-475). Haklar üzerinden kadın kimlikleri temelinde gelişen feminist hareketler 1970 ve 1980'lerde gelişen post-modern teorinin etkisiyle birbirlerinden ayrılmıştır. Örneğin, siyah, işçi sınıfı ve lezbiyen feministler, orta sınıf, heteroseksüel feministleri protesto etmiş ve feminist hareket kendi içinde çeşitlenmeye başlamıştır (Okin, 1979: 328-29).

Kadın çalışmaları ve feminist hareket ataerkil rollerin yok olmasını amaçlamaktadır. Çünkü bu roller kadın ve erkek arasında aslında gerçekte olmayan ancak toplumsal olarak üretilmiş eşitsizliklere dayanmaktadır. Kandiyotti (2007: 49-50) bu rollerin temel olarak çocuk doğurma ve yaşlanma olduğunu belirtmiştir. Kadın toplumsal yeniden üretim sürecindeki rolüyle ön plana çıkmaktadır. Ancak kadının ekonomik üretim sürecindeki rolü ve katkısı yok sayılmakta, kamusal alanla ilgili işlerin dışında bırakılmaktadır. Ayrıca kadınlar toplumsal rolleri nedeniyle üretim ve üreme üzerinde hiç bir denetime sahip değildir (Kandiyotti, 2007). Kadının toplumsal rollerine ilişkin bu ve benzer tespitler, dönemsel olarak değişen toplumsal cinsiyet rollerini çözümleme, toplumsal ve siyasal projelere bağılı olarak değişen ataerkil rolleri farklı açılardan analiz etme imkânı sağlamaktadır.

Modernleşme, Ulus ve Kadın

Modernleşme ve uluslaşma sürecinde insanların toplumsal ve siyasal konumları vatandaşlık çerçevesinde tanımlanmaya başlanmıştır. Bu süreçte Batı ölkelerinde kadınların siyasal hak ve özgürlüklerini kazanarak erkeklerle eşit vatandaşlık haklarına sahip olma mücadeleleri birinci dalga feminist hareketlerle başlamıştır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) kadınlar oy verme, eğitim, çalışma hakları ve erkeklerle eşit ücret gibi taleplerini "Duygular Bildirgesi"nde

toplamlılardır. Berktaı (2009: 419), bu bildirgeı yazan ve imzalayanlar arasında erkeklerin de olduğuna, erkeklerin de kadınlar için adalet talebinde bulduklarına dikkat çekmiştir. Bu dönemde eğitim yollarının kadınlara kapalı olduğu, evliliğin neredeyse vatandaşlık haklarını kaybetmekle eşdeğer olduğu, evlilikle birlikte kadınların görevlerinin kocaya itaat haline dönüştüğü bilinmektedir (Berktaı, 2009: 420). ABD’de kadınların bu olumsuz şartlardan kurtulması için erkeklerin kadınların hak mücadelelerine katılmaları erkek feminizminin ilk örnekleridir. Fransa’da kadınların siyasal haklarını elde etmeleri Fransız Devrimi’nin eşitlikçi ve halkçı söylemine rağmen 20. yüzyıla kadar uzamıştır. Fransız Devrimi sonrasında kadınların siyasetle uğraşmaları yasaklanmış, genel oy hakkı kadınlara tanınmamıştır. Kadınlar genel oy hakkına 1934 yılında sahip olmuşlardır (Berktaı, 2009).

Kadınlar, modernleşme sürecinde gerçekleşen sosyal, ekonomik ve siyasal değişimle birlikte vatandaşlık haklarını talep etmiş, bu hakların bir kısmına ulaşmışlardır. Ancak bu haklar kendilerine erkeklerin kontrolünde verilmiş ve kadınların toplumsal rollerindeki erkek egemen yapıda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu yönüyle kadınların modernleşme sürecine dâhil olması ataerkil ilişkiler içinde gerçekleşmiş, modern kadının rolleri modernleşmenin erkek tarafından akılcılaştırılan ve üretilen teknik mantığı içinde yeniden belirlenmiştir (Felski, 1995: 19-21). Modern toplumda kadınlar eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi belirli haklar elde etseler de değişen sosyo-ekonomik ve siyasal sistemde kadına yüklenen geleneksel roller milliyetçilik ve kapitalist ekonomik sistemin ulusal kalkınma hedefleri doğrultusunda yeniden düzenlenmeye başlamıştır. Ulus-devlet olma sürecinde Yuval-Danis’ın aktarımıyla (Walby, 2009: 38), kadınların ulusal kimlik kazanabilmeleri için, başka bir ifadeyle fiili olarak vatandaş kabul edilmeleri için beş yol olduğu belirtilmektedir. Bunlar, biyolojik üretimi sağlamak, sınırların yeniden üretimini sağlamak, ideolojik yeniden üretim ve kültürel aktarımı sağlamak, ulusal semboller şeklinde kullanılmak ve ulusal, ekonomik, politik ve askeri mücadelelere katılmak şeklinde açıklamıştır. Modernleşme ve uluslaşma sürecinde kadınlar, toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak dezavantajlı konularından yola çıkarak ortak hareketler geliştirmeye başlamışlardır. Modernleşme ve feminist hareketlerin gelişimindeki paralellik, feminizmle modernleşmenin ya da batılılaşma ile feminizmin birlikte düşünülmesini de beraberinde getirmiştir (Jayawardena, 1986).

Milliyetçiliğin gelişimi ve ulus-devlet olma sürecinde kadınların ulusa katılmaları, sömürgeleşme tehdidi yaşayan ülkelerde anti-emperyalist bağımsızlık hareketleri şeklinde gerçekleşmiştir. Sömürgeleştirilme tehdidi bu ülkelerin Batı’ya ve onun değerlerine karşı tepkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle kadın hareketlerinin modernleşme süreciyle özdeş kabul edildiği ülkelerde, kadın hareketleri ulusal bütünlüğü bozmaya yönelik tehditler ve yabancı güdümündeki

“hain” hareketler olarak nitelendirilmiştir (Walby, 2009; Jayawardena, 1986). Milliyetçiliğin hâkim olduğu yerlerde kadınların vatandaşlığa kabulü, kadınların militarizasyonu ile gerçekleşmiş; kadınların vatandaşlık kazanma ya da kamusal alanda kabul görmesi onların milletin kurtuluşuna yaptıkları katkı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Kadınlar bu kurtuluş hareketlerinde yer almıştır. Ancak onlara bu süreçte tanınan rol toplumsal cinsiyet rollerinin sınırları dışında olmamıştır. Kadınlar kurtuluş mücadelelerinde erkeklerin yardımcısı rolünde yer almış ve tarihsel gerçekliğin ötesinde söylemsel olarak da kadının rolü yadsınmıştır (Jayawardena, 1986: 2-5). Uluslaşma sürecinde kadınların rolleri, erkekler tarafından ulus devletin siyasal, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda yeniden çizilmiştir.

Türkiye’de Modernleşme, Ulus ve Kadın

Türkiye’nin modernleşme süreci Osmanlı’nın 18. yüzyıldan itibaren giriştiği askeri, eğitim, sağlık, hukuk ve ekonomi alanlarında başlayan ve sürdürülen modernleşme süreciyle bağlantılıdır. Kadın hareketleri ve toplumsal taleplere bakıldığında, bu taleplerin de Osmanlı modernleşme süreciyle paralel olarak geliştiği görülmektedir. Osmanlı’da kadınlar 18. yüzyılda toplumsal görünürlük ve toplumsal yaşama katılma taleplerini dile getirmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında kamusal alanda önemli ölçüde görünürlük kazanan kadınlar, cumhuriyetin ilanı ile birlikte, vatandaşlık haklarından erkeklerle eşit oranda yararlanma ve siyasal haklarını kazanma fırsatı bulmuştur (Tekeli, 1981: 296). Yurttaşlık anlayışı ve cumhuriyetle gelen toplumsal değişim, Osmanlı toplumunda hâkim olan ataerkil ilişkilere karşı bir saldırı olarak algılanmıştır. Medeni kanunla evlilik, miras, aile, eğitim gibi toplumsal alanlarda yapılan reformlarla Osmanlı döneminde gelişen kadın hareketlerinin temel talepleri olan Şeriat yasalarına göre dört kadınla evlenme izninin kalkması, erkeklerin karılarını istedikleri zaman boşama haklarının kalkması, kadınların eve hapsolmekten kurtulmaları ve toplumda görünür olmaları gerçekleşmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı döneminde hâkim olan ataerkil yapıda bazı değişiklikler olmakla birlikte cumhuriyet döneminde ataerkilliğin tamamen yok olmadığı ve biçim değiştirdiği görülmektedir. Örneğin aile reisliğinin erkeğe ait olması, kadının Osmanlı ataerkil toplumundaki özel alanda ikinci planda olma durumunun devam ettiğini göstermektedir (Tekeli, 1981: 297). Bu süreçte toplumsal değişim de benzer şekilde bir dönüşüm geçirmiş ancak ataerkil normlar yeniden yapılanmıştır.

Modernleşme sürecinde toplumsal ataerkil rollerin değişimine ilişkin iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki iyimser yaklaşım, diğeri ise eleştirel yaklaşımdır. İlk yaklaşımda kadının toplumsal rollerindeki değişim rejim değişikliğiyle ilişkili, kurumsal bir değişim iken ikinci yaklaşım sürecin toplumsal mücadelelere dayandığı eylemci bir bakış açısını taşımaktadır. Buna göre ilk

yaklaşımında, Osmanlı toplumunda hâkim olan erkek egemen yapının cumhuriyetçi kadrolar tarafından ortadan kaldırıldığı ve kadınların haklarının cumhuriyet kadroları tarafından kendilerine verildiği görüşünü savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, “kadın inkılabı” kadınların mücadeleleri ile değil, 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ve 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile gerçekleşmiştir (Saktanber, 2002). Ancak, bu yaklaşım kadınların hak mücadelelerini görmezden gelen bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu söylem cumhuriyetle birlikte gerçekleşen toplumsal dönüşümde yeni bir toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin kurulma girişimi, yeni bir ataerkillik biçiminin ifadesi olarak eleştirilmektedir. İkinci yaklaşıma göre, kadınlara talep ettikleri hakların “bahşedildiği” cumhuriyet kadrolarının geliştirdiği bir söylemdir. Bu düşüncüyü paylaşan eleştirel görüş “cumhuriyetin kadınsız kadın hakları inkılabı” gerçekleştirdiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşımda, kadınların ulus devlet içindeki rollerinin cumhuriyet kadroları tarafından, “siyaset-dışı, edilgen seyirci ve destekleyici olarak açıklandığı, kadınların vatana asker/evlat yetiştiren anneler” olarak toplumsal işlevleri üzerinden kurgulandığı belirtilmektedir (Zihnioğlu, 2003: 22).

Zihnioğlu (2003: 21) cumhuriyet kadrolarının Osmanlı döneminde 1868’den itibaren gelişmeye başlayan ve İkinci Meşruyet sonrasında giderek etkili olan feminist hareketleri ortadan kaldırdığını, kadınların vatandaşlık haklarını kendi mücadeleleri ile kazanmalarını engellediğini ve kadının erkeklerle eşit haklara sahip vatandaşlar olarak değil, toplumsal işlevleri doğrultusunda vatandaşlık hakkının verildiğini belirtmektedir. Bu tezin gelişiminde, Türkiye’de toplumsal cinsiyet ve kadın tarihi çalışmaları içinde önemli bir yeri olan Nezihe Muhiddin’in tarihteki hak mücadelesinin açığa çıkartılması önemli bir rol oynamıştır (Zihnioğlu, 2003). Nezihe Muhiddin, Osmanlı dönemi feminist hareketlerine öncülük etmiş bir kadındır. II. Meşruyetle birlikte, kadın ve erkek eşitliğini daha fazla gündeme getirmiştir. Nezihe Muhiddin’in mücadelesinin kadının toplumsal rollerinin köklü bir eleştirisi olmadığı ve hak mücadeleleri bağlamında kaldığı görülmektedir. Muhiddin kadın ve erkek arasında eşitliği savunurken, kadınların annelik ve eşlik gibi toplumsal görevlerini yerine getirmeleri gerektiğini de ifade etmiştir. Bu bağlamda Batı’daki “süfrajat” hareketlerden farklı bir kadın hareketine öncülük etmiştir. Zihnioğlu (2003: 98) bu durumun nedeni olarak Batı’ya yönelik olumsuzluk ve yabancılaşma eğilimini öne sürmektedir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Nezihe Muhiddin’in bu yaklaşımı “Batı ve dünya süfrajatleri gibi kadınlara tam siyasal ve içtimai hakların verilmesi” doğrultusunda güçlenmiştir (Zihnioğlu, 2003: 97). Nezihe Muhiddin kadınların cumhuriyet yönetimine katılımı ve kadın hakları yönünden toplumsal dönüşümün ‘kadın eliyle’ gerçekleştirilmesi için yaptığı mücadeleyi Kadın Halk Fırkası çatısı altında toplamaya çalışmış olsa da, bu girişimi hükümet tarafından engellenmiştir (Zihnioğlu, 2003: 22)². Cumhuriyet döneminde kadın, millete faydaları üzerinden

kurgulanmış, "süfrajët" hareket içinde yer alan kadınlar İstanbul kadını, batılı, yabancı kadın olarak nitelendirilirken, cumhuriyet kadını ulusa hizmet etmekten kaçınmayan, aynı zamanda ev içi rollerini de yerine getiren Anadolu kadını olarak betimlenmiştir.

Türkiye'de kadınların talep ettikleri temel haklar ve toplumsal dönüşüm Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması, Medeni Kanun'un kabulü ve eğitim reformuyla hukuki ve toplumsal yapı değişmiş, imparatorluk döneminde hâkim olan iktidar ilişkileri de bu değişimden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu süreçte, toplumsal yaşam laik temeller üzerinde yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar gerçekleşen değişim sürecinde gelişen siyasal hareketler ve düşünce akımları yeni biçimler kazanmıştır. Bunlar yeni düzeni, yani Cumhuriyeti ve modernleşmeyi tamamiyle reddeden islamcı siyasi hareketler, yeni düzenle belirli noktalarda eklemlenen ancak eskinin değerlerini de muhafaza etmek isteyen muhafazakâr siyasi hareketler ve cumhuriyet reformlarını ve modernleşmeyi savunan modernleşmeci hareketler olarak sınıflandırılabilir. İslamcı hareketler eskiye radikal bir dönüşü isteyerek ve kadın hakları dâhil olmak üzere her türlü moderleşme girişimine Batı'ya ait olduğu için karşı çıkarak radikal bir konuma yerleşirken; siyasal ve toplumsal hayatta belirleyici olan eğilim muhafazakâr ve modernleşme arasında sentez kuran siyasal yaklaşım olmuştur.

Merkez olarak nitelenebilecek bu muhafazakâr ve modernleşmeci siyasi yaklaşımın kadına belirli anlamlar yükleyerek kadını nesneleştirdiği görülmektedir. Bu sembol ve anlamlar milliyetin, modernizme karşı gelenekçiliğin, anti-empyralizmin ya da modernliğin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Coşar, 2007). Tekeli'nin aktarımıyla (Kandiyotti, 2007: 74) cumhuriyeti ve moderleşmeyi savunan kesimler kadın sembolünü modernleşme sürecinde iki şekilde kullanmaktadır. Bunlardan ilki kadının modernleşmesini savunarak Osmanlı İmparatorluğu ile ideolojik ve siyasal bağı koparmaya çalışmak; ikincisi ise kadının modern tasarımıyla yeni kurulan devletin Batı'ya yakın modern bir devlet olduğunu göstermeye çalışmaktır. Burada modern tasarımın muhafazakârlıkla birleştiği nokta açığa çıkmaktadır. Bu nokta, modern kadın sembolünün Batılı tarzda kadın üzerinden değil "gerçek Türk kadını" söylemi üzerinden tasarlanmasıdır. Türk kadını imgesi, Osmanlı öncesinde saklı olan saf bir Türklüğe ırk ve kültür temelinde referans vererek ata-binen, savaşa giden yani kamusal işlerde etkili olan Türk kadını örnek alınarak kurgulanmaktadır (Tekeli, 1981: 294). Muhafazakârlar yaklaşımın diğer dayanağını ise modernleşme sürecinde toplumsal ve siyasal yapıların kurgulanmasında etkili olan kültür ve medeniyet ayrımıdır. Buna göre muhafazakâr-modernleşmeciler Ziya Gökalp'in Doğu ve Batı sentezi bağlamında bir taraftan Doğu kültürünü koruma diğer taraftan Batı'nın teknik ve bilimini alma stratejisi benimsemişlerdir. Muhafazakârlar için modernleşme sürecinde kadının yeri ve

anlamı onun "geleneğin taşıyıcısı olma" işlevi üzerinden kurulmuştur (Bora, 2005). Bu nedenle muhafazakârlar, kadının temel işlevini toplumun devamlılığı için çocuk yetiştirmek olarak görmektedir. Bu durum aynı zamanda kültürün ve geleneğin devamlılığını da garanti altına almaktadır. Muhafazakârlar ve modernleşmecilerin birleştiği noktalar milliyetçilik, güçlü devlet, organizmacı toplum anlayışı olmuştur (Bora, 1997). Kadın imgesinin kurgulanmasında da bu ortak öğelerin etkili olduğu aynı zamanda kadına yönelik bakış açısının da bu öğeler içine girdiği görülmektedir. Örneğin kadın "milli namusun" simgesi olarak sembolize edilmiş, modern kadına "düşkünlik" sıfatı yakıştırılmıştır. Milli namus olarak kadın anlayışında, milliyetçiliğin ve ailenin ön plana çıktığı görülmektedir. Millet "anne, eş ya da baci" ile özdeşleştirilerek erkeklerin namusu olarak kodlanmaktadır (Bora, 2005). Böylelikle Batı öteki olarak kurgulanmakta ve namussuzluk ve düşkünlik üzerinden bir söylem geliştirilmektedir.

Sonuç olarak, milliyetçi, muhafazakâr ve modernleşmeci yaklaşımlarda ataerkil rollerin yeniden yapılandırılması bakımından muhafazakâr-modernleşme çizgisinin bir sentez ve ortak eğilim olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Bu eğilimde kadına geleneğin ve kültürün aktarımı, toplumsal birliğin sağlanması, topluma yeni üyeler kazandırma gibi işlevlerin yanı sıra modernliği gösteren bir vitrin olma rolü de yüklenmiştir. Aynı zamanda modernlik ve kadın arasında daha yakın bir ilişki kurularak, modernliğin denetim altına alınması için kadının denetim altında tutulması gerektiği savunulmuştur (Bora, 2005). Bu doğrultuda kadının annelik, eşlik, birleştiricilik özellikleri ön plana çıkartılmıştır. Muhafazakâr modernleşme çizgisinde klasik ataerkil yapının değişimi savunulurken diğer taraftan kadın yeni bir ataerkillik çerçevesinde sınırlandırılmış, toplumsal değişimin gerekliliği söylemine de karşı çıkılmayarak modernleşme sürecine kadın üzerinden eklenilmeye çalışılmıştır. Modernleşme ve uluslaşma sürecinde kadının annelik, eşlik gibi geleneksel rolleri devam ederken, toplumsal üretim sürecine de katılması hedeflenmiş, kadına özel alandaki görevlerini yerine getirmek kaydıyla ulusun kalkınma sürecinde ekonomik ve sosyal yaşama katılımı kabul edilmiştir (Özman, 2006). Bu süreçte kadının üzerine özel alandan kaynaklanan aileye ilişkin sorumluluk ve rollerin yanı sıra bir de ulus ve topluma ait sorumluluk ve roller yüklenmiştir.

Klasik Ataerkilliğin Dönüşüm Sürecinde Erkek Feminizmi

Modernleşme sürecini destekleyen erkek reformistler, klasik ataerkilliğin dönüşümünde kadınların toplumsal mücadelelerine destek vermişlerdir. Klasik ataerkilliğin temel özelliklerini Kandiyotti (2007: 186), "saygınlık kalıpları yaşa dayalıdır, kadınlar ve erkekler için farklı hiyerarşiler söz konusudur, cinslerin faaliyet alanları ayrılmıştır, nihayet kadınların emeğine ve üreme kapasitelerine evlenerek

dâhil oldukları erkek soyu tarafından el konulur” şeklinde açıklamıştır. Modernleşme sürecinde erkek reformcuların kadınlara yönelik desteği erkek feminizmini oluşturmaktadır (Kandiyotti, 2007; Zihnioğlu, 2003: 103-6). Erkek feministler Osmanlı toplumunda şeriat yasalarıyla kendilerine tanınan dört kadınla evlenme hakkına, karılarını istedikleri an boşayabilme ve evin dışındaki davranışlarını kontrol etme hakkına karşı çıkan üst ve orta sınıf erkeklerden oluşmuştur (Kandiyotti, 2007: 189-90). Bu orta sınıf aydın kesim Osmanlı’nın kurtuluşunun modernleşme dışında gerçekleştirilemeyeceğini kabul etmiş ve mevcut toplumsal düzendeki klasik ataerkilliğe karşı mücadele etmiştir (Jayawadena, 1986: 30). Bu reformculardan Abdullah Cevdet’in 1912’de Sultan’ın haremi olmaması ve tek bir kadınla evli olması gerektiğini, kadınların giyimine karışılmaması ve kadın üzerindeki yasakların kalkması gerektiğini savunduğu yazıları (Jayawadena, 1986) reform isteğinin açıkça dışı vurulmaya başlandığını göstermektedir.

Erkek feministlerin, kadın ve erkeğin eşit olması talepleri geleneksel toplumdaki kadın erkek ilişkilerinden duydukları rahatsızlık doğrultusunda şekillenmiştir. Bu reformcular, Batılı iyi eğitim görmüş, toplumsal yaşamda nasıl davranması gerektiğini bilen ve aşk ilişkisi yaşayabilecekleri kadına duydukları özlemi dile getirmişlerdir. Kandiyotti (2007) erkeklerin taleplerini, “bu erkekler öyle anlaşılıyor ki artık yaşlı kadın akrabaları tarafından ayarlanan ve denetlenen görücü usulü evlilik istememektedirler; romantik ilişki ve aşk özlemi çekmektedirler, karşılıklı düşünce alışverişinde bulunabilecekleri eğitilmiş zevceler istemektedirler” şeklinde açıklamıştır. Kadının toplumsal rollerindeki değişimi savunan Abdullah Cevdet’in yazılarında bu dönüşüm meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Cevdet, “rasyonel iktisadi adamı iyi eğitim görmüş, annelik ve eşlik görevlerini çok iyi yerine getiren bir kadınla tek eşli bir aile kuran erkek” olarak tanımlamıştır (Zihnioğlu, 2003: 104). Abdullah Cevdet gibi Osmanlı Devleti’nin son döneminde modernleşme sürecinde rol oynayan, Şinasi, Namık Kemal, Şemseddin Sami, Ahmet Mithad Efendi de edebi yazılarında Osmanlı’da hâkim olan geleneksel aile, evlenme ve boşanma biçimlerini eleştirmişlerdir. Osmanlı aydınının bu dönüşüm talebini Kandiyotti (2007: 153) şöyle açıklamıştır:

Bu aşamada kadınların acıklı durumu katı geleneklerin ve geriliğin en belirgin işareti olarak görülebiliyordu ve modernist reformcular kadını Osmanlı toplumunun baskıcı yönleriyle ilgili kendi tehammülsüzlüklerinin sesi ile özdeşleştirmeye hazırdı. Cariye, insanlık ve cinsellik açısından aşağılanmanın en uç örneğiydi. Erkek reformcuların cariyeliği reddedişi; daha arkadaşı ve romantik ilişkiler özlemi, bir sonra da Batı eğitimi almış erkeğin eğitimsiz, incelmemiş geleneksel karısıyla (sonuçsuz kalan) iletişim çabaları, yalnızlığı ve yabancılaşması dönemin en sık görülen temalarıydı.

Dönemin modernleşme yanlısı reformcuları istedikleri toplumun modern biçimde dönüştürülmesi için Osmanlı ilk dalga feminizm hareketlerini desteklemişlerdir.

Ancak bu dönemdeki kadın hareketlerinde ve kadınların toplumsal konumlarının iyileştirilmesini destekleyen erkek reformcuların yeni kadın betimlemelerinde ataerkilliğin temel kalıplarını oluşturan, annelik, eşlik, çocuk yetiştirmek, aileyi ayakta tutmak gibi vazifeler vazgeçilemez temeller olarak varlığını sürdürmüştür. Bu gerilim, modernleşme sürecini destekleyen yazarlarda bir taraftan geleneksel değerlerin korunması diğer taraftan da kadının Osmanlı'da kendisine biçilen toplumsal rollerden kurtarılması çabası arasında yaşanmıştır (Parla, 1993: 18-20).

Türkiye'de modernleşme dönemi içinde aydınlar modern Batılı kadına duydukları özlem nedeniyle kadınların toplumsal konumlarını geliştirmek için sürdürdükleri mücadeleleri desteklemişlerdir. Örneğin, Ahmet Mithad, *Peder Olmak Sanatı*'nda, Türk kadınlarının da Batılı kadınlar gibi iyi eğitim görmesi gerektiğini savunmuştur: "Gençler daha çok yüksekokullarda tahsil etmişlerdir. İlimlere, lisanlara vakıf olmuşlardır. Bir zamanın hem halat kızları gibi mahlûklarla yaşayamazlar. Bazıları ecnebi kızlarını alıyorlar ki buna gönlümüz razı olmamakla beraber mazuriyetlerini dahi inkâr edemeyiz" (Zihnioğlu, 2003: 104). Bu aydınlar, bir taraftan kadının toplumsal rollerindeki değişimi savunurken, diğer taraftan da kadını yeni toplumsal düzende ataerkil kalıplar içinde kurgulamaya devam etmişlerdir. Savundukları temel reformlar, tek eşlilik, evlenme biçimleri ve boşanma gibi Osmanlı ataerkillik kalıplarının yıkılması ve yerine Batılı kadın erkek ilişkilerindeki gördükleri yaşam biçimlerinin getirilmesi, kadının toplumsal konumunun artırılması olmuştur. Ancak bunun sınırlarını kadına annelik, eşlik ve aile düzenini sağlama işlevleri yükleyerek çizmişlerdir.

Modernleşme sürecinde yeniden üretilen bu ataerkil kalıplar farklı toplumların uluslaşma sürecinde olduğu gibi kadının toplumsal işlevleri doğrultusunda kurgulanmış, kadının kültürel ve ideolojik aktarıcılık özelliği, kadının doğasına annelik vasfının atfedilmesi ve eşlik rollerinin sürdürülmesiyle devam etmiştir. Kadının, kamusal alana çıkması da, "erkekleştiği" yani cinsel kimliğini gizlediği oranda gerçekleşmiştir. Özman (2007), reformcu aydınların yeni kadın kurgusunun, yeni toplumsal ilişkiler içinde hem modernleşmeci hem de muhafazakâr yaklaşımla örtüşen özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- Toplumun biyolojik olarak yeniden üretimi,
- Fedakâr eş olmak,
- Becerikli ev kadını olmak,
- Millete faydalı olmak,
- İyi ahlaklı olmak,
- Sağlıklı çocuklar yetiştirmek,
- Evin mutluluğunu sağlamak,
- Eğitimli ve meslek sahibi olmak,
- Sağlıklı, güçlü ve çevik olmak.

Kadına yüklenen bu özellikler kadının toplumsal yaşamda erkekler gibi etkin bir şekilde rol almasının beklendiğini ancak geleneksel toplumsal rolleri de sürdürmesi talebinin devam ettiğini göstermektedir. Bu açıdan modernleşme döneminde gelişen erkek feminizminin kadını özgürleştirmekten ziyade erkeklerin arzuladığı doğrultuda yeniden biçimlendirmenin, modern toplumda kadının kontrolünü elde tutmanın milliyetçilik, muhafazakârlık ve modernleşme yaklaşımlarının ortak temelleri doğrultusunda kadına ve erkeğe yeni toplumsal roller yüklemenin bir aracı olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Erkek Feminizmi: Türk Edebiyatından Örnekler

Türkiye’de modernleşme sürecini 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı dönemindeki reform hareketlerine kadar geri götürmek mümkündür. Ancak bu çalışmada erkek feminizmi kavramının Türk Edebiyatı eserleri üzerinden değerlendirildiği modernleşme süreci Cumhuriyet döneminin siyasal, toplumsal ve düşünsel temellerini oluşturan II. Meşrutiyet’ten Türkiye’de çok partili demokratik hayatın işlemeye başladığı 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Çalışmada erkek feminizmi Türk edebiyatının önemli yazarları olan Ömer Seyfettin, Peyami Safa ve Vâlâ Nureddin’in eserleri üzerinden incelenmektedir. Bunun birincil nedeni bu yazarların eserlerinde kadının toplumsal rolleri ve kadının toplumsal statüsü ile oldukça fazla ilgilenmiş olmalarıdır. Bu yazarların eserleri erkek feminizminin önemli örneklerini sunmaktadır. Bunun yanı sıra Seyfettin, Safa ve Nureddin’in milli edebiyatın gelişmesinde, toplumsal hayatın yeniden yapılanma sürecinde etkin bir şekilde yer alan yazarlar olmaları ve eserleri üzerinden toplumsal değerlerin yeniden üretiminde etkili olmaları bu çalışmadaki yazar seçiminde belirleyici olan bir diğer etkidir. Seyfettin’in modernleşme ve yenileşme sürecinin önemli bir bölümünü oluşturan II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar geçen dönem içerisinde Türkçülük ve milliyetçilik akımlarının gelişiminde ve özellikle dil alanında önemli katkılar yapmıştır (Arai, 2009:184). Safa ve Nureddin’in ise, cumhuriyet döneminde gelişen fikir akımlarında ve toplumsal yapının yeniden şekillenme sürecinde etkili olmuştur (Coşar, 2007; Özman, 2010). Bu yazarların milliyetçilik, muhafazakârlık ve modernleşme bağlamında farklı yaklaşımlara sahip olmalarına rağmen ataerkil rollerin yeniden yapılandırılması sürecinde muhafazakâr modernleşme eğiliminde birleştikleri görülmektedir.

Ömer Seyfettin (1884-1920) milliyetçilik düşüncesinin Türk edebiyatındaki önemli temsilcilerinden birisidir. Eserlerinde modern değerleri benimsediği ancak Batı karşısında toplumun kendisine özgü ahlak ve değerleri sahiplenme konusunda hassas olduğu görülmektedir. Toplumsal devrimin edebiyat ve dil alanında ve onun sayesinde gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Bu nedenle eserlerinde toplumsal

yaşamla ilgili pek çok konuyu işlemektedir (Alper, 2009). Kadının toplumsal rolleri ve toplumsal değişim de bu konular arasında önemli bir yere sahiptir. Seyfettin, Aşk Dalgası, Yüksek Ökçeler ve Birdenbire adlı hikâyelerinde toplumsal cinsiyet konusunu ele almaktadır. Bu hikâyelerinde çizdiği kadın karakterlerin özellikleri ve toplumun kadına bakış açısına ilişkin yorumları erkek feminizminin temel özelliklerini yansıtmaktadır.

Peyami Safa (1899-1961) cumhuriyet döneminde modernlik ve gelenek arasında muhafazakâr siyasal duruşu temsil etmektedir (Yılmaz, 2006). Safa modernleşme sürecini Batılılaşma olarak eleştirmesine rağmen modernliği tamamen dışlamamaktadır. Doğu-Batı, modernlik ve gelenek arasında bir sentez kurmaya çalışır (Ayvazoğlu, 2006). Safa'nın kadına ilişkin yaklaşımında, biyolojik belirleyiciliğe ve sosyal rollere dayalı olarak kadın-erkek eşitsizliğini meşrulaştırmaya yönelik pek çok öge bulunmaktadır (Coşar, 2007). Safa'nın *Fatih-Harbiye*, *Sözde Kızlar* ve *Yalnızız* eserlerinde kadının toplumsal rolleri ve statüsüne ilişkin beklentilerin yoğun bir şekilde ifade edildiği ve modernlik ve muhafazakârlığa ilişkin sembollerin kadın üzerinden aktarıldığı görülmektedir. Safa'nın eserlerindeki yaklaşımı erkek feminizminin önemli örneklerinden birini sunmaktadır.

Vâlâ Nureddin'in (1901-1967) siyasal yaklaşımı hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte genellikle dünyaca ünlü Türk şair Nazım Hikmet'le olan ilişkisi bağlamında hatırlandığı ifade edilmektedir (Özman, 2007). Nureddin cumhuriyet döneminde toplumun yeniden yapılandırılması sürecinde gerçekleştirilen reform sürecini ve toplumun modernleşmesi sürecini desteklemiştir. Nureddin eserlerinde toplumsal cinsiyet rollerine yoğunlaşmıştır. Çok sayıda gazete yazısı, hikâye ve romanında kadının değişen sosyal statüsü konusunu işlemiştir. Kadının toplumsal rollerinin ve statüsünün modernleşme ve batılılaşma süreciyle bağlantılı olarak geliştirilmesini savunmuşsa da kadının toplumsal rollerinin ataerkil bir şekilde yeniden yapılandırılması sürecine eserleriyle büyük ölçüde katkıda bulunmuştur (Özman, 2007). Bu çalışmada incelenen *Onu Elimden Aldın*, *Hayatımın Erkeği* ve *Mazinin Yükü Altında* adlı eserlerinde kadının toplumsal rollerine ilişkin yaklaşımı ve modernleşmeci eğilimi karşısında ataerkil rollerin yeniden tanımlanmasına katkısı ile erkek feminizminin örnekleri arasında yer almaktadır.

İncelenen yazarların ortak noktalarına bakıldığında şunları söylemek mümkündür: Bu yazarların erkek feminizminde yer alan kadının toplumsal rollerindeki değişimi yeni ataerkil roller tanımlayarak sürdürme eğiliminde oldukları görülmektedir. Erkek feminizminin özelliklerine eserlerinde belirgin biçimde rastlanmaktadır. Bu yazarlar farklı siyasal yaklaşımlara sahip olsalar da bir taraftan modernleşme bağlamında kadının toplumsal rolleri ve statüsünde iyileştirmeleri diğer taraftan da ataerkil rollerin yeniden yapılandırılmasıyla muhafazakâr değerleri farklı düzeylerde ve farklı biçimlerde savunmaktadırlar. Kadın giyimi, işi, yaşam tarzıyla

muhafazakârlığın ya da modernliğin sembolü olarak görülmekte, yeri geldiğinde ikisi arasındaki gerilim kadın üzerinden tırmandırılmakta ya da çözülmektedir. Eserleri incelenen bu üç yazarın tamamının yazıları, romanları ve hikâyeleri yaşadıkları dönemde ana akım edebiyat ürünleri olmuştur. Bu edebiyat ürünleri toplumun büyük bir kısmına ulaşmış ve etkilemiştir. Bu yazarların eserlerinde kadın ve kadının toplumsal rollerine ilişkin konular yoğun olarak işlenmektedir. Bu bakımdan eserleri toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin oldukça fazla veri sunmaktadır. Seyfettin, Safa ve Nureddin'in eserlerinde erkek ve kadın karakterlere yüklenen rollerin değerlendirilmesi erkek feminizmi kavramının anlaşılması bakımından önemlidir. Bu yazarların eserleri erkek feminizmi çerçevesinde incelenirken erkek ve kadın ilişkilerinde belirli kategoriler incelenmektedir. Bu kategoriler şunlardır:

- Aşk teması,
- Eşlerin evlenme biçimleri,
- Kadın ve erkeğin ailedeki rolleri,
- Erkeklerin eş sayısı,
- Kadınların becerileri,
- Toplumsal yaşama katılım,
- Kamusal meselerde söz sahibi olma,
- Kadınların eğitim seviyeleri –yabancı dil, hobi ve beceriler,
- Meslek durumu.

Modernleşme sürecinde değişen toplumsal yapıyı ve kadının toplumsal konumundaki yükselişi destekleyen, geçmiş toplumsal ilişkilerde kadın erkek ilişkisinin çarpıklığını açık bir şekilde eleştiren, kadının geçmiş toplumsal ilişkiler içindeki kapatılmışlığından kurtararak özgürleşmesini savunan edebiyat yazarlarından Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde erkek feminizminin örnekleri açıkça görülmektedir. Seyfettin görücü usulü geleneksel evlilik şeklini, kadınların kendilerinden yaşça büyük erkeklerle yaptıkları evlilikleri eleştirmekte, erkeğin seveceği ve evleneceği kadınla evlenmeden önce aşk yaşama özlemini dile getirmektedir. *Aşk Dalgası* adlı hikâyesinde erkek feminizminin etkileri uzun seneler sonra karşılaşan iki arkadaşın aşk üzerine yaptıkları konuşmada görülmektedir. Bu konuşmada aşk yaşamak isteyen gence arkadaşı aşkın Türk toplumunda söz konusu olmayacağını bu durumdan rahatsız olduğunu belli ederek şöyle anlatır:

Her yerde başlı başına bir çevre, bir sosyal vicdan vardır ki bütün fenlerin, mantıkların, ilimlerin, felsefelerin tersine, en mutlak ve zalim bir tarzda, hükmünü sürer. İşte bizim çevremizde Türklerin çevresinde de aşk şiddetle yasaktır. Bir cehennem makinesi, bir bomba, bir kutu dinamit kadar yasak... Bir Türk on dört yaşına girdi mi annesinden, ablasından, kız kardeşinden ve nihayet teyzesinden ve halasından başka bir kadının yüzünü göremez... O

halde kimi sevecek? Hiç. Bu çevrenin, bu içtimai vicdanın kuvvetini, dehşetini sana nasıl anlatayım... Türkiye’de kimse sevişemiyor. Ve kimse şimdiden sonra sevişemeyecek... Çünkü sevmek için evvela görmek lazım. Hâlbuki genç bir kızla yuva yapmak ölüncüye kadar bahtiyar yaşamak için konuşmak, anlaşmak, sevişmek değil; hatta bir kerecik olsun yüzünü görmek imkânsız... ..İstanbul ve civarında bir Türk kızıyla geceleyin kol kola gezmek, bülbüllerini dinleyerek aşk kelimeleri söyleşmek... hatta gündüz biraz taze görünen annemizle bir arabaya binmek ne kadar tehlikelidir, düşün...” (Seyfettin, 2002:47-50).

Seyfettin, erkeklerin dışarda kadınlarla konuşmasına, dolaşmasına, aşk yaşamasına getirilen yasaklara karşı çıkarken, ev hayatında da kendilerine kadınlar tarafından hapis hayatı yaşatıldığını; kadınların amaçlarının oğullarına görücü usulü çirkin bir kız bulmak olduğunu ve kızlarını da oğulları gibi kapattıklarını açıklar:

Dışarıdaki zabitanın en tehlikelisi evdedir. Mesela hizmetçi alacaklar değil mi? En çirkinini bulurlar. Çiçek bozuğu... berbat bir şey... Zavallıyı halis bir orangotona çevirirler. ‘Beyin hiç yüzüne bakmayacaksın, yanında laf söylemeyeceksin, bir şey sorarsa cevap vermeyeceksin...’ tembihlerini vermekte gecikmezler... En birinci emelleri oğullarına yahut kardeşlerine çirkin bir kız almaktır... anneler, kızlarını ellerinden geldiği kadar güzellikte, süsten, serbestlikten menederler. Bu annelerin sokağa çıkarken kızlarının kulaklarına fısıldadıkları nasihatın değişmez modeli budur: Kızım! Peçeni indir. Ellerini çarşafın içine sok. Başını öyle yukarı kaldırma, aşifte diyecekler. Önüne bak. Frenk karıları gibi zıp zıp yürüme. ...adın çıkacak, evde kalacaksın... (Seyfettin, 2002: 51-53).

Seyfettin, kadın ve erkek ilişkilerinde aşkın olabilmesi için tek yolun sosyal çevrenin vicdanının değişmesi olduğunu söyler ve Osmanlı toplumsal yapısının klasik ataerkil kalıplarına karşı tepkilidir. Toplumsal değişimi özlemle ifade eder. Seyfettin’in aşk arayan erkek karakteri hikâyeye biterken, vapurdan çıkar ve etrafında gördüğü kalabalığın kendisine nasıl görüldüğünü şöyle tasvir eder:

Fertlerini ikiye ayıran, aşktan ve sevişmekten mahrum bırakan, annelerini, karılarını, kızlarını hapsederek asırlarca daldığı rüyasız ve granit uykusundan asla uyanmayan bir kavmin, bir cemiyetin sonunun ne olabileceğini düşünüyor; dar tahtalar üzerinde korkak bir dikkatle hızlı hızlı geçenlerin sessiz ve sedasız çıkışlarını, ürkek bir hayvan sürüsünün acele kaçışına benzetiyordum. Bunların içinde hiç dişi yoktu. Çoluk çocuk, ihtiyar, genç, zengin, fakir hepsi erkekti. Elimle dizimi oğuşturarak vapurda hiç kadın yokmuş dedim. Arkadaşım yine güldü ve cevap verdi: sabırlı ol onların erkeklerle karışmaları yasaktır. En sonra çıkarlar...(Seyfettin, 2002:56).

Seyfettin'in erkek feminizmi özelliklerinin görüldüğü bir diğer hikâyesi de *Yüksek Ökçeler*'dir. Bu hikâyede kadınların kendilerinden yaşça çok büyük kişilerle evlendirilmelerine, bir kadın için dul kalmanın yarattığı olumsuz sonuçlara, toplumun dul kadına bakış açısına dikkat çeker. Bu hikâyede on üç yaşında iken altmışaltı yaşında bir kocayla evlendirilmiş ve genç yaşta dul kalmış Hatice Hanım'ı anlatır. Hatice Hanım için "erkek" "romatizma balgam, pamuk, vantuz, tendürdiyot yığınlarından yapılmış, pis, abus, lanet bir hayula"dan başka bir şey değildir (Seyfettin, 1990:7). *Birdenbire* adlı hikayesinde de *Yüksek Ökçeler*'de olduğu gibi kadın karakter kendisinden oldukça büyük biriyle evlendirilmiş ve genç yaşta dul kalmıştır. Bu kadının ömrü aşksız ve sevgisiz geçmiştir. Seyfettin'in beklentisi erkek ve kadın ilişkilerinin değişmesi, kadının toplumsal hayata katılması bunun için de toplumsal bir dönüşümün yaşanması şeklindedir. Ancak Seyfettin'in hikâyelerinde kadının özgürleşmesi söz konusu değildir. Klasik ataerki ilişkilerin ortadan kalkması ve toplumsal değişim savunulsa da kadının konumu erkektekilerden sonra gelmektedir. Seyfettin'de kadının statüsünün yükselmesi isteği aslında erkeklerin mutluluğu ile bağlantılıdır. Çünkü Seyfettin, toplumsal baskı altında sıkışan ve klasik ataerkilliğin baskısı altındaki kadının özgürleşme talebini dile getirmemektedir. Seyfettin'in eserlerinde görülen temel sorunlar erkeklerin kendi istedikleri kadınlarla evlenememeleri, kadınların eğitilmiş olmayışı ve erkeklerin kadınlarla ilişkilerini özgürce yaşayamıyor olmalarıdır. Ayrıca, Seyfettin bu toplumsal sorunların kaynakları arasında erkeklerin çevrelerindeki anne ve kız kardeşlerini görmekte yani sorunun kaynağını kadınlarla bağlantılı olarak açıklanmaktadır.

Eserlerinde erkek feminizminin etkilerinin görüldüğü bir diğer edebiyatçı Peyami Safa'dır. Safa'nın romanlarında olumlu bir çerçevede tasvir edilen kadın karakterler muhafazakâr özellikler taşımaktaysa da, toplumsal yaşamda kadının görünmesini, erkeklerle sosyal ilişki kurabilmesi gerektiğini savunacak kadar da modernleşme ile uyumlu görünmektedir. Bu durum Safa gibi muhafazakâr ama modernleşmeyi de savunan erkeklerin toplumsal yaşamda kendileriyle sosyal ilişki kurabilecek kadınlar görmek istediklerinin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Safa'nın Doğu ve Batı karşıtlığının ve Türk kadınının Batı'ya hayranlığının, bu hayranlığın da kendi kültürel değerlerinden kopuşa neden olduğu temalarının işlendiği *Fatih-Harbiye* romanının temel kadın karakteri olan Neriman'ın Şinasi adındaki gençle kurduğu arkadaşlık evlenmeden önce erkeğin kadınıyla karşılıklı olarak birbirlerini tanıma fırsatı bulabildiklerini göstermektedir. Şinasi'nin Nerimanla evlenmek istemesine rağmen - her ne kadar baloya gitmek Batı'ya özenmek anlamına geldiği için olumsuz bir olay olarak vurgulansa da - Neriman'ın Macit adlı gençle baloya gitmeyi aklından geçirebildiği görülmektedir. Baloya gitmekten kendi rızasıyla vazgeçen Neriman babasının ve Şinasi'nin de olduğu bir erkek meclisine girerek onlara baloya gitmeyeceğini söyler ve romanın akışı içerisinde Batıyı temsil eden keman ile

Doğu'yu temsil eden ud çalmak arasında ud'u tercih eder; erkeklerin bulunduğu bu mecliste ud çalar ve herkes onu dinler. Bu durum Neriman'ın hem toplumsal değerleri muhafaza etmeye devam edeceğinin hem de erkekler arasına girerek bir enstrüman çalabildiğinin göstergesidir. Macit ile Şinasi, keman ile ud, Doğu ile Batı arasındaki tercihin Neriman'ın kendisine bırakılmış olması, Neriman'ın gündelik yaşamında toplumsal hayata katılımı, erkeklerin arasına girerek bir müzik aleti çalması gibi olumlu aktarılan özellikler bu romanda kadının toplumsal konumunun yükselmesine verilen değerin göstergesidir. Diğer taraftan kadının temel rolleri olarak ev işlerini yapması, aile kurması, evlenmesi kadının geleneksel toplumsal rollerinin sürmesine ilişkin isteği göstermektedir.

Safa'nın kadın üzerine düşüncelerinin açıkça görüldüğü, Milli Mücadele döneminde konak kadını ya da salon kadını ile Anadolu kadını arasındaki ayrımı vurguladığı eserlerinden biri de *Sözde Kızlar*'dır. Bu eserin kadın kahramanı, babasının Yunan askerleri tarafından esir alındığını düşünerek babasını bulmak için İstanbul'a gelen, uzun zamandır görmediğı bir akrabasının yanında kalmak zorunda kalan Mebrure'dir. Mebrure, yanlarında kaldığı akrabalarının yozlaşmış, ahlaksız ilişkilerinden nefret etmekte ve konaktan ayrılmak ve biran önce babasını bulmak istemektedir. Mebrure karakteri, burada geleneksel Türk kadını temsil ederken, akrabaları olan Nevin, Behiç gibi kişiler Batı'nın yozlaşmışlığını temsil etmektedir. Safa'nın kendi toplumuna yabancılaşmamış kadını canlandıran Mebrure karakteri eğitilmiş bir kadındır. Amerikan Okulu'nda eğitim alan Mebrure aynı zamanda piyano çalmaktadır. Geleneksel erkeğı temsil eden Nadir, Mebrure'nin kaldığı konakta düzenlenen baloya geldiğinde Yunanlıların taarruza geçtiğini haber verir. Mebrure diğer kişilerin hiç ilgilenmediğı bu haberden etkilenecek Nadir'e savaşın nasıl sonuçlanacağını sorar. Mebrure'nin bu davranışı, ulusal bir meseleye karşı duyduğu ilgiyi göstermektedir. Mebrure karakterinin, eğitilmiş ve becerikli oluşu; toplumsal ve siyasal konulara ilgisi, kamusal konularda söz söyleyebilirliğı Safa'nın kadının toplumsal hayata katılımını olumlu bir şekilde resmedişi, Nadir ve arkadaşıyla kurdukları ilişki, kızın kendi tercihlerini yapar konumdaki tasviri erkek feminizminin kadının toplumsal alana eşit katılımını destekleyen öğelerini yansıtmıştır. Kadının doğal olduğu sürece güzel olduğu vurgusu, makyaj karşıtlığı kadının mütevazılığı, ulusal konulardaki ilgisi de ataerkilliğin yeniden nasıl kurulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Safa'nın *Yalnızız* romanındaki Selmin adlı kadın karakterlerin zekâsına yapılan vurgu, romanda Samim ve Meral, Selmin ve nişanlısının yaşadığı ilişkilerde aşkın etkisinin işlenmesi Safa'da erkek feminizmiyle örtüşür. Ayrıca, romandaki erkek karakterler tek eşlidir, erkek ve kadın karakterler birbirleriyle arkadaşlık ve aşk ilişkisi kurabilmektedir. Safa'nın yeni kadın kurgusunun Osmanlı kadınıyla kıyaslandığında görece eğitilmiş ve zeki oluşu, toplumsal hayatta nasıl davranmasını bildiğı, Türk

kadınının alafanga kadına benzememek kaydıyla kendi sınırlarını bilerek giyiminde, konuşmasında ve hareketlerinde özgür olduğu dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, annelik, eşlik, evcillik, kültüre ve geleneklere bağlı olmak gibi ataerkil kalıpların da sürdürüldüğü görülmektedir. Sonuç olarak, Safa'nın romanlarında kadın erkek ilişkilerinin Osmanlı geleneksel toplumunda kadını kuşatan öğelerden kurtarıldığı ve modernleştirildiği ancak muhafazakâr öğelere bağlı olarak ataerkil rolleri yeniden ifade ettiği ve böylelikle erkek feminizmini yansıttığı görülmektedir.

Eserlerinde kadının toplumsal konumu ve rolleri hakkında modernleşme ve muhafazakârlık arasında kalan edebiyatçılardan Vâlâ Nurettin de modernleşme sürecinde kadının toplumsal konumunun yükseltilmesini savunan yazarlar arasındadır. Vâlâ Nurettin'in kadının modernleşme sürecinde toplumsal yaşama katılmasını desteklemekle birlikte, kadının geleneksel sosyal rollerine ve erkekte sonradan gelen ikincil statüsüne karşı nostaljik bir eğilimi olduğu da belirtilmektedir (Özman, 2007). Bu yönleriyle Vâlâ Nurettin'in eserleri erkek feminizminin özellikleri ile uyumlu görünmektedir. Eserlerinde kadın ve erkek ilişkilerinde aşk temasının yoğun olarak işlendiği, kadının erkekle toplumsal alanda birlikte yer aldığı, evliliğin görücü usulüne değil sevgiye dayalı olduğu, erkeklerin tek eşliliği, kadının eğitilmiş olduğu, kadın karakterin yabancı dil bildiği ve belirli meslekleri gerçekleştirebildiği görülmektedir. Vâlâ Nurettin'in erkek feminizminin örneklerinin bulunduğu eserlerinden birisi olan *Onu Elimden Aldın* adlı romanında olumlu özellikler yüklediği kadın karakter Malike babasına kâtiplik yapan Murat karakterine âşık olmuştur. Ancak aradaki yaş farkı nedeniyle aşkını açıklamaktan çekinmektedir. Murat da o güne kadar Malike'ye bir kardeş gözüyle bakmıştır. Malike, daha sonra Murat'a âşık olan Sabahat isimdeki üvey annesi ile anlaşamamış, üvey annesi ile yaşadığı tatsızlıktan sonra evden uzaklaşmak zorunda kalmış, babası tarafından Fransızca eğitimini ilerletmek üzere Sörlük Mektebine gönderilmiştir. İlerleyen zamanda mektepten kaçıp eve dönen Malike daha sonra kendi ayakları üzerinde durmak istemiş ve evden tekrar ayrılmıştır. Bu süreçte kendisine hastanede hasta bakıcı olarak iş bulan Malike hayatını düzene koymuştur. Bu romanda, Malike'nin eğitilmiş olması, işe başlaması, kendi ayaklarının üzerinde durma çabası, yabancı dil bilgisi dikkat çekmektedir. Bu özellikler kadının statüsündeki değişimin olumlu bir şekilde yansıtılmasıdır. Bu özelliklerine karşı hasta bakıcılık gibi kadına özgü işlerde çalışması, saf ve ahlaklı olması bu modern anlatımın ataerkil sınırlarına işaret etmektedir. Nurettin'in eserlerinde "yasak aşk" ilişkilerine rastlanmaktadır. Murat ve Sabahat arasındaki ilişki karşısında daha sonra Murat ve Malike arasındaki ilişkinin gelişmesi ve bu yönde hikâyenin mutlu bir şekilde sonlanması, Nurettin'in eserlerinde modernlik ya da batılılığın sınırlarını da göstermektedir. Malike ve Murat'ın birleştiği an "Malike sevgilisine yaklaştı ve öpüşüler fakat bu buse çılgın bir ihtirasın eseri değil temiz iki ruhun birbirine vaat ettiği saf bir aşkın mührüydü" şeklinde

anlatılmıştır. Nureddin burada bir tarafta kurnaz ve sadakatsiz Sabahat örneğini gösterirken diğer tarafta saf, temiz ve sevecen özelliklerin ön plana çıktığı Malike arasında Malike'den yana bir tercih yapmaktadır.

Vâlâ Nurettin'in erkek feminizmi ile örtüşen romanlarından bir diğeri de *Hayatının Erkeği*'dir. Bu romanın baş kadın karakteri olan Nermin yetim kalmış ve 19 yaşına kadar yatılı bir okulda eğitim gördükten sonra, bir akrabası gelip onu okuldan almış ve çalışarak kendi hayatını kazanması için bir tanıdığına yanına İstanbul'dan uzakta bir çiftliğe göndermek istemiştir. Nermin yakınlarının bu isteğini kabul ettikten sonra çiftliğe doğru tek başına bir yolculuğa çıkmıştır. Çiftliğe geldiğinde büyük bir konakla karşılaşmıştır. Konağın sahibi Rüştü Bey öncelikle bir kadının kendisine kâtiplik yapamayacağını söyleyerek ona iş vermek istemese de, Nermin bir erkek gibi kâtiplik yapabileceğini, diploması olduğunu ve Fransızca bildiğini söylemiş, Rüştü Bey her ne kadar evinde kadın istemediğini söylesede sonunda Nermin'in konakta kalmasına izin vermiş ve Nermin kütüphanede çalışmaya başlamıştır. Rüştü Bey başlangıçta yanında kalmasını uygun görmediği bu kızın zekâsına, çalışkanlığına ve becerisine hayran kalmıştır. Zaman ilerledikçe kendisiyle evlenmek istemiştir. Bu evlilik isteğinin nedeni zamanla açığa çıkar. Aslında Rüştü Bey kendisi için değil, savaşta yaralanan ve yüzünü kimseye göstermek istemeyen kardeşi için bu evliliği gerçekleştirmiştir. Rüştü Bey'in kardeşi Nermin'in kendisini istememesi üzerine, intihar etmiştir. Nermin gerçeği öğrenince, aslında âşık olduğu Rüştü'den ayrılarak kendi başının çaresine bakmak için şehre dönmüştür. Beyoğlu'nda bir iş bulmuş, kendisine bir oda tutmuş ve kendi başına hayatını sürdürmeye başlamıştır. Bu süre içinde Rüştü kızı âşık olduğunu anlamış ve onu aramaya başlamıştır. Roman iki aşığın buluşması ile mutlu sonla bitmiştir. Romanda, Nermin'in tek başına yolculuk etmesi, Fransızca bilgisi, kâtiplik yapabilmesi, çalışkanlığı, erkeği yaptıkları tartışmalarda zekâsıyla yenmesi öne çıkan ve olumlu bir şekilde tasvir edilen özellikleridir. Bu özelliklere karşı Neriman'ın evliliğe olan isteği, namusunu koruyacağına dair verdiği söz geleneksel ataerkil yansımaları göstermektedir. Örneğin, evlilikle ilgili anlatımda kadının bakış açısını şöyle yansıtmaktadır: "Bir erkek ona izdivaç talebinde bulunmuştu. Bunu o aklına bile getirmemişti. İzdivaç! Bütün hayatının sigortası. Barınacak bir yuva... Bir aile sahibi olmak. Bu ihtimali o hayalinde bir an bile kuramamıştı. Şimdi karşısında ne büyük saadet çıkmıştı." (Nureddin, 1939:47). Nermin'in evliliğe bakış açısı, hayatının sonuna kadar ayrı olsa dahi Rüştü'nün karısı olarak namusunu koruyacağına söz vermesi, kadının hayalperest olma özelliğine yapılan vurgu Nureddin'in eserlerindeki ataerkil yaklaşımı göstermektedir. Nureddin'in eserlerinde erkeklerin ilgisini çeken kadınlar ahlaklı, eğitilmiş, meslek sahibi hem modern hem de geleneksel özelliklere sahip olan kadınlardır. Bu yönleriyle Vâlâ Nurettin'in

Hayatımın Erkeği adlı eserinde erkek feminizminin temel öğelerini görmek ve erkek feminizminin etkilerinden söz etmek mümkündür.

Vâlâ Nurettin'in *Mazinin Yükü Altında* adlı eserinde kurnaz ve arzularına yenilen kadın ile saf, temiz, iyi eğitilmiş ve iyi ruhlu kadın arasında ayırım yaptığı görülmektedir. Bu eserde kadınların statü ve rolleri modernlik ve ataerkilliğin yeniden kuruluşunu göstermektedir ve erkek feminizminin örnekleri arasında yer almaktadır. Bu eserde Memduha kocasını aldatan, ihtiraslı, dış görünümüne önem veren, abartılı kokuları ve makyajıyla dikkat çeken, arzularına yenik düşmüş bir kadın olarak yansıtılmaktadır. Kocasını daha önce de aldatan Memduha en son, mühendis olan Atıf adlı bir gence âşık olmuştur. Bu gençle bir süre ilişki yaşamışsa da, bir süre sonra Atıf bir paşanın yeğeni olan Lamia'ya âşık olmuştur. Lamia öksüz kalmış ve amcası tarafından büyütülmüştür. Henüz on sekiz yaşında olan genç kız saf ve oldukça beceriklidir. Ev idaresindeki başarısı ve "hanım kadın" olma özellikleri ile hakkında övgüyle söz edilmektedir. Ayrıca Lamia çok iyi bir eğitim almıştır. Sosyal alanda da oldukça beceriklidir ve çok iyi derecede piyano çalmaktadır. Onun bu özelliklerini gören Atıf, Memduha'dan uzaklaşarak, Lamia'ya daha fazla âşık olmuştur. Eğitilmiş, meslek sahibi bir erkeğin kendisi gibi eğitilmiş, sosyal, terbiyeli, becerikli ve "hanım" bir kıza olan dayanılmaz ilgisi erkek feminizminin özelliklerini yansıtmaktadır. Lamia bütün iyi vasıflarının yanı sıra diğer kadınlardan sade ve basit giyimiyle de ayrılmaktadır. Eserde onun bu özelliği şöyle anlatılmıştır:

Bir gün hep birden Kayıldağı'na gittiler. Orada güzel gezip eğlendikten sonra Atıf, zirveye çıkmak teklifinde bulundu. Hanımların hepsi isyan etti: gerek sarışın Destine, gerek delikanlı ile başbaşa kalmağı telakki eden Memduha, bu tırmanışa cesaret edemediler. Ne ince tuvaletleri, ne ayakkabılarının ökçeleri buna müsaiddi. Fakat daima çok basit giyinen Lamia sevinçle: - Oh ne iyi! Ben yürümesini severim. Hem bu tepeden etrafı görmek ne hoş olacaktır! Haydi çıkalım! - dedi (Nureddin, 1942:23).

Nureddin'in bu romanında kadının sade ve basit olması, saf ve masum olması gibi özelliklere rastlanmaktadır. Aynı zamanda evlilik arzusu ve sadakat öne çıkan diğer özelliklerdir. Eserde aşk teması, kadın ve erkek ilişkilerindeki modern tarz, kadının "güzel" olması, yabancı dil bilmesi, batılı bir enstrüman çalması, kadının toplumsal alanda kendine güveni ve görünürlüğü gibi modern öğelere yer verilmiştir. Bu modern özelliklerin yanı sıra ev işlerinden iyi anlamak, iyi bir eş olmak, namusunu korumak, saflık, masumiyet, güzellik ve sadakat, kendisine uygun işlerde çalışmak ya da hiç çalışmamak gibi öğeler bu modernliği tamamlayan ve sınırlayan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine işaret etmektedir. Bu öğeler erkek feminizminde modernlikle uyumlu yeni bir ataerkilliğin işareti olarak görülebilir. Vâlâ Nureddin'in

Mazinin Yüku Altında adlı eserinde de erkek feminizminin bu özellikleri görülmektedir.

Değerlendirme

Bu çalışmada, modernleşme sürecinde, kadının toplumsal statüsündeki dönüşümü savunan ancak muhafazakâr modernleşme çizgisinde yer alan yazarların eserleri üzerinden gidilerek erkek feminizmi kavramı incelenmiştir. Erkek feminizmi kavramı kadın erkek eşitsizliğine karşı gelişen kadın hareketlerinin gelişiminden ayrı düşünülemez. Bu hareketler özellikle modernleşme ve uluslaşma sürecinde kadının toplumsal yaşama katılma taleplerini içermekte ve toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünü hedeflemektedir. Erkek feminizmi bağlamında, erkekler de kadınların toplumsal alanda yer alarak belirli haklara sahip olmalarını ve kadının toplumsal rollerindeki değişimi savunmuştur. Ancak bu savunun temelinde ataerkil rollerin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin tamamen ortadan kaldırılması amacı paylaşılmamaktadır. Dahası, erkek feminizmi modernleşme sürecinde bir söyleme dönüşmekte, ataerkil rollerin yeniden yapılandırılmasına destek olmakta, kadın erkek eşitsizliklerinin üstünü örtme işlevi görmektedir. Erkek feminizmi kadını modernliğin sembolü olarak nesneleştirmektedir. Bu durum kadın erkek eşitsizliklerinin toplumsal olarak köklü bir dönüşüme girmesi değil, ataerkilliğin yeniden yapılandırılması durumuna karşılık gelmektedir. Türkiye'nin modernleşme sürecinde erkek feminizminin siyasal konumunu reformculuk ve muhafazakârlık arasında çizmek mümkündür. Erkek feministler hem modernleşmeyi savunmakta hem de onun sınırlarını gelenekle çizmek istemektedir. Türkiye'de erkek feminizminin edebiyat alanındaki karşılığını Ömer Seyfettin, Peyami Safa ve Vâlâ Nurettin'de görmek mümkündür. Bu yazarlar eserlerinde kadının toplumsal rollerinde ve statüsünde iyileştirmeleri savunurken kadına yeniden yapılandırılmış modern görünümlü bir ataerkilliği sunmaktadır.

Bu yazarların eserlerinde toplumsal alana katılan, erkeklerle sosyal ilişkiler kurabilen, eğitilmiş ve meslek sahibi kadın karakterler yansıtılmaktadır. Bu yazarların, kadının toplumsal statüsünün gelişmesini, toplumsal hayata katılımını, erkeklerle eşit haklara kavuşmalarını destekledikleri görülmektedir. Bu eserlerde erkeklerin geleneksel kadın erkek ilişkilerinden rahatsızlık duymaları ve aşk özelemlerinin bu değişimi savunmalarının altında yatan temel nedenler olduğu görülmektedir. Erkek feminist yaklaşım kadının toplumsal konumunun ve statüsünün yükselmesi isteğiyle birlikte kadının geleneksel annelik, eşlik ve ev içi bakım rollerini de sürdürmesini beklemektedir. Bu sayede toplumsal ilişkileri bakımından özgürleştirilmek istenen kadınların aynı zamanda ataerkil ilişkilerin kadına yüklediği rol ve işlevleri sürdürerek bu kalıplar içerisine yeniden yerleştirildikleri görülmektedir. Bu yönüyle

erkek feminizmi toplumsal cinsiyet ilişkileri bakımından Türk edebiyatı örnekleri üzerinden değerlendirildiğinde, erkeklerin ataerkil rolleri yeniden yapılandığı, kadın-erkek eşitliğini savunurken eşitsizliği yeniden ürettikleri, erkekeklerin kadınların klasik ataerkillik kalıplarından kurtulmalarını kendi çıkarları adına istedikleri ve kadının modernleşmesini bir söylem olarak benimsedikleri görülmektedir. Erkek feminizmini, bu bağlamıyla, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümü önünde bir engel olarak ifade etmek mümkündür.

Notlar

¹ Kadın tarihi çalışmalarının kadın çalışmaları içerisinde özgün bir yeri bulunmaktadır. Bu çalışmalar tarihte kadın algısının kurgulanışının çözümlenmesi, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve kadının nesne konumundan kurtularak özne konumuna gelebilmesi için tarihin yeniden kadın perspektifinden yorumlanması gerektiğini savunmaktadır (Scott, 1993). Bu sayede kadınların ortak deneyimleri üzerinden kolektif bir kimlik geliştirme ve “kadınların kendilerini baskı altına alan düzeni algılamak, politik olarak tanımlama ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirme” süreci gerçekleşecektir (Berktaş, 2009: 416). Kadın tarihi çalışmaları kadının tarihteki konumunu sorunsallaştırmakta, tarihsel kaynaklarda kadının yerini belirlemek ve alternatif tarih kaynakları üzerinden kadının toplumsal olarak algılanışına yönelik yargıları sarsmaktadır. Örneğin, kadına ilişkin toplumsal algının temellerini felsefe klasikleri üzerinden inceleyen Okin (1979: 8-11), siyaset felsefesi klasikleri içerisinde kadından bahsedilmediğini, düşünürlerin üzerine konuştukları “insan”ın erkek olduğunu belirtmektedir. Bu analiz doğrultusunda Okin siyasal düşünceler tarihi içerisinde kadının olmadığı ve içinde kadın olan bir siyasal düşünceler tarihinin oluşturulması gerektiği ortaya koymaktadır.

² Nezihe Muhiddin’in öncülük ettiği ve kadınların erkeklerle eşit haklara kavuşması sürecinde kadınların belirleyici bir rol oynaması mücadelesine karşı; rejimin seçkinleri tarafından “Cumhuriyet kadını” öne çıkartılmış, feminist kadın hareketi ve bu doğrultuda Kadın Halk Fırkası’nın kurulma girişimi engellenmiştir. Kadın Halk Fırkası hareketi cumhuriyet kadroları tarafından bir bütün olarak tasarlanan ulusu bölmeye yönelik bir hareket olarak algılanmış, kuruluşu Cumhuriyet Halk Fırkası’yla aynı tarihe denk gelmesi ve isim benzerliği nedeniyle bu girişim engellenmiştir (Toska, 1998). Yeni rejimde, kadınların ulusa katılımı özgür bir mücadele sonucunda olmamış, kadın kimliğinin sınırları cumhuriyet döneminde hâkim olan muhafazakâr modernleşme çizgi doğrultusunda belirlenmiştir.

Kaynakça

Alper E. (2009). Ömer Seyfettin. İçinde Bora T. & Gültekingil M. (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce-Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları: 186-191.

Arai M. (2009). Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği. İçinde Bora T. & Gültekingil M. (Eds.) *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce-Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları: 180-195.

- Ayvazoğlu B. (2006). Peyami Safa. İçinde Bora T. & Gültekingil M. (Ed.): *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce – Muhafazakârlık*. İstanbul: İletişim Yayınları: 220-229.
- Berktaş F. (2002). Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı. İçinde Kocabaşoğlu U. (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce-Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları: 275-285.
- Bora T. (1997). Muhafazakrlığın Değişimi ve Türk Muhafazakrlığında Bazı Yol İzlere. *Toplum ve Bilim*74: 6-30.
- Bora T. (2005). Analar, Bacılar, Orospular: Türk-Milliyetçi Muhafazakâr Söyleminde Kadın: *Ahmet nc ve Orhan Tekelioğlu - şerif Mardin’e Armağan*. İstanbul: İletişim.
- Connell R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşar S. (2007). Women in Turkish Political Thought. *Feminist Review*, 86: 113-131.
- akır S. (2009). Fenimizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. İçinde rs B. (Ed.), *Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi: 413-465.
- Felski R. (1995). *The Gender of Modernity*. USA: Harvard University.
- Jayawardena K. (1986). *Feminism and Nationalism in the Third World*. UK: Zed Books.
- Kandiyotti D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Nureddin V. (1939). *Hayatımın Erkeği*. Ankara: İnkılap Yayınları.
- Nureddin V. (1942). *Mazinin Yükü Altında*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Nureddin V. (1943). *Onu Elimden Aldın*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Okin S. M. (1979). *Woman in Western Political Thought*. Princeton: Princeton University.
- zman A. (2007). Domesticated Souls: Vâlâ Nureddin (V-N) on Womanhood, *Trkish Studies*, 8 (1): 137-150.
- zman A. (2006). İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nu Yeniden Okumak: “Cinsi Latif”in ölümü ya da Erkeklige Methiye”. *Toplum ve Bilim* 107: 190-216.

- Özman A. (2010). The Image of "Woman" in Turkish Political and Social Thought: On the Implications of Social Constructionism and Biological Essentialism. *Turkish Studies*, 11(3): 445 - 464.
- Parla J. (1993). *Babalar ve Oğullar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Safa P. (1995). *Sözde Kızlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa P. (1989). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa P. (1995). *Fatih – Harbiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Saktanber A. (2002). Kemalist Kadın Hakları Söylemi. İçinde: *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce - Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları: 323-333.
- Scott J. (1993). Woman History. İçinde Burke P. (Ed.), *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press: 42-66.
- Seyfettin Ö. (1990). *Yüksek Ökçeler*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Seyfettin Ö. (2002). *Bütün Hikâyeleri*. İstanbul: Kızılelma Yayınları.
- Tekeli Ş. (1981). Woman in Turkish Politics. İçinde Unat N. A. (Ed.), *Women in Turkish Society*. Leiden: E. J. Brill: 293-310.
- Toska Z. (1998). Cumhuriyetin Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar. İçinde Hacımirzaoğlu A. B. (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları: 71-88.
- Walby S. (2004). Kadın ve Ulus. İçinde Altınay A. G. (Ed.), *Vatan, Millet, Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları: 35-64.
- Yılmaz M. (2006). Türk Düşüncesi Dergisi. İçinde Bora T. & Gültekingil M. (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce – Muhafazakârlık*. İstanbul: İletişim Yayınları: 216-233.

The Re-construction of Patriarchal Roles in the Process of Modernization: Pro-Feminism Examples in Turkish Literature

Kamil Demirhan

Hacettepe University

Abstract

This study analyzes pro-feminism in the modernization process of Turkey. The concept of pro-feminism is used to define men who support the change of patriarchal roles, and partially support feminist movements. However, this concept limits the genuine understanding of feminism and it does not mean more than a call for the re-construction of patriarchal roles. There is a strong relationship between woman and modernization attempts. During the modernization process in Turkey, it seems that intellectuals, politicians and bureaucrats have redefined the roles of woman in society and encouraged woman's participation in social life more than before. The changes in the role of woman also started to be used as the rhetoric of modernity. The literature developed by the writers who contributed to the modernization process in Turkey in the first half of the 20th century provides important references to understand this rhetoric and the concept of pro-feminism. For this reason, this study focuses on the works of the important writers in the modernization process in Turkey such as Ömer Seyfettin, Peyami Safa, and Vâlâ Nureddin. This study unravels that profeminism does not overlap with the aim of feminism to eliminate the gender inequalities in society; that profeminism leads to the emergence of new patriarchal gender roles; modernization rhetoric has been used in profeminist approaches and finally the influence of profeminism is evident in the works of the writers of that period. Novels are important media texts, which have impact on generating the values and the opinions of people. This study analyzes the approaches towards modernization and woman, which determines the new gender roles attributed to woman in the process of modernization of Turkey. These gender roles ascribed to woman are compared with the characteristics and roles of man and woman characters created in the works of the aforementioned writers.

Keywords: modernization, gender, feminism, pro-feminism.

Başkaldırı Olarak Feminist Sanat ve Temsiliyet Sorunu

Feminist Art as Revolt and Problem of Representation

Ayşe Sibel Kedik*
Hacettepe Üniversitesi

Öz

1960'lı yıllardan itibaren etkili olmaya başlayan Feminist Sanat, asıl gücüne 1970'lerde ulaşmış ve modernizmin ikinci yarısında, modernizmle olan hesaplaşması içinde görsel sanatların sınırlarını genişletip estetik alışkanlıkları zorlayacak biçimde yeni olanaklar yaratan yeni eğilimler arasında sanatta 'cinsiyet' üzerinden bir tartışma başlatmıştır. Bugün bile hala bazı kesimlerce kabul edilmekte zorlanılan Feminist Sanat, kadının sanatta etkin bir özneye dönüşmesi için gerekli koşulları yaratırken, öncülük ettiği ciddi tartışmalar ve geliştirdiği kavramlarla yeni kuramsal açılımlara ve görsel oluşumlara kapı aralamış, böylece yüzyıllardır sadece erkeklere özgü bir alanmış gibi düşünülen güzel sanatların her dalında kadın sanatçıların kendilerini çok yönlü temsil edebilmelerinin yolunu açmıştır. İlk başlarda örgütlenme yoluyla ve gerçekleştirdikleri protestolarla seslerini duyurmaya, sanatsal üretimleriyle kurumsal anlamda erkeklerle eşit temsiliyet olanağına sahip olmaya çalışan kadın sanatçılar, özellikle postyapısalcılığın ve postmodernizmin etkisiyle ataerkil ve eril söylemlere karşı alternatif bir söylem oluşturulması gerekliliğinden hareket etmişler ve gerek kuramsal, gerekse uygulama düzeyinde farklılığı vurgulayan, temsili sorunsallaştıran çalışmalarıyla çağdaş sanatta güçlü bir etki bırakmışlardır. Bu makalede Feminist sanat özellikle 'temsiliyet' kavramı çerçevesinde ele alınmış ve 'cinsiyet', 'kimlik', 'beden', 'farklılık', 'kadınsı deneyimler' gibi alt kavramlar eşliğinde, kadının sanatta bir özne olarak kendisini temsil edebilme yöntem ve arayışları belli başlı örnekler üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: feminizm, sanat, kadın, temsiliyet, kimlik, beden, farklılık, modernizm, postmodernizm.

Giriş: Dil, Söylem, Geleneksel Roller ve Temsiliyet

Doğum günü partisine davet edilmediği için çok öfkelenen kötü yürekli cadının lanetiyle ölümcül bir uykuya dalan güzel prenses, yüzyıl uyuduktan sonra, kendisini bulan ve güzelliği karşısında büyülenen yakışıklı prensin öpücüğü ile birden gözlerini açar ve

*Doç.Dr. Ayşe Sibel Kedik, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, Ankara-Türkiye. E-posta: skedik@gmail.com.

derin/uzun uykusundan uyanır. Böylece lanet bozulur ve *Uyuyan Güzel* kendisini uyandıran prensle evlenerek sonsuza dek mutlu yaşar.

Başlangıçta her ne kadar masum anlatılar olarak kabul edilebilseler de, içerdiği semboller, yansıttığı kültürel kodlar açısından ele alındığında, masallar, aslında gerek kadın, gerekse erkek için toplumun beklentisi dahilinde birtakım davranış modellerini oluşturmada, cinsiyet rollerini belirleyip meşrulaştırmada son derece güçlü bir etkiye sahiptir. Kadının öznelliğini kurup özgürleşebilmesini, erkeğin dünyasından/dilinden kendisini bağımsızlaştırabilmesine bağlı olduğunu ileri süren Yeni Fransız Feminist yazar ve eleştirmenlerden Cixous için, *Uyuyan Güzel* bu güçlü etkiye sahip masallardan biridir. Ataerkil bir toplumda kadın ile erkek arasındaki karşıtlık ilişkisinde, kadının olumsuz bir öznelliğe sahip olduğu ve *başkası* olarak temsil edildiği görüşünü savunan Cixous, öznenin kuruluşunda cinsiyet rollerinin belirlenmesini Hegelci diyalektik üzerinden göstermeye çalışmakta ve Hegel'in "Efendi/Köle" ilişkisinden¹ hareketle "karşıt iki terim arasındaki iktidar eşitsizliğine" vurgu yaparken, bu eşitsizliği *Uyuyan Güzel* öyküsüyle örneklemektedir (Sarup, 1997: 162-163).

Hegel'de insanın kendi bilincine varması, özgürleşmesi, bir birey olması sürecinin ifadesi olan bu diyalektik ilişkide "öznenin kendinden ayrı olarak gördüğü bir birey, bir 'başkası' tarafından tanınmaya gereksinimi vardır. Bununla beraber özne bu tanımayı, özbilgisinin güvenilirliğinin kesinliğine dönebilmek için, doğrudan doğruya kendisine verilen bir gözdağı olarak deneyimler ve 'başkası' derhal baskı altına alınır" (Sarup, 1997: 162). Karşıt terimlerden birinin mutlaka diğerine baskın olduğunu ve tüm diyalektik yapıların, öznenin biçimlenişi ile cinsel ayırım üstünde bir baskı kurduğunu düşünen Cixous'a göre, kadın-erkek karşıtlığı açısından bu durum "ataerkil bir toplumda" kadının, "kimliğinin oluşumu ve farkedilişi bakımından hemen hep Başkası olarak temsil" edilmesi "ama bu kimliğe sürekli bir gözdağı verilmesi", dolayısıyla baskı altında tutulmasıdır (Sarup, 1997: 162). *Uyuyan Güzel* kadın öznenin olumsuz bir örneği olarak kadının uyuma haliyle simgelenir. Kadın ancak "Başkası" olarak bir erkek tarafından olumlanınca bu uykudan uyanacak, öpücükle simgelenen olumlama hali gerçekleşmediği sürece "olumsuz bir öznelliğe sahip uyuyan bir insan" olarak kalacaktır (Sarup, 1997: 162-163). Geleneksel roller üzerinden temellendirildiğinde, prens/erkek, kadına yaşam verecek, prenses/kadın ise iyiliği, güzelliği, masumluluğu ile beğeni toplayıp keşfedilmeyi, korunmayı, onaylanmayı ve uyandırılmayı bekleyecektir.

Tarih boyunca hep bağımlı ve ikincil konumda yaşamak zorunda bırakılan kadının dilde ve anlatılarda nasıl temsil edildiğiyle ilgili bu durum, kadın-erkek arasındaki ayrımı pekiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda erkek egemen bakışın ürettiği kadınlık temsillerinin her defasında yeniden sunularak toplumsal rollerin nasıl belirlenip inşa edildiğini göstermektedir. Cinsiyet kavramı etrafında şekillenen bu belirlenimde, kadınlar kendilerine yüklenen annelik, eş, kız kardeş, kız çocuk gibi geleneksel, toplumsal rollerin dayattığı sınırlar dahilinde yaşamak ve üretmek zorunda bırakılmakta, eğitimden iş bölümüne, özel alandan kamusal alana kadar erkekle arasında ayrımcılığa varan ayrımlar hep cinsiyete dayalı bir zemin üzerinden okunmaktadır. Başlangıçta sadece

biyolojik kökenliymiş gibi görünen cinsiyet ayrımcılığının, biyolojik özelliklerden yola çıkarak her alanda etkili olması, kadınla erkek arasındaki farkın biyolojik farklılıktan çok toplumsal koşullardan kaynaklandığını gösterir niteliktedir. Nitekim, yalnızca biyolojik değil, "sosyal, psikolojik, dilsel, hukuksal, ekonomik ve düşünsel" olmak üzere cinsiyet ayrımcılığına yol açan pek çok neden vardır. Bu nedenlerden hangilerinin "kadınların ikincil konumlarında" daha belirleyici ve etkili olduğu konusu tarihsel süreçte feminist tartışmaların ana ekseninde yer almakla birlikte, her türlü nedenin yarattığı ikincil konumu meşrulaştırmada oynadığı belirleyici rol nedeniyle, hangi feminist literatürde olursa olsun, temsiliyetin sorunsallaştırılması kaçınılmaz olmakta ve kadının dilde, siyasette, özel ve kamusal alanda, iş hayatında, kültürde ve sanatta kendisini nasıl temsil edeceği ya da etmesi gerektiği konusu mücadelenin ana zemininde yer almaktadır (Demir, 1997: 9-10).

Sanat alanında bu mücadele kuşkusuz feminist sanatta karşılığını bulur. Her alanda olduğu gibi sanat alanında da kendisini temsil edemeyen kadın için, feminist hareketin itici gücü son derece önemlidir. Bu güç sayesinde sanatta feminist bir bakış açısı sözkonusu olmuş ve sanat tarihinden dışlanan kadın, kendi öznelliğini kurarak erkekle eşdeğer bir temsiliyet hakkına sahip olabilmek için yerleşik algıları değiştirmeye çalışırken, erkeğin kontrolünde kadına yüklenen anlam ve gösterim biçimleri de tartışmaya açılmıştır. Elbette tartışmalar farklı eksenlerde yer almış ve modernizmden postmodernizme geçiş sürecinde, gerek kadın konusuna, gerekse sanata dair yeni yaklaşımların, eleştiri yöntemlerinin, yeni düşünce ve söylem biçimlerinin etkisiyle feminist sanatçılar, uyguladıkları yöntemler, ele aldıkları konular ve sorunlar açısından görsel sanatlarda feminist bir başkaldırıcıyı gerçekleştirirken aynı zamanda alternatif bir oluşuma da kapı aralamışlardır.

Farklılık ve Temsiliyet Bağlamında Feminist Sanat

Her ne kadar genel anlamda "cinsler arasında politik, ekonomik ve toplumsal eşitliği öngören bir sistem" olarak tanımlansa da, feminizm tarihsel süreçte kadın hareketlerinin gelişimine, değişen talep, amaç ve hedeflere göre farklı anlamlar içermiş, her defasında kadınlar, toplumsal, siyasal alanda kendi kimliklerini bulmak, özgürleşebilmek ve öteki olma durumundan çıkabilmek için sürdürdükleri mücadeleyi benzer biçimde sanat alanına da taşımışlardır (Millet, 1987: 125).

Genel bir bakışın da göstereceği gibi, 20. yüzyılın başında feminist sanatçıların temel derdi, farklılıkları en aza indirip kadının da erkek kadar yetenekli olabileceğini kanıtlamak ve sanat tarihine dahil olmaya çalışmakken, yüzyılın ikinci yarısında, farklılıkları vurgulamak ve bu farklılık zemininden hareketle yeni temsiliyet alanları inşa etmek daha önemlidir. İster modernist bir yaklaşımla olsun, isterse postmodernist bir tavır sergilesin her iki durumda da farklılık, temsiliyet kavramıyla birlikte gündeme gelmekte ve farklılığı azaltmak ya da vurgulamak süreç içinde temsilin nasıl üretildiği ve sorunsallaştırıldığı göstermektedir. Kadın ve erkek arasındaki farklılık hep tartışılmalı

bir konu olmakla birlikte, sorun aslında, tarih boyunca erkeğin kontrolü ve iktidarı dahilindeki temsiliyet olgusunun, önceden belirlenmiş toplumsal cinsiyet rollerine göre özel alan içinde sıkışıp kalan kadını -siyasetten sanata kadar- neredeyse tüm kurumlardan sistematik olarak dışlaması ve dolayısıyla cinsiyete dayalı farklılığın kadını doğrudan yeteneksiz konumuna taşımasıdır. Nitekim, kadının tarihten, felsefeden, kültürden dışlanmış olduğunu ileri süren ve Batı kültürünü tekinsiz (monosexual) bir kültür olarak niteleyip Batı felsefesinin köklü bir eleştirisini yapan Iragaray'ın düşüncesinden hareketle Sarup'un da ifade ettiği gibi, bu kültürde "genellikle erkek gibi konuşup yazmanın yetenekli olmanın, anlamın denetiminde olmanın, doğruluk iddiasında bulunmanın, nesnellik ve bilgi gibi konuların göstergesi olduğu söylenir; oysa kadın gibi konuşmak yeteneğin geri çevrilmesine, anlamın anlaşılma ya da değişken olmasına davetiye çıkarmak, anlamın denetimden çıkmasına, doğruluk ile bilginin elden kaçmasına eşdeğer görülür" (Sarup, 1997: 178). Kadını ve yeteneklerini cinsiyetinden dolayı olumsuzlayan böylesi bir bakış açısı karşısında, sadece erkeklere özgüymüş gibi algılanan sanat alanında önündeki engelleri kaldırmak isteyen kadınların, önceleri farklılıklarını dışarıda bırakmak zorunda kalması ve yeteneklerini kanıtlayabilmek için eril bir duruşu sergilemesi neredeyse kaçınılmaz gibi görünmektedir. Çünkü erkek gibi konuşmak, erkek gibi yapmak, yazmak, sanatsal eylemde bulunmak kadına bir parça da olsun yetenekli sıfatını kazandırırken, aksi hep ikincil konumda kalmasına yol açacaktır. Dilin, kültürün ve sanatın bu erkeksi şeklinde kadının sunulmuş biçimini/nasıl temsil edileceğini de erkek belirleyecek ve erkek egemen bakışın ürettiği kadınlık temsillerini reddedip yeni temsil biçimleri öneren kadın sanatçıların 1960'lı yıllarda başlattığı feminist başkaldırıya kadar bu durum çok da değişmeyecektir.

Linda Nochlin sanat tarihinin feminist bir bakış açısıyla sorgulanma sürecinde önemli yeri olan ünlü makalesinde², "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" sorusunu sorarken, aslında beyaz batılı erkeğe özgü bakış açısının sanat tarihinden yalnızca kadınları değil, bütün "öteki"leri, dolayısıyla tüm farklılıkları nasıl dışladığını ifade etmekte ve eşsiz ve tanrısal "büyük" erkek sanatçı mitine meydan okumaktadır (2008: 119-136). Tıpkı felsefede, bilimde, kültürel ve dilsel alanda her şeyi erkek öznenin söylemi olarak gören Iragaray'ın "bu kültürde yansız ya da evrensel hiçbir şey olmadığını" düşünmesi gibi, Nochlin'e göre de büyük kadın sanatçıların olmamasının nedeni, sanıldığı gibi onların erkekler kadar yetenekli olmamasından değil, belli bir toplumsal çevrede gelişen sanat yapma koşullarına ve toplumsal kurumların oynadığı role bağlıdır (Sarup, 1997: 172; Nochlin, 2008: 119-136). Nitekim tarih boyunca belli sınıflara ya da gruplara getirdiği yasaklamalar ya da desteklerle kurumsal etkenlerin oynadığı belirleyici rol nedeniyle modernist gelenek de dahil olmak üzere, ne denli mücadele ederlerse etsinler, kadın sanatçılar sanat dünyasında cinsiyet ayrımcılığını aşarak görünür olamamışlar, ancak erkeklere benzedikleri ölçüde kısmen başarıya ulaşabilmişlerdir. 19.yüzyılın sonunda Avrupa'da kadın sanatçıların üretimleri cinsiyetlerinden dolayı 'yüksek sanat'a dahil edilmezken, çoğunlukla 'kadın salonları'nda gerçekleştirdikleri küçük sergilerle yetinmek zorunda kalmışlar, sanatsal ve

kültürel üretim alanlarında büyük değişimlerin yaşandığı 20. yüzyılın başında ise hala erkek sanatçıların yanında ikincil konumlarından kurtulamamışlardır. Kübizm, Ekspresyonizm, Fütürizm, Konstrüktivizm, Sürrealizm, Dada gibi pek çok güçlü ve öncü sanat akımının/hareketinin sanat dünyasını sarstığı ve sanat alanında büyük dönüşümlerin yaşandığı böylesi bir dönemde, erkek sanatçılar yaratıcılıklarıyla büyük başarılar imza atarken çok az sayıda kadın sanatçının adının anılabiliyor olması elbette şaşırtıcı değildir. Bunda şüphesiz modernizmin tüm yasal düzenlemelere karşın “kadınların geleneksel ilişkiler dünyasındaki ikincilikten kurtarılması ve kadın erkek arasında eşitliğin sağlanması” yönündeki en önemli vaatlerinden birini gerçekleştirememesinin önemli payı vardır (Demir, 1997: 26-27). Sorun sadece hukuki ya da siyasi yapılardan değil, ataerkil zihniyetin toplumsal ve kültürel yapıların içine köklü biçimde nüfuz etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira, modernitenin kendi içinde taşıdığı güçle yaratmış olduğu modernist dünya kültürüne rağmen süregelen ataerkil düzende hala, mutlak olan tek şey, “kültürün, yaşamın bütün alanlarında erkeklerin otoritesini desteklediği ve kadına hiçbir hak tanımadığıdır” (Millet, 1987: 64). Dolayısıyla tüm koşullar büyük erkek sanatçı mitini desteklemekte ve kadınlar için erkek algısına denk düşen bir bakış açısının onaylanması kaçınılmaz olmaktadır. Söz konusu durum karşısında feminist hareketin ilk tepkisi aslında, tarihte yetenekli kadın sanatçıların olduğunu kanıtlamaya çalışmak ve tozlu arşivlerden bu yetenekli kadınları keşfe çıkarak kadınların da en az erkekler kadar yaratıcı ve bazı yeteneklerle donanmış olabileceğini gözler önüne sermektir. Böylesi bir tepki kuşkusuz cinsiyet ayrımcılığına karşı feminist bakış açısının ve eleştirisinin gelişip güçlenmesinde, dolayısıyla sanat tarihine yeni bir gözle bakılmasında son derece güçlü bir etkiye sahiptir. Ancak öte yandan kadının da erkekler gibi yetenekli olabileceğini kanıtlamaya yönelik bu türden bir çaba, cinsiyetçi bakışı pekiştirir gibi görünmektedir. Zira yetenekli olmanın ölçütü yine erkeklerin yeteneklerine göre belirleneceğinden, bu yolla kadını erkeğe eşit kılmaya çalışmak, kadının eril bir duruşu sergilemesini onaylamak anlamına gelecektir. Bu nedenle kadının sanat alanında var olabilesinin ve kendisini kendisi olarak temsil edebilmesinin koşulu, erkeksi söylemleri tekrarlamak yerine, farklılık kavramına yeni içerikler kazandırarak kadınsı söylemleri ön plana çıkarmaya çalışmak ve cinsiyet farklılığının kadını baskı altına alan işleyişinden kurtularak kadın-erkek gibi her türlü hiyerarşik ikileme karşı çıkmak olmalıdır.

Başlangıçta siyasal, sosyal, hukuki ve eğitim alanlarında erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek için başlatılan feminist mücadelenin edinilen kazanımlarla birlikte erkek merkezli değerlerden uzaklaşması, zamanla eşitlik talebi yerine farklılık söyleminin gündeme gelmesine yol açmış ve özellikle postyapısalcı kuramın da etkisiyle dilde ve söylemde “dişil özne”nin kurulmasına yapılan vurgu, temsilin niteliğini de değiştirmiştir. “Erkek değerleriyle bütünleşmeyi” gerektirdiği iddia edilen “eşitlik” söylemleri yerine, “kadınlar için bir güç, bir iktidar kaynağı” olduğu düşünülen “farklılık” söylemi üzerinde tartışmaların yoğunlaştığı 1960’lı yıllar, felsefi, edebi ve sanatsal alanda kadının “ayırtedici” özelliklerini kullanarak, onu ikincil konumdan çıkaracak bir kültür ve söylem

geliştirme yolunda yoğun çabaların harcandığı yıllardır³ (Çaha, 1996: 50-53). Şüphesiz feminist dalganın farklılık kavramı etrafında yükselişe geçmesinde, 2. Dünya Savaşının hemen ardından örgütlü bir mücadele yürüten kadınların, kendileri gibi ötekileştirilmiş (zenciler, eşcinseller, etnik gruplar vb.) diğer gruplarla birlikte sürdürdükleri eylemlerin önemli payı vardır. Irk, sınıf, cinsiyet, etnik köken, cinsel tercih gibi her türlü kategorinin ayrımcılık düzeyinde genellenmesine ve toplumsal düzende belirleyici olmasına karşı çıkan bu ortak mücadelede, farklılık kavramına zamanla "çoğulculuk" kavramı da eşlik etmiş ve feminist hareket açısından sadece cinsler arasında değil, "bir cinsin kendi içinde de çeşitli farklılıklar" olabileceği gerçeği gündeme getirilmiştir⁴ (Demir, 1997: 114-117). Modernizmin "sabit ve bütünlüklü özne kavrayışı"nın sarsılması ve feminist hareketin (her ne kadar postmodernizm ile feminist kuram arasında bir kan uyuşmazlığı olduğu iddia edilse de) giderek "postmodernizm söylemine katılma"ya başlaması anlamında da okunabilecek böylesi bir sürecin sanat alanına yansması özellikle feminist sanat açısından önemlidir. Zira feminist sanatın toplumsal cinsiyeti sorgularken kadının kimliğine dair geleneksel kodların ötesinde yeni okuma biçimleri geliştirmesi, yeni temsiliyet alanlarının inşasına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda farklılık, çoğulculuk kavramları etrafında şekillenen yeni plastik deneyimlere de kapı aralamıştır.

Feminist Sanat Pratikleri: Kadınlığı Yeniden Kurgulamak

Yalnızca sanatın değil, hemen her alanın cinsiyet kavramıyla şekillenmesi, her dönemde feminist karşı çıkışları beraberinde getirirse de, özellikle feminizmin postfeminizme evrildiği bir dönem olan 1970'li yıllar feminist sanat açısından son derece önemlidir. Farklılıkları dışarıda bıraktığı iddia edilen eşitlik politikası yerine, farklılık politikasının benimsendiği bu yıllarda feminist sanatçılar, radikal kadın hareketlerinin de etkisiyle ataeril sistemin erkek merkezli temsiliyet biçimlerine karşı çıkararak sanatsal üretimlerinde erkeğe benzemek, erkek gibi olmak/yapmak yerine kendilerini ayırtedici özellikleriyle temsil edebilme yollarını aramışlar ve temsili yeniden üretirken, kullandıkları çeşitli yöntemler, eylemler ve sanat alanına taşıdıkları yeni kavramlarla kadınlığın sabit bir kategori olmadığını göstermişlerdir. Kurdukları çeşitli gruplar/komiteler aracılığıyla örgütlenerek ses getiren protestolar gerçekleştiren feminist sanatçılar, yine bu dönemde önemli sergiler düzenlemişler, dolayısıyla görsel sanatlarda feminist bir başkaldırının gerçekleşme koşullarını yaratmışlardır⁵. Kadın sanatçıların sergilerini yapmak üzere açılan yeni galeriler, düzenlenen sergiler, sanatı feminist bir perspektiften irdeleyen konferans ve çalışma programları, erkeklerin denetiminde bulunan dergilere alternatif olarak çıkarılan dergiler ve yayınlar sayesinde, sanat tarihi boyunca ataeril bir döngünün içine sıkışıp kalan kadının sorunları giderek daha yoğun dillendirmiş ve tüm bu gelişmeler, cinsiyet, farklılık, kimlik, kadınsı duyarlılık, temsiliyet, beden, toplumsal-sanatsal-kültürel roller gibi kavramlar etrafında şekillenen yeni tartışmalara ve üretim

biçimlerine olanak sağlarken, sanat literatürü içinde kendine yer edinmeye başlayan feminist sanat giderek daha da güçlenmiştir.

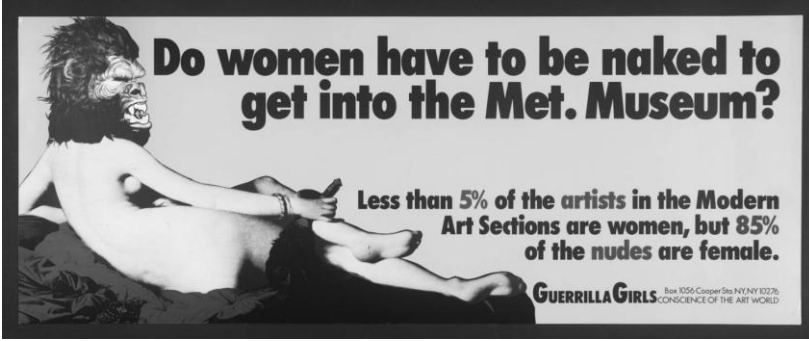
Feminist sanatın yükselişi, batı sanatında cinsiyete dayalı sınırları zorlayıp yeni olanakları/olasılıkları yaratacak biçimde kapsamlı bir dönüşüme sebep olurken, aynı zamanda kadın sanatçıların kendilerini kendi farklılıklarıyla daha rahat ifade edebilecekleri bir temsiliyet alanı yaratabilmelerine de olanak sağlar. Öte yandan daha 1972 yılında Pompidou Müzesi'nde gerçekleştirilen Çağdaş Sanat Sergisine 100 tane erkek sanatçının yanı sıra sadece bir tane kadın sanatçının davet edilmesinde olduğu gibi, yüzyıllardır süren cinsiyet ayrımcılığı hala devam ederken, feminist sanatçıların bu ayrımcılığa karşı tavrı ise, kimi zaman sanat tarihinin görmezden gelemeceği cesur üretimleriyle, kimi zaman da daha radikal çeşitli eylemlerle seslerini duyurmaya çalışmak, eleştirel bakış açılarını, yöntemlerini ve karşı duruşlarını güçlendirmek olur.

Resim 1. Judy Chicago. (1974-79). The Dinner Party (Yemek Daveti)

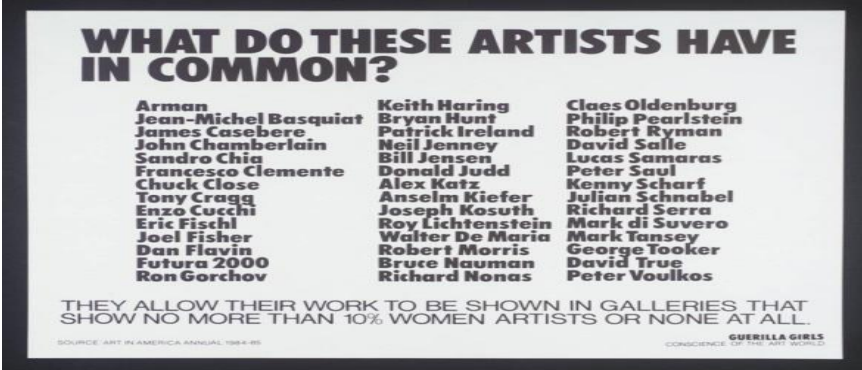
Amerikalı feminist sanatçı Judy Chicago'nun 1974-79 yılları arasında yüzlerce gönüllünün yardımıyla gerçekleştirdiği *Yemek Daveti* adlı, üçgen biçimindeki bir masadan oluşan eseri, bir yanıyla sanat tarihinden dışlanmış, sanat tarihçileri ve eleştirmenler tarafından görmezden gelinmiş ya da unutulmuş kadın sanatçıları görünür kılp, kadınlara ve kadınların sanatına saygı uyandırmak isterken, bir yanıyla da kadınların deneyimini anlatacak yeni bir sanatsal söylem yaratma çabasının ilk örnekleri arasında sayılabilir (Resim 1). Chicago'nun anıtsal bir nitelik taşıyan üretimine karşın 1980'li yıllardan itibaren aktivist bir tavırla sanat pratiğini eylem alanına dönüştüren Guerilla Girls (Gerilla Kızlar) adlı grubun 1989'da *Kadınların Metropolitan Müzesi'ne Girebilmek İçin Çıplak mı Olmaları Gerekir?*

sorusuyla sanatta cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkan çalışmaları, kuşkusuz radikal bir duruşun en dikkat çekici örneklerindedir (Resim 2).

Resim 2. Guerilla Girls (1989), (Kadınların Metropolitan Müzesi'ne Girebilmek İçin Çıplak mı Olmaları Gerekir?) Poster.

İngres'in Louvre Müzesi'nde bulunan *Grande Odalisque* (Büyük Odalık) adlı resmindeki çıplak figürün başına goril maskesinin takıldığı ve *Modern Sanat Bölümündeki sanatçıların %5'i kadın, ancak çıplakların %85'i kadın* diyerek istatistiklere yer verildiği bu çalışma müzelerdeki, dolayısıyla sanat dünyasındaki cinsiyet ayrımcılığını sorgulamakta, kadınların sadece seyirlik bir nesne olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Hangi müzede kaç kadın sanatçının eserlerinin sergilendiği, hangilerinde erkeklere oranla yüzde kaç kadının eserlerine yer verildiği, erkek ve kadın sanatçıların eserlerinin satış fiyatları arasındaki farkın ne olduğu gibi konularla ilgilenen bu grup, yüzlerine goril maskesi takıp kimliklerini gizleyerek kamusal alanlarda gerçekleştirdikleri eylemlerle yalnızca cinsiyet ayrımcılığına değil, ırkçılığa karşı da eleştirel bir tavır göstermişler ve topladıkları bilgileri/verileri grafiksel bir dille afişlere taşıyarak kamusal alanlarda sergileme yoluna gitmişlerdir (Resim 3).

Resim 3. Guerilla Girls. (1985) (Bu sanatçıların ortak yönü nedir?) (%10'un ya da o kadarının bile kadın sanatçıdan oluşmadığı galerilerde çalışmalarının sergilenmesine izin verirler.)

Feminist sanatçılar ve eleştirmenler için bu bilgiler/veriler doğrultusunda hazırladıkları posterler/afişlerle sanat alanında çıplak kadın imgesi çokça kullanıldığı, hatta müze ve galeriler bu türden eserlerle dolu olduğu halde, kadın sanatçıların eserlerinin aynı oranda sergilenmiyor olduğu gerçeğini doğrudan ve çarpıcı biçimde gözler önüne seren Gerilla Kızlar gibi pek çok kadın sanatçı ve eleştirmen için kadının sanat dünyasında sadece izleyici olarak kabul görmesi ya da seyirlik ve cinsel bir nesne olarak temsil edilmesi, ele alınması gereken en temel sorunlardan biridir. Kadının sanattaki varlığı sadece seyredilmek içindir. Asıl izleyici olarak erkek kabul edildiği için kadının bu noktada varlığı ikinci plandadır. Kadın izleyici olduğu konumda ise, sanat eserinin ağırlıklı konusu olan başka bir kadını seyretmek zorundadır. Bu durum her seferinde kadının sanattaki yerinin ne olduğu ya da ne olması gerektiğine dair erkek bakışının kadına dayatılmasıdır. "Avrupa yağlı boya resim geleneğinde çıplak kadın resminin en önemli konu olarak hiç durmadan yinelenildiğini" ifade eden J.Berger'e göre, bunun nedeni çıplak kadına bakmaktan duyulan zevktir. Öte yandan kadının eline verilen ayna ise aynı zamanda ahlak açısından suçlanan kadının "kendisini her şeyden önce ve herşeyden çok seyirlik bir şey olarak gördüğünü anlatmak için"dir (1990: 51).

Kadının edilgenliğini, sanatta sadece seyirlik bir nesne olarak temsil edilmesi gerektiğini dayatan bu yaklaşım biçimine göre kadın için seyirlik bir nesne olmak, tıpkı anne, eş, kız kardeş, ev kadını vb gibi kendisine dayatılan toplumsal rollerden biri gibi görünmektedir. "Gelişmiş bir temsil sistemi olarak sinema" bu toplumsal rollerin kadın üzerinden nasıl inşa edildiğini ve etkin erkek bakışı karşısında, hem izleyen hem izlenen olarak kadına nasıl edilgen bir rol biçildiğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Feminist film eleştirisinde oldukça güçlü bir etkiye sahip "Görsel Zevk ve Anlatı Sineması" başlıklı makalesiyle Mulvey; "cinslerarası dengesizlik üzerine kurulu bir dünya düzeninde, bakmaktan alınan zevk, etkin/erkek ile edilgin/kadın arasında bölünmüş durumdadır" demektedir ve kadın figürünün erkeğin bakışı ve fantezisine göre nasıl inşa edildiğini vurgulamaktadır (2008: 286). Buna göre kadının temsil edilme biçimi erkek tarafından belirlenmekte, zira kamera genellikle hep erkeğin kontrolünde bulunmaktadır. Kamera ardında göz kamaştıran kadın imgeleri erkeğin bakışına sunulmakta, buysa "erkeği bakışın etkin sahibi, kadını ise onun edilgen nesnesi" haline getirmektedir. İzleyici erkek yönetmenin idaresinde olan kamerayla özdeşleşirken, aynı zamanda erkek bakışıyla da özdeşleşmekte, dolayısıyla kaçınılmaz biçimde filme "eril bir konumda" eklenmektedir (Wright, 2002: 51-52)

İşte feminist eleştiri tam da bu noktada devreye girmekte ve tartışmayı daha da ileri götürerek temsilin içeriğine ve yapısına taşımaktadır. Öte yandan feminist sanatın en önemli sorunlarından biri olan temsil üzerinden sanattaki eril bakış açısını değiştirmek, "kadının izleyici-izlenen konumundan çıkarılarak etkin bir özneye dönüşmesini" sağlamak için, mevcut yapıları sorunsallaştırmak yerine bozmak, yerinden etmek ve bunlara karşı yeni bir öznellik, yeni bir söylem ve yeni temsiliyet alanları (yeni kimlikler) üretmek daha anlamlı gelmektedir. Her ne kadar kendisini hiçbir zaman feminist sanatçı

olarak tanımlamasa da kadına dair temsil sorununa değindiği çalışmalarıyla Cindy Sherman'ın, Mulvey'in erkek egemen bakış üstüne geliştirdiği "bakış kuramı"na benzer bir tartışma yürüterek temsili yeniden ürettiği görülmektedir. 1970'li yıllardan itibaren kendisinin hem fotoğrafçı, hem de model olduğu fotoğraf çalışmalarıyla dikkati çeken Cindy Sherman, medya ve sinemadaki kadın imgelerinin yanı sıra, sanat tarihindeki önemli kadın imgeleri üzerinden, izleyici-izlenen bağlamında bakışın öznesi ya da nesnesi sorununa değinmiş ve kadına yüklenen klişeleşmiş toplumsal rollerle kadın kimliğini tartışmaya açmıştır. "İsimsiz Film Kareleri" adlı fotoğraf çalışmasında sıradan Hollywood filmlerinde görülebilen kadın tipleri üzerinden kadınlığı kurgulayan farklı imgeleri yeniden yaratıp, kadına uygun görülen rollere bürünerek bir fotoğraf serisi canlandırır. Makyajla ve kostümle kendini başka bir kişiye dönüştürerek (kimi zaman ev kadını, kimi zaman öğrenci, kimi zaman da bir film karakteri ya da Meryem Ana, Mona Lisa, travesti vb. gibi) çeşitli rollere bürünen sanatçı, doğrudan model olarak kendisini kullanıp pek çok kadınlık temsili gösterdiği fotoğraf ve video çalışmalarıyla, kadınların kimlik çoğulluğunu dillendirmiş ve tek bir kimlik değil, farklı kimliklere sahip olunabileceğini göstermiştir (Resim 4-5).

(Resim 4). Cindy Sherman. (1980). Untitled Film Still-58 (İsimsiz Film Kareleri) Serisinden

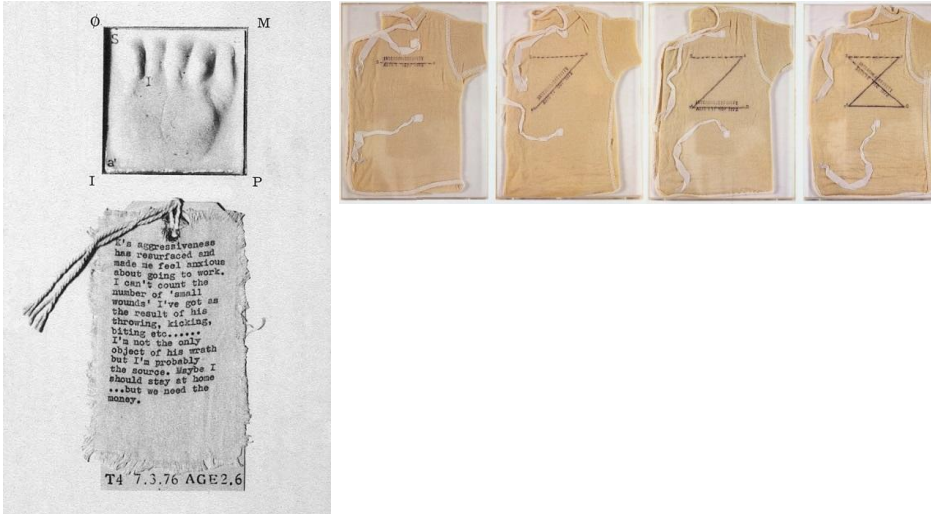

(Resim 5). Cindy Sherman. (1979). Untitled Film Still-35 (İsimsiz Film Kareleri) Serisinden

Kadın olmak esasında belirli bir kimlik kategorisinde bulunmak değil, somut hayatın içinde çeşitlilik ve farklılık gösterebilmektir. Çeşitlilik/çoğulluk ve farklılık söylemlerinin giderek daha yoğun dile getirilmesi, feminist hareketin zamanla "postmodernizm söylemine katılması" anlamına gelir (Wright, 2002: 5). Modern feminist söylemlerin yapmış olduğu genellemeler ve kadına, kadının kimliğine ilişkin adeta ortak bir kategori oluşturma çabalarına karşın, özellikle postmodern feministler tekdüze birtakım standartların dayatılmasına karşı çıkmışlar ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin ortak bir kategoride toplanamayacağını savunmuşlardır. Zira Demir'in de ifade ettiği gibi,

“toplumsal cinsiyet -kadın veya erkek olmak-, her bireyin hayatındaki en temel unsurlardan” biri olmakla birlikte, “bütün bireylerin toplumsal cinsiyet kimlikleri aynı bileşenler tarafından oluşturulmamaktadır. Çünkü bireyler kadın veya erkek olmanın yanı sıra, genç veya yaşlı, hasta veya sağlıklı, evli veya bekar, çocuklu veya çocuksuz, zengin veya fakir, zenci veya beyaz olmakta ve toplumsal cinsiyet kimlikleri bu unsurların bir bileşimi biçiminde ortaya çıkmaktadır” (1997: 120-121). Tüm kadınların deneyimleri aynı olmadığı gibi, kimliklerinin de aynı olamayacağını gösteren Sherman, her fotoğrafta kendisini başka bir kimliğe büründürürken, aslında birbirinden farklı olmakla birlikte çok da tanıdık gelen farklı kadın temsillerini görünür kılmaktadır.

“Erkek ve kadın kimliklerinin asla nihai olarak sabitlenemeyeceğini”, “temsiller aracılığıyla sürekli müzakere edildiğini” ifade eden Mary Kelly’e göre de halihazırda “özel bir kadınlık yoktur” ve kadınlık bir inşa sürecidir (Kelly, 2008: 269; Gouma-Peterson & Mathews, 2008: 37). Kadın kimliğinin nasıl inşa edildiğini ve bu inşa sürecinde toplumsal, ideolojik, psikolojik ve kültürel yapıların etkisini sorgulayan Mary Kelly’nin *Motherhood as Art* (Bir Sanat Olarak Annelik) başlığıyla 1973-79 yılları arasında gerçekleştirdiği, 135 parçadan oluşan *Post-Partum Documents* (Doğum Sonrası Belgesi) adlı çalışması, kadınlığın “sabitliğini” bozmaya çalışan ve temsiliyet konusunu irdeleyen önemli bir çalışmadır (Resim 6-7).

Resim 6-7. Mary Kelly. (1973-79). Post-Partum Documents (Doğum Sonrası Belgesi)

Bir anne olarak kadını merkeze alan ve doğum süreci ile sonrasını sanat alanına taşıyan bu çalışmada Kelly, doğumla birlikte çocuğuyla olan ilişkisini, anneliğe dair deneyimlerini, çocuğuna ve kendisine ait birtakım eşyaları/nesnelere ve yazıyı kullanarak açığa vurmakta ve toplumsallaşma sürecinin bir sonucu olarak, kadına yüklenen geleneksel rollerden biri olan annelik mitini tartışmaktadır. Ataerkil düzende geleneksel inanca göre biyolojik kökenli olduğu varsayılan, ancak özünde toplumsal

olarak kurulan/inşa edilen annelik güdüsünü ve öğrenilerek benimsenen anne olma halini sorgularken doğumdan itibaren gelişen anne-çocuk ilişkisi üzerinden kendi deneyimlerini belgelemek yoluna giden Kelly, bu deneyimleri sanatsal deneyimle birleştirmiş ve kendi günlüğünün yanı sıra, çocuğunun kıyafetlerini, bezlerini, fotoğraflarını, çocuğu ile arasındaki konuşmaların kayıtlarını, emzirme metodlarını vb. sergileyerek 6 bölümlük bir düzenleme yapmıştır. Böylece Kelly, "annelik kadının yaşadığı bir dişilik deneyimi olmaktan çok dişiliğe ilişkin eril bir düşlemin sonucudur" diyen Kristeva'nın biyolojik olarak kadınsal bir güdüymüş gibi algılanan annelik durumunu yapı sökümü uğratmasında olduğu gibi, annenin çocuğuyla varsayılan biyolojik ilişkisini yapı sökümü uğratarak, aslında anneliğin hali hazırda kadına özgü bir duygu olmaktan çok inşa edilen bir süreç olduğunu ortaya koymuştur (Sarup, 1997: 182). Buna göre kadın imgesi verili bir şey olarak kabul edilmemiş ve öznellik, cinsellik, dil alanları tartışmasına yeni bir bakış açısı getiren Lacancı gelenekten hareketle, annelik de dahil olmak üzere kadına yüklenen her türlü anlamın toplumsal, dilsel inşasına vurguda bulunarak eserin içinde, eser aracılığıyla inşa edilmiştir. Çalışmasında yer alan her bir elemanın/nesnenin simgesel olarak değeri önemsiz de olsa, kendisinin yaşadığı deneyimler açısından çok büyük etki gücüne sahip olduğunu ifade eden sanatçı, topladığı ve sergilediği belgeler/yazılar aracılığıyla annelik deneyimini "temsili eden" bir söylem oluşturmuş ve dil, söylem, geleneksel roller arasındaki mevcut yapıları yerinden ederek kadına ilişkin yeni bir öznellik, yeni bir söylem ve temsiliyet alanı yaratmaya çalışmıştır.

Cinsiyet kavramı etrafında şekillenen her türlü temsiliyet olgusuna karşı eleştirel bir tavır sergilemek neredeyse tüm feminist sanatçıların ortak özelliğidir. Bu sanatçılar yalnızca erkeğin ürettiği kadınlık temsillerini yerinden etmek istemekle kalmamakta, aynı zamanda yeni temsil biçimleri de önermektedirler. Kimlik, cinsiyet, mahremiyet, dil, fetişizm gibi birbiri içine geçen kavramlar ya da toplumsal, ideolojik yaklaşımlar çerçevesinde temsiliyet olgusunu kendi bedenleri üzerinden tartışmaya açan feminist sanatçıların bu anlamda önerileri çok daha radikal ve hatta çoğu zaman sert olacaktır. Tıpkı kimlik gibi, annelik güdüsü gibi ya da genel anlamda kadınlık gibi bedenin de tek tipleştirilmesine karşı çıkan bu sanatçılar, seyirlik bir nesne/meta ya da bir arzu nesnesi olarak sunulan kadın bedenine ilişkin geleneksel kodları kırmak istemişler ve özellikle 1970'li yıllardan itibaren bedenlerini eleştirel bir söylem alanına dönüştürmüşlerdir. Böylece psikanalizde Freudcu gelenekten hareketle bir eksiklik üzerinden tanımlanan kadın bedeni, feminist sanatçılar tarafından -kendi bedenlerini kullanmak yoluyla- doğrudan kendilerini temsil etmede bir anlatım aracı haline gelmiş ve performansların yanı sıra, video, fotoğraf gibi teknolojilerin⁶ de kullanıldığı bir üretim çeşitliliği içinde beden esere dahil edilmiştir.

Her ne kadar 1980'li yıllardan itibaren birçok feminist sanatçı beden sanatına karşı olumsuz bir tavır geliştirse de, egemen söylemlere karşı daha radikal bir duruş sergileyen bu sanatçılar için beden, yalnızca cinsiyet kavramını sorgulamada ve yeni bakış açıları üretmede kullanılan etkili bir ifade aracı değil, aynı zamanda politik ve

toplumsal bir başkaldırı niteliği de taşımaktadır. Kimi zaman bedenine müdahalelerde bulunan, kimi zamansa kendisini dışarıdan gelebilecek her türlü tehdide karşı açık ve savunmasız bir nesne gibi sunan Marina Abramoviç'in performansları bu anlamda, doğrudan cinsiyet kavramı üzerinden bir tartışma zemini yaratmasa da, sanatın malzemesi olarak kullandığı bedeninin olanaklarını zorlayarak yerleşik ve egemen her türlü algıyı sarsması açısından son derece önemlidir. Zira bu yerleşik algılar, cinsiyet üzerinden eril bir bakışı içerdiği kadar, ideolojik ve toplumsal her türlü konuyu da içinde barındırmaktadır. Fiziksel olarak acıyı bedeninde deneyimleyen Abramoviç, kadın bedenine ilişkin yerleşik algıları, güzel, naif, narin, sahiplenmeye elverişli, seyirlik ve dayanıksız kadın bedeni algısını tersine çevirerek, acıya dayanma gücüyle bedeni denetleyen, ıslah eden iktidara adeta başkaldırmakta ve izleyici ile olan ilişkisi dahilinde performans, video çalışmalarıyla politik ve modernist bir eleştiri sunmaktadır (Resim 8-9).

Resim 8-9. Marina Abramoviç. (1974). "Rhythm 0" (Sıfır Hareket). Performans'.

Tıpkı Abramoviç gibi bedensel acı ile bir tür arınma yaşayan sanatçı Gina Pane ise, adeta bir ayine dönüştürdüğü performanslarıyla kadın güzelliğine dair yerleşik kabullere/algılamalara meydan okumakta ve bedeninde açtığı yaralarla kalıcı izler bırakarak, örneğin; jiletle yüzünü keserek, güzellik kavramına ilişkin tabuları sert bir biçimde eleştirmektedir (Resim 10-11). Abramoviç ve Pane'nin aksine acıyı bu denli içselleştirmeyen Orlan, yerleşik güzellik kavrayışına yönelik eleştirisini acı çekmeden (ancak ayık kalarak ve kendi dönüşümünü izleyerek) gerçekleştirdiği ameliyatlara yüzünü yeniden biçimlendirip, bir tür otoportre çalışması yaparak dillendirir (Resim 12-13). Herkesin güzelleşmek için başvurduğu plastik cerrahinin yardımıyla kendisini canlı bir yontuya dönüştürüp klasik güzellik anlayışına karşı çıkan Orlan, cerrahi yöntemleri sanatsal bir araç olarak kullandığı performanslarında sanat tarihine de göndermeler yapmış ve "ameliyatla yüzünün biçimini değiştirerek, toplumsal açıdan kimliğe, örneğin

adına kimlik fotoğrafı denen şeyle tanınma düşüncesine” saldırmıştır (Paquet, 2007: 116).

Resim 10-11. Gina Pane. (1974). Psyche-1, Psyche-2 (Ruh 1, Ruh 2). Performans

Resim 12). Orlan. (1990). Performans

Resim 13). Orlan. Portre

Feminist sanatçılar için yalnızca beden değil, bedensel salgılar da temsiliyet açısından son derece önemlidir. Çünkü bu salgılar kadının bir parçasıdır, ondan ayrı düşünülemez ve dolayısıyla sanata dahil edilmesi gerekir. Kristeva’da bu durum abject kavramıyla karşılığını bulur. Ona göre kadının kültür ve tarih ile olan ilişkisini abject kavramı belirler (aktaran Öğüt, 2012). Abject’in günlük hayattaki görünümü; kan, irin, ter, çöp, bağırsak, ölü bedenler, kusmuk ve benzeridir. Abject, iğrenç olandır, daha doğrusu iğrenç olduğu düşünülendir, başka bir ifadeyle zillettir. Kristeva’ya göre bu salgıların sürekli dışarı atılması sayesinde aslında ilk örnek olarak anne ile çocuk arasındaki ayrılma sürekli tekrar edilir. Salgıların bedenden ayrılması, ben olmayanın dışarı atılması ve bedenin anonimlikten sıyrılarak benim haline gelmesini sağlar. “Vücut, bu ve benzeri kayıpları biteviye yaşayarak özerk hale gelir” (Direk, 2003; Öğüt, 2012).

Kristeva'nın abject kavramından hareketle kan, kusmuk, tırnak, dışkı vb. gibi salgıları çalışmalarında kullanan feminist sanatçılar, iğrenç olanı sanata dahil ederken, aynı zamanda onunla yüzleşmesini de sağlamayı amaçlarlar. Beden artık bütün anlatılarda, kültürel ve sanatsal mirası oluşturan eril söylemlerde olduğu gibi genç, güzel ve kusursuz bir beden değil, acıyı deneyimleyebilen, iğrenç, kusurlu, itici ve tedirgin edici bir bedendir. Tracey Emin, *My Bed* adlı yerleştirmesinde olduğu gibi tabu olarak görülen, saklanması, utanılması gereken bir durum olarak algılanan adet pedlerini, tamponlarını galeri ortamında sergilerken elbette göze hitap etmemektedir (Resim 14-55).

Resim 14-15. Tracey Emin. (1998). *My Bed* (Yatağım). Yerleştirme

Tracey Emin, utanmadan ve saklamadan hemen bütün toplumlarda adeta tabu olarak görülen ve genelde kadınların pis olarak nitelendirilmesine yol açan salgılarıyla izleyiciyi karşılaştırıp yüzleşmesini sağlarken Kiki Smith beden salgılarını ve parçalarını daha kendine özgü bir tarzda (daha estetize edilmiş bir tarzda) yorumlamış ve abject kavramından hareketle kadın, kadın kimliği ve temsiliyeti konularını sorgulamıştır. İç organlar, beden parçaları, uzamış sünmüş uzuvlar, bedenden çıkan atıklar, dışkılar gibi sanatta yeri olmayan, tiksindirici şeylere gönderme yapan sanatçı, sanat ve iğrençliği birleştirerek kadın bedenine ilişkin yerleşik algılara meydan okumuş, öte yandan hayvan ve kadın temsilleri üzerinden daha masalsi anlatılar oluşturmuştur (Resim 16-17).

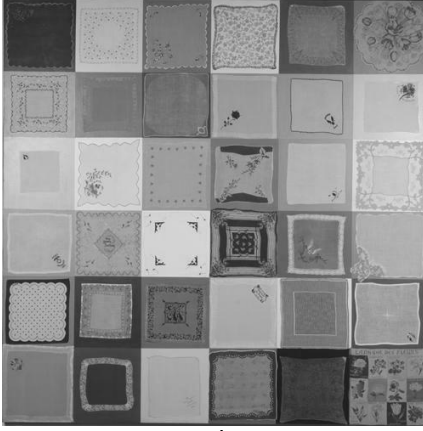

Resim16. Kiki Smith (1992).

Resim17. Kiki Smith (1992).

İğrenç olana değil de, el sanatlarına, hemen her toplumda kadının geleneksel rolleriyle örtüşen ayırıcı kimi becerilerine, kadınlar tarafından üretilen ve zanaat olarak nitelendirilip sanata dahil edilmeyen nesnelere sanat nesnesi olarak değer kazandırma çabası, feminist sanatçıların yeni bir temsil yet biçimi önerip feminist bir karşı-gelenek oluşturma yollarındandır (Resim 18). Nitekim, Broude'un Miriam Schapiro hakkındaki makalesinde ifade ettiği gibi, "dekoratif sanat ve dekoratif saikler" erkek sanatçıları için "özgürleştirici birer katalizör işlevi görür"ken, "kadınların yarattığı geleneksel dekoratif sanat kadın işi olarak nitelenir" (Gouma-Peterson & Mathews, 2008: 28).

Resim 18). Miriam Schapiro. (1978). Connection

Miriam Schapiro başta olmak üzere kadınla özdeşleştirilen malzeme ve teknikleri kullanan ve hep görmezden gelinmiş kadının el becerilerini, deneyimlerini içeren çalışmalar gerçekleştiren kadın sanatçılar, bu türden hiyerarşik ayrıma meydan okumuşlar ve sanat-zanaat ayrımını sorgulamanın yanı sıra, erkekler tarafından değeri küçümsenen geleneksel kadın yaratıcılığı ürünlerini, yüksek sanat, alçak sanat tartışmalarına inat kendilerine ait bir söylem oluşturacak biçimde sanat alanına taşımışlardır.

Sonuç

Radikal kadın hareketlerinin de etkisiyle gerek ele aldıkları konular ve bu konulara yaklaşım biçimleri, gerekse kullandıkları yöntemler ve cüretli eylemlerle geleneği sorgulayıp kendilerine biçilen rolleri reddeden feminist sanatçılar, erkek sanatçıların yüzyıllardır süren egemenliğini sarsmakla kalmamışlar, aynı zamanda çağdaş sanatta yeni düşünce biçimlerine ve yeni oluşumlara kaynaklık ederek, sanat eleştirisinde feminist bir bakış açısının yerleşmesini sağlamışlardır. Başlangıçta sanatta cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkan ve kendi temsiliyetleri hakkında söz sahibi olmak isteyen feminist sanatçıların, zamanla ele aldıkları kavramlar bağlamında temsili sorunsallaştırmaları, cinsiyet üzerinden başlatılan tartışmanın giderek toplumsal ve

kültürel roller açısından çok yönlü bir eleştiriye dönüşmesine yol açmıştır. Postmodernizmin feminist hareketi eriten tavrı çok eleştirilse de feminist sanat modernizm ve estetiğine gösterdiği tepkiden dolayı daha çok postmodern söylem içinde varlık bulmuş ve feminist sanatçılar gelişen süreçte yalnızca cinsiyet ve kadınla ilgili konularda değil, bütün farklılıkları ötekileştiren her türlü egemen bakış açısına karşı da politik bir tavır geliştirmişlerdir. Feminist sanatçılar için ilk bakışta gerek kuramsal, gerekse estetik açıdan onları erkeklerin dünyasından ayırt edecek bir farklılıktan bahsetmek zor olabilir. Kuşkusuz kadınların kendi deneyimlerini sanat zeminine taşıyabilecekleri bir dil oluşturmaları feminist kuramın yönlendirici fikirlerindedir. Ancak feminist sanatın ayırt edici niteliği olarak, kadın sanatçıların kendi deneyim ve perspektiflerinden kendilerine ait durumları/kavramları ele alıp çağdaş sanatın sunduğu olanaklardan da yararlanarak bir karşı duruş belirlemeleri, ayrı bir plastik dil oluşturma çabasından daha önemli gibi gözükmektedir. Zaten feminist sanatçıların da amacı, bütünüyle feminist sanata ait ayrı bir sanat pratiği ya da yeni bir dil, yeni bir estetik yaratmak değildir. Bir yanıyla yükselişi, sanatın 1970'li yıllarda başlayan bütünsel dönüşümüne ve üretim çeşitliliğine⁸ bağlı olsa da, gelişen süreçte kadın sanatçıların erkekler için erkekler tarafından üretilmiş kadınlık temsillerini tartışarak yeniden üretmeleri, temsil üzerinden ayrımcılığa yol açan eril bakış açısını kökten yıkmak istemeleri, sanat literatürüne kazandırılan kavramlar çerçevesinde yerleşik algılara, tabulara meydan okuyan tavrıları, bağlı oldukları toplumsal kriterleri saptayıp bunlara karşı eleştirel bir tavır geliştirmeleri, toplumsal cinsiyet rollerini, kimliği, bedeni, kadına ait deneyimleri erkek bakış açısından farklı bir çerçevede tartışıp sanat pratiğine taşımaları özünde feminist sanatın ayırt edici niteliklerini oluşturan temel değerler olarak ele alınabilir.

Elbette kadın sanatçı ve feminist sanatçı bir ve aynı şeyler değildir. Ancak feminist sanatçıların cesur tavırları, karşı duruşları, yüzyıllardır bastırılmış, görmezden gelinmiş, ötelenmiş konuları ele almaları, sanat pratiğinde yeni bir söylem yaratıp çağdaş sanatta yeni yaklaşımlara cesurca kapı aralarken, feminist sanat pratiği dışında sanat yapan diğer kadın sanatçılar için de kendilerini koşulsuzca temsil edebilecekleri bir özgürlük alanı yaratmıştır.

Notlar

¹ Efendi ile Köle arasındaki ilişkiyi diyalektik bir ilişki olarak ele alan Hegel'e göre, "insan zorunlu olarak ya Efendi ya da Köle'dir." Ne var ki Efendilik ve Kölelik insana baştan verili ya da doğuştan gelen ayırt edici özellikler değildir" ve "zaman içinde alt edilebilir (Sarup, 1997: 38)". Bu tıpkı kadının ve erkeğin cinsiyetinin inşa edilebilir bir şey olması ve diyalektik süreç içinde "alaşağı edilebilir" bir durum içermesinde olduğu gibidir (Sarup, 1997:38).

² Sanat tarihçisi Linda Nochlin'in, "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" adlı makalesi 1971 yılında *Artnews* dergisinde yayınlandı.

³ Birinci dalga feministlere ait olan eşitlik talebi, kadına her alanda eşitlik ve kadının insani hakları yolunda önemli kazanımları beraberinde getirmiştir. Eşitlikçi feministlerin eşitlik talebi aslında, demokrasinin temel kavramı olan eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Ancak, 1960'lı yıllardan itibaren ikinci dalga feministler tarafından eşitlik politikası yoğun biçimde eleştirilmeye başlanmıştır. Zira ataerkil bir toplumda her alanda

üstünlük/öncelik erkeğe ait olduğu için bahsi edilen eşitlik politikası kadını "erkekleştirecek" ve erkeğin değerleriyle bütünleşmesine yol açacaktır (Çaha, 1996: 49-51). Ursula Vogel'e göre, "kadının farklılığı aslında kadınlar için bir güç, bir iktidar kaynağıdır. Oysa eşitlikçi feministlerin kamusal kurumları cinsiyetten arındırma çabaları, iktidar kaynağını kurutmaya yöneliktir" (aktaran Çaha, 1996: 51-52).

- ⁴ 20.yüzyıl başlarında oy hakkı, mülkiyet ve eğitim hakkı gibi medeni ve siyasi haklar için mücadele eden, ırkçılık ve kölelik karşıtı hareketler içinde birlikte yer alan birinci dalga feministler, kadının özgürleşebilmesi ve erkeklerle her alanda eşit olabilmesi için farklılıkların en aza indirilmesi yönünde çaba gösterirken, 1960'lı yıllarda özellikle öğrenci hareketlerinin de etkisiyle yükselişe geçen ikinci dalga feminizmi için, toplumsal cinsiyet rolleri bütünüyle yıkılmalı ve kadın her alanda bağımsız ve özgür kılınmalıdır. Önceki kuşağın sürdürdüğü mücadele sayesinde elde ettikleri kazanımlarla artık oy verebilen, iyi eğitim görebilen, ancak kamusal alana girebilmeleri hala erkeğe ait değerlerle sözkonusu olabilen bu kadınlar, farklılık politikasını tartışmaya açmışlar ve "cinsiyet farklılığına dayalı işbölümünün dayandığı 'meşrulaştırıcı' unsurların farklılığı"na vurguda bulunmuşlardır (Çaha, 1996: 44). Fakat cinsiyet rollerinin bütünüyle yıkılması gerektiğini savunan bu harekette kadınlar arasındaki sınıf, renk, cinsel tercih, kimlik gibi kimi farklılıkların ihmal edilmesi kısa süre sonra birtakım eleştirileri de beraberinde getirmiş ve feminizm giderek postfeminizme evrilmiştir. 1990'lı yıllarda özellikle Amerika'da gücünü artıran ve postfeminizm olarak da bilinen üçüncü dalga, evrenselci ve farklılıklara karşı duyarsız olarak nitelendikleri ikinci dalganın cinsiyet rollerini analitik bir kavram olarak ele almasını eleştirmiş ve farklılık kavramına yeni içerikler kazandırmıştır.
- ⁵ 1969'da Devrimci Kadın Sanatçılar (WAR:Women Artists in Revolution), Sanat İşçileri Birliği (Art Workers Coalition) olarak toplanmış, bunu 1970'te kurulan Kadın Sanat Komitesi (Women's Art Committee) izlemiştir (Yaman, 2008). Yine 1970'te Lucy Lipparel, kadın sanatçıların galeri ve müze sergilerinden neredeyse tamamen dışlanmalarını protesto etmek için Kadın Sanatçılar Geçici Komitesi'ni (Ad Hoc Committee of Women Artists) kurar. Whitney Amerikan Sanat Müzesi'nin yıllık sergisinde temsil edilen kadın sanatçı sayısını protesto etmeleri Whitney'in bilincini yükseltir (Gouma-Peterson & Mathews 2008: 19). 1971'de kurulan Sanatta Kadınlar (Women in the Arts) adlı örgüt 1973'te *Kadınlar Kadınlar Seçiyor* başlığıyla New York Kültür Merkezi'nde yüz dokuz çağdaş kadın sanatçının katıldığı bir sergi düzenler. 1972'de ve 1984'te feminist sanatçılar, eserleri sergilenen kadın sanatçı sayısının azlığını protesto etmek amacıyla New York Modern Sanatlar Müzesi'ni işgal ederler (Gouma-Peterson ve Mathews, 2008: 20).
- ⁶ Bu noktada tıpkı plastik sanatlarda olduğu gibi sinemada ve reklam sektöründe fetişleştirilen kadın bedenini çoğu zaman pornografik bir tüketim nesnesi haline getirmede erkek bakışının hizmetine sunulan video, fotoğraf gibi teknikler, kadın sanatçıların kendi performanslarını kaydetmek için tercih ettikleri bir araç haline gelmiş ve egemen erkek bakışını reddetmenin bir yolu olarak feminist sanatçılar adeta kamera ile temsil yeti biçimlerini sorgularken bedenlerini yeniden üretmişlerdir.
- ⁷ İzleyicilerin içinde dolu silah, bıçak, jilet de dahil olmak üzere 72 farklı objeyi altı saat boyunca kendi bedeni üzerinde kullanmalarına izin veren Abramoviç, adeta onların şiddet uygulayabilme potansiyellerinin ve niyetlerinin sınırlarını sınamaktadır.
- ⁸ Pop Art, Land Art, Kavramsal Sanat, Minimalizm, Happening, Video Art, Body Art vb. gibi pek çok yeni eğilimin/sanat anlayışının zengin bir üretim ve söylem çeşitliliği sunduğu 1970'li yıllar aynı zamanda feminist sanatın da asıl gücüne ulaştığı yıllardır.

Kaynakça

- Berger J. (1990). *Görme Biçimleri*. (Çev. Yurdanur Salman). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çaha Ö. (1996). *Sivil Kadın-Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*. Ankara: Vadi Yay.
- Demir Z. (1997). *Modern ve Postmodern Feminizm*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Direk Z. (2013). Adet Kanaması Tecrübesi Sınırlar ve Ufuklar, *Cogito*, 37: 250-261.

- Gouma-Peterson T., Mathews P. (2008). Sanat Tarihinin Feminist Eleştirisi. İçinde Antmen A. (Ed.), *Sanat Cinsiyet-Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları: 13-117.
- Grosenick U. (2003). *Women Artists-Künstlerinnen im 20. Und 21. Köln: Jahrhundert*.
- Kelly M. (2008). İmgeleri Arzulamak/Arzuyu İmgelemek. Antmen A. (Ed.), *Sanat Cinsiyet-Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları: 267-276.
- Lloyd G. (1996). *Erkek Akıl*. (Çev: Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Millet K. (1987). *Cinsel Politika*. (Çev: Seçkin Selvi). İstanbul: Payel Yayınları.
- Mulvey L. (2008). Görsel Zevk ve Anlatı Sineması. İçinde Antmen A. (Ed.), *Sanat Cinsiyet-Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları: 277-297.
- Nochlin L. (2008). Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok? İçinde Antmen A. (Ed.), *Sanat Cinsiyet-Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları: 119-159.
- Öğüt H. (2012). Kadın Sanatında Yabancılaşma-Yabancılaştırma. İnternet adresi: <http://kritisyen.blogspot.com.tr/2012/03/yabancilastirmayan-sanat-feminist-olamaz.html>. Erişim: 3.12.2013.
- Özudoğru Ş. (2010). Feminist Sanatta İki Farklı Yaklaşım: Gerilla Kızlar ve Cindy Sherman. *Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6:111-133.
- Paquet D. (2007). *Ayna Ayna, Güzel Ayna...Bir Güzellik Öyküsü*. (Çev: Orçun Türkay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sarup M. (1997). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. (Çev: A. Baki Güçlü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Wright E. (2002). *Lacan ve Postfeminizm*. (Çev: Ebru Kılıç). İstanbul: Everest Yayınları.
- Woolf V. (2005). *Kendine Ait Bir Oda*. (Çev: Suğra Öncü). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaman Z.Y. (2000). Modernizmin Alternatifleri:1970'lerde Sanat. *Ark Plastik Sanatlar Dergisi*. Ankara, 6:16-22.
- Yörük A. (2009). Feminizm/ler. *Sosyoloji Notları*. 7:63-85.

Feminist Art as Revolt and Problem of Representation

Ayşe Sibel Kedik

Hacettepe University

Abstract

Feminist Art, whose influence has been felt since the 1960s, reached its peak in the 1970s. In the second half of Modernism, feminist art, while struggling with Modernism, initiated a new discussion on "gender" among other new tendencies, which expanded boundaries of visual arts while challenging its aesthetic praxis. Even today, validity of feminist art is hardly accepted by some groups. While creating necessary conditions to make woman an active subject, Feminist art has opened a door to new theoretical expansions and visual formations thanks to serious discussions that it leads and new concepts that it develops. It has created opportunities for women artists to represent themselves in every area of fine arts, which was thought to be men's domain for centuries. At first, women artists have tried to make their voices heard by becoming organized and holding demonstrations and have tried to obtain equal representation opportunities as men with their artistic production. Under the influence of Post-structuralism and Post-modernism, based on their belief in the necessity of constituting an alternative discourse against patriarchal and masculine discourse, women artists left a strong impact on contemporary art with their works that stress differences both on theoretical and practical levels and that problematize representation. In this article, Feminist Art is analyzed with respect to the notion of 'representation' and women's methods of and search for self-representation as an active agent in art have been discussed with examples in relation to sub-concepts such as 'gender', 'identity', 'body', 'difference' and 'feminine experiences.'

Keywords: feminism, art, woman, representation, identity, body, difference, modernism, postmodernism.

Üniversite Öğrencilerinin Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri: Kuzey Kıbrıs Örneği¹

University Students' Perceptions on Women's Gender Role: A Case of North Cyprus

Müge Beidoğlu*

Atatürk Öğretmen Akademisi

Kemal A. Batman**

Atatürk Öğretmen Akademisi

Öz

Kuzey Kıbrıs'ta toplumsal cinsiyet rolü konulu çalışma, araştırmacılar tarafından üç aşamalı olarak kurgulanmıştır. İlk aşama nitel bir çalışma olup, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kadın ve erkeklerin görüşlerinin saptanmasını içermektedir. Çalışmanın ikinci aşaması, nitel çalışmanın verilerinden hareketle kadın toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili bir tutum ölçeği geliştirmek üzere ölçek maddeleri belirlemeyi içermektedir. Çalışmanın üçüncü aşaması olan devamında ise, çalışmanın ikinci aşamasında belirlenen maddelerden hareketle, kadın toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumları ortaya çıkarmayı amaçlayan bir tutum ölçeği geliştirmek hedeflenmektedir. Bu makalede çalışmanın ilk aşaması sunulmaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında nitel durum çalışması deseni kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcıları 2011-2012 öğretim yılı, Atatürk Öğretmen Akademisi okulöncesi ve sınıf öğretmenliği programlarına devam eden 3. ve 4. sınıf toplam 13 (5 erkek, 8 kız) öğrencidir. Çalışmada verilerin toplanması için araştırmacılar tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmanın bulguları, araştırmacının alt problemleri olan çalışma yaşamı, toplumsal yaşam, evlilik yaşamı, aile yaşamı ve cinselliğe ilişkin, katılımcı üniversite öğrencilerinin kadına yükledikleri toplumsal cinsiyet rollerinin, hem eşitlikçi hem de geleneksel olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın sonucu olarak kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili geleneksel rollerin hala daha varlığını sürdürdüğü ifade edilebilir. Araştırma sonuçları literatür ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: kadın, üniversite öğrencileri, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri.

Giriş

Günümüz toplumlarında bilgideki hızlı değişim toplumdaki değerleri ve normları da değiştirmektedir. Bilgi değişimi kültürün değişimini de zorunlu hale getirmektedir.

* Yrd. Doç. Dr. Müge Beidoğlu, Atatürk Öğretmen Akademisi, Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs. E-posta: muge.beidoglu@aoc.edu.tr.

** Yrd. Doç. Dr. Kemal A. Batman, Atatürk Öğretmen Akademisi, Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs. E-posta: kemalbatman@yahoo.com.

Bu bağlamda kadın ve erkeklerin bir toplumdaki rolleri de bundan nasibini almaktadır. Gelenekselci rollerden eşitlikçi role doğru bir evrimleşme kendisini göstermektedir. Özellikle kadın toplumsal rolü pek çok toplumda bu evrimleşmede problemle karşılaşmaktadır. Söz konusu problemlerin belirlenmesi kadının toplumsal cinsiyet rolünün çağdaş bir toplumda olması gerektiği biçimi almasında temel rol oynayacaktır.

Önceleri birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olmasına rağmen, günümüz literatüründe cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklı iki kavram olarak kabul görmektedir (Bhasin, 2000; Morris, 2002; Oakley, 1985; WHO, 1998). Cinsiyet, kadın ve erkek olmanın biyolojik yönü olarak ele alınmakta ve kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri olarak tanımlanmaktadır (Oakley, 1985).

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir (Oakley, 1985). Dinamik bir kavram olan toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin tersine içinde yaşanan kültür tarafından etkilenmekte ve kültürden kültüre hatta aynı kültür içerisinde farklı sosyal gruplar arasında da değişkenlik gösterebilmektedir (Bhasin, 2000; Oakley, 1985). İrk, sınıf, ekonomik koşullar, yaş gibi etmenler, toplumda kadın ve erkek için uygun olarak kabul edilen davranış kalıplarını etkilemektedir. Kültürün dinamik yapısı ve sosyo-ekonomik koşulların da zaman içerisinde değişmesi/farklılaşması nedeniyle toplumsal cinsiyet rolleri de değişmektedir. Krizler, örneğin savaş gibi- radikal ve hızla toplumda kadın ve erkeğin beklenen rollerinde değişim yaratabilmektedir. Bununla birlikte bu tutumlar krizlerin ardından eskiye dönerken, bazen değişimin kalıcı etkisi devam etmektedir (Bhasin, 2000).

Kadınısı/erkeksi kavramı, sosyal ve kültürel bağlamda, kadına ve erkeğe atfedilen özellikleri içerir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet rolleri toplumun davranışı kadınısı/erkeksi olarak değerlendirmesi ile ilgilidir (Basow, 1992, akt: UNESCO, 2000). Özet olarak toplumsal cinsiyet rolü toplumdan topluma farklılıklar taşıyabilir, tarihsel süreç içerisinde değişime uğrayabilir, her iki cinsiyet tarafından gösterilir ve sosyal ve kültürel olarak yapılandırılır (UNESCO, 2000).

Bununla birlikte toplumsal cinsiyet rolünün oluşmasında, ne yazık ki, biyolojik cinsiyetin etkili olduğu, kadın ve erkeğin fiziksel özelliklerinin, toplumsal cinsiyet rolünün oluşmasında etkili olduğu ve toplumsal cinsiyetin kültürel yapılandırılmalarının biyolojik cinsiyeti içerdiği vurgulanmaktadır (Bhasin, 2000; Dökmen, 2004). Bu anlayıştan hareketle kültürlerin toplumsal cinsiyet rollerini belirlemedeki etkisi yadsınamaz olsa bile özde tüm kültürlerde eşitsizliğin olacağı söylenmektedir (Ecevit, 2003; Günay & Bener, 2011).

Literatürde toplumsal cinsiyet rolündeki değişimleri sorgulayan araştırmalar giderek artmaktadır. Bu bağlamda da toplumsal cinsiyet rolü eşitsizliğini besleyen toplumsal kalıp yargılar ve bunların nesiller boyunca aktararak devam etmesi üzerine dikkat

çekilmektedir (Günay & Bener, 2011; Kahraman-Dinç, 2010; Vefikuluçay, vd., 2007).

Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklarla ilgili olmadığını ve tamamen toplumsallaşma ile kazanıldığını vurgulayan Oakley'in (1985) görüşleri ile cinsiyet rolü kalıp yargılarının (sex role stereotype) bir nesilden diğerine aktarılmasında sosyalleşme sürecinin önemli etkisini vurgulayan görüşler bir arada düşünüldüğünde (UNESCO, 2000); bu sürecin gerçekleşmesinde etkili olan ana-baba, öğretmen, akranlar ve okul, medya, dil, oyunlar, sanat ve müzik ile din gibi farklı etmenler ön plana çıkmaktadır (aktaran Basow, 1992, UNESCO, 2000).

Hem toplumsal cinsiyet rollerinin farklı yaşam alanlarında (çalışma, toplumsal, evlilik, aile, cinsellik) farklı hızlarda değişime açık olması hem de oluşumunda toplumsallaşma faktörünün etkisini dikkate alarak, Kıbrıslı Türklere toplumsal cinsiyet rolünün ne durumda olduğu bir merak konusu olmuştur. Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunda kültürün belirleyici etkisinin vurgulanması nedeniyle üç nesil savaş yaşamış, politik nedenlerle dolaşım, haberleşme gibi alanlarda diğer toplumlarla etkileşimi en alt düzeyde yaşamış ve bu temel hak ve özgürlüklerini ancak son 20-25 yıldır daha yoğun olarak yaşamaya başlayan Kıbrıslı Türklerin günümüzde, özellikle dünyaya açılma ve teknolojinin yoğun bir şekilde yaşama girmesi nedeniyle toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili düşüncelerinin belirlenmesi ve geleneksel ile eşitlikçi doğrusu üzerinde nerede bulunduğu belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Toplumsal cinsiyet konulu bu çalışma araştırmacılar tarafından üç aşamalı olarak kurgulanmıştır. İlk aşama nitel bir çalışma olup, toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin kadın ve erkeklerin görüşlerinin saptanmasını amaçlamaktadır. İkinci aşama, nitel çalışmanın verilerinden hareketle toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili bir tutum ölçeği geliştirmek üzere ölçek maddeleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın üçüncü aşaması olan devamında ise, çalışmanın ikinci aşamasında belirlenen maddelerden hareketle, toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumları ortaya çıkarmayı amaçlayan bir tutum ölçeği geliştirmektir. Bu makalede çalışmanın ilk aşaması sunulmaktadır. Çalışma, nitel durum çalışması deseni yöntemiyle, üniversite öğrencileri örneklemini kullanarak Kıbrıslı Türklere toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın problem cümlesi; Üniversite öğrencilerinin kadının toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili görüşleri nelerdir? olarak belirlenmiştir. Alt problem cümleleri aşağıdaki gibidir:

1. Üniversite öğrencilerinin çalışma yaşamına ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?
2. Üniversite öğrencilerinin toplumsal yaşama ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?
3. Üniversite öğrencilerinin evlilik yaşamına ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?

4. Üniversite öğrencilerinin aile yaşamına ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?
5. Üniversite öğrencilerinin cinselliğe ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?

Yöntem

Çalışmada nitel durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veri toplamak için araştırmacılar tarafından geliştirilen yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Toplanan veriler başlıca örneklere belirleme, kodlama ve kategorilere ayırma işlemlerini kapsayan, 'içerik analizi' tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkileri ulaştırmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2008) veya belli bir metnin, kitabın, belgenin, belli özelliklerini sayısallaştırarak, belirleme amacıyla yapılan bir taramadır (Karasar, 2005). Bu amaçla araştırmacılar görüşmelerden elde edilen verilerden kavramlara ve ilişkilere ulaşmaya çalışmışlardır. Sonuçta görüşmelerden elde edilen nitel veriler birlikte kullanılarak yorumlanmıştır.

Görüşme formu ile elde edilen veriler kategorize edilirken geleneksel rol, eşitlikçi rol, çelişkili durum ve kararsızlık durumu kriterleri kullanılmıştır. Geleneksel rol, yalnızca kadına yüklenen roller olup, çocuk bakımı, evin temizlik ve düzeni, kendinden önce diğer aile üyelerinin ihtiyaç ve rahatlığını sağlama gibi eşitlikçi olayan sorumlulukları ifade etmektedir (Atış, 2010; Zeyneloğlu, 2008). Bu bağlamda araştırma verilerinde, kadın toplumsal rolüne erkek rolü ile eşitlikçi olmayan sorumluluklar yüklenildiğinde 'geleneksel rol' olarak kabul edilmiştir. Eşitlikçi rol kadın ve erkeğe toplum tarafından aile, çalışma, evlilik ve eğitim yaşamında eşit olarak sorumluluklar yüklemek anlamını taşımaktadır (Atış, 2010; Hunter vd., 2004). Bu çalışmada veriler kategorize edilirken kadına, erkek toplumsal rolü ile eşit sorumluluklar yüklenildiğinde 'eşitlikçi rol' olarak kabul edilmiştir. Ayrıca katılımcıların bazı önermelere yönelik görüşlerinde net olmadıkları (daha yüksek bir yüzdelik oran çıkmadığı zaman) ve çelişkili görüşler ortaya koydukları durumda, üçüncü bir kategori oluşturulmuştur. Geleneksel ve eşitlikçi rol kategorilerine girmeyen veya her ikisini de içeren görüşler üçüncü kategori olarak belirlenen 'çelişkili' olarak kabul edilmiştir. Araştırmada katılımcıların herhangi bir önerme ile ilgili fikirlerinin olmaması durumunda ise 'kararsız' kategorisi ile ifade edilmiştir.

Nitel araştırmalarda araştırmanın iç geçerlik için 'inandırıcılık' kavramı kullanılmaktadır. Lincoln ve Guba (1985) inandırıcılığı sağlamak için araştırmacıların kullanabilecekleri stratejiler olarak, uzun süreli etkileşim, derin odaklı veri toplama, çeşitleme, uzman incelemesi ve katılımcı teyidini önermektedirler (aktaran Yıldırım & Şimşek, 2008: 265). Araştırmacılar, araştırmanın inandırıcılığını artırmak ve tutarlılığını sağlamak amacıyla görüşme formu için uzman görüşü

almıştır. Ayrıca araştırmanın inandırıcılığını artırmak için, 13 katılımcı üniversite öğrencisi ile ayrı ayrı teyit edicilik için görüşme yapılmıştır. Katılımcı teyidi, araştırmacının katılımcılarla bireysel ya da grup olarak teyit toplantısı yapmasıdır (Creswell, 2009, Hill vd., 2005; Yıldırım & Şimşek, 2008). Teyit toplantısında araştırmacı ulaşılan sonuçlar, veriden çıkardığı anlamlar ve kendi yorumlarını katılımcılarla paylaşır ve geçerliğine ilişkin değerlendirme yapmalarını ister. Bu bağlamda araştırmacılar, katılımcılarla tek tek ayrı ortamlarda birer teyit toplantısı gerçekleştirmiştir. Verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular hakkında katılımcıların değerlendirme yapması istenmiştir. Katılımcıların tamamı, ulaşılan bulguların kendi görüşlerini yansıttığını belirtmişlerdir.

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları, Atatürk Öğretmen Akademisi (AÖA), 2011-2012 öğretim yılında 3. ve 4. sınıflara devam eden 13 (5 erkek, 8 kız) öğrencidir. Katılımcı 6 okul öncesi bölümü öğrencisi ile 7 sınıf öğretmenliği bölümü öğrencisinin yaş ortalamaları, 20.5'tir. Katılımcılar, 3 nesil Kıbrıslı Türk olma ölçütü dikkate alınarak belirlenmiştir. Katılımcıların tümü bekarıdır. Katılımcıların belirlenmesinde gönüllülük esası dikkate alınmıştır. Bu amaçla, AÖA dökümanları incelenerek, söz konusu kriterleri karşılayan öğretmen adayları belirlenmiştir. Belirlemede listelerden önce sınıflar saptanmış, daha sonra cinsiyetler denkleştirilmiştir. Ön görüşmeler yapılarak seçilen katılımcıların 3 nesil Kıbrıslı Türk olup olmadığı sorgulanmıştır. Sorgulama sonucunda katılımcıların tamamının 3 nesil Kıbrıslı Türk olduğu saptanmıştır.

Ölçme Araçlarının Geliştirilmesi ve Uygulanması

Görüşme Formu: Araştırmanın sorularına yanıt bulmak için araştırmacılar tarafından yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Söz konusu sorular araştırmanın alt problemleri olup şunlardır: Üniversite öğrencilerinin;

1. çalışma yaşamına
2. toplumsal yaşama
3. evlilik yaşamına
4. aile yaşamına ve
5. cinselliğe

ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili görüşleri nelerdir?

Form hazırlanırken araştırmacılar tarafından literatür taraması sonucu, araştırma soruları dikkate alınarak, toplam 9 tane görüşme sorusu hazırlanmıştır (Günay & Bener, 2011; Kadılar, 2011; Kahraman-Dinç, 2010; Telsiz, 1995; Vatandaş, 2007; Vefikuluçay, vd., 2007; Vefikuluçay-Yılmaz, vd., 2009). Daha sonra araştırmacılar iki uzmandan² görüş almış ve araştırmanın amacı doğrultusunda, nihai görüşme formuna girecek toplam beş soru belirlemişlerdir. Belirlenen 5 soru dikkate alınarak, görüşmelerde amaç doğrultusunda yanıtlara ulaşabilmek için sonda sorular

saptamışlardır. Böylelikle beş soru ve her bir sorunun belirlenmiş sorularından oluşan görüşme formu, yeniden uzman görüşü alınarak modifiye edilmiştir. Görüşme formu üniversite öğrencilerinden veri toplamak amacıyla *Öğrenci Görüşme Formu* olacak şekilde hazırlanmıştır. Yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile katılımcılardan yukarıda aktarılan alt problemlere ilişkin detaylı veri toplanmasına çalışılmıştır. Görüşmeler her katılımcı ile bir kez olmak kaydı ile gerçekleştirilmiştir. Her katılımcı ile görüşme süresi ortalama 50 dakika sürmüştür. Görüşmeler bire bir ve kapalı ortamda, gizlilik esaslı göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Araştırmacılar, 13 katılımcı üniversite öğrencisi ile detaylı bir şekilde konuşmuş ve verileri de ses kayıt cihazı ile kaydetmişlerdir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, 2011-2012 Atatürk Öğretmen Akademisi okulöncesi ve sınıf öğretmenliği programına devam eden 3 ve 4. sınıf 13 üniversite öğrencisinin görüşleri ile sınırlıdır.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Bulgular ve yorumların verilmesinde araştırmanın alt problemlerindeki sıra izlenmiştir.

Birinci Alt Problem ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Birinci alt problem: Üniversite öğrencilerinin çalışma yaşamına ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?

1. Soru: *Toplumumuzda çalışma yaşamıyla ilgili senin kadına yüklediğin roller nedir?*

Tablo 1’de belirtildiği gibi, ‘Kadınların meslek sahibi olması’ ve ‘Kadın ve erkeğin eşit işe eşit ücret alması’ konularında katılımcıların % 100’ü eşitlikçi role uygun görüş belirtmişlerdir. ‘Kocanın kazancı yeterli ise kadının çalışması konusunda’ katılımcıların %92’si eşitlikçi role, % 7.7’si geleneksel role uygun görüş belirtirken, %15’i çelişkili görüş belirtmiştir. ‘Kadınların yüksek yönetici olmaları konusunda’ katılımcıların %92’si eşitlikçi role uygun, %7.7’si ise çelişkili görüş belirtmiştir.

‘Aynı statüde çalışan kadın ve erkekler arasındaki terfi farkı’ konusunda katılımcıların %85’i eşitlikçi role uygun, %7.7’si geleneksel role uygun görüş belirtirken, %7.7’si de çelişkili görüş belirtmiştir. ‘Kadınların siyasete katılması’ konusunda katılımcıların %85’i eşitlikçi role uygun, görüş belirtirken %15’i çelişkili yönde görüş belirtmiştir.

‘Çalışan bir annenin çalışmayan bir anneye göre çocuklarına sevgi, ilgi vermesi konusunda’ katılımcıların %69’u eşitlikçi role uygun, %32’i geleneksel role uygun görüş belirtirken %7.7’si çelişkili görüş belirtmiştir. ‘Kocasından izin almadan

çalışması konusunda' katılımcıların %54'ü eşitlikçi role uygun, %23'ü geleneksel role uygun görüş belirtirken, %23'ü de çelişkili görüş belirtmiştir.

'Kadın ve erkeklerin yapabileceği meslekler arasında kesin ayrılıkların olması konusunda' ise katılımcıların %38'i eşitlikçi role uygun, %46'sı geleneksel role uygun, %7.7'si ise çelişkili görüş belirtmiştir. 'Kadınlar meslek seçerken evlerine vakit ayırmayı dikkate alması konusunda' katılımcıların %38'i eşitlikçi role uygun, %38'i de geleneksel role uygun, %31'i de çelişkili görüşler belirtmişlerdir.

Tablo 1. Üniversite Öğrencilerinin Kadının Çalışma Yaşamındaki Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri

	Eşitlikçi Rol		Geleneksel Rol		Çelişki	
	f	%	f	%	f	%
Kadınların meslek sahibi olması konusunda,	13	100.0				
Kocasından izin almadan çalışması konusunda,	7	54.0	3	23.0	3	23.0
Kocanın kazancı yeterli ise kadının çalışması konusunda,	12	92.0	1	7.7	2	15.0
Aynı statüde çalışan kadın ve erkekler arasındaki terfi konusunda,	11	85.0	1	7.7	1	7.7
Kadınların siyasete katılması konusunda,	11	85.0		0.0	2	15.0
Kadın ve erkeklerin yapabileceği meslekler arasında kesin ayrılıkların olması konusunda,	5	38.0	6	46.0	1	7.7
Kadınlar meslek seçerken evlerine vakit ayırmayı dikkate alması konusunda,	5	38.0	5	38.0	4	31.0
Kadın ve erkek eşit işe eşit ücret konusunda,	13	100.0				
Kadınların yüksek yönetici olmaları konusunda,	12	92.0			1	7.7
Çalışan bir annenin çalışmayan bir anneye göre çocuklarına sevgi, ilgi vermesi konusunda,	9	69.0	4	31.0	1	7.7

Katılımcıların çalışma yaşamı ile ilgili kadına yükledikleri rollerle ilgili belirttikleri aşağıdaki bazı örnek önermeler dikkate değerdir:

- Özellikle bilgi çağında yaşadığımız bir toplumda, bir kadının bir erkeğe bağımlı olarak yaşaması, bence çok yanlış bir şeydir.
- Çalışması için kadının izin almasına gerek yok. İzin almayacak. Çalışmak istiyorsa çalışacak.
- Herkes her işi yapabilir. Kadın siyaset yapabilir. Bir kadın Cumhurbaşkanı olmasını isterim ben.
- Mesela bir otobüs şoförlüğünü bir adam yerine bir kadın da yapabilir –ki günümüzde artık bunun canlı örneklerini görebilmekteyiz.
- Kadın ben kendime güvenirim diyorsa inşaata gidip işçi de olabilir.

- Kadın meslek seçerken evine vakit ayırmayı düşünmemeli. Bu düşünce ile bence hiçbir mesleği yürütemeyiz. İnsanın kendi isteği olması gerekir. Eğer isteğin o doğrultudaysa ve onu yapacaksın ve kendini iyi hissedeceksen yani aileni biraz boşlayabilirsin.
- Yani kadın mesleğini seçerken, çocuğuna vakit ayıracağı bir iş olsun.

Araştırmanın birinci alt problemi olan, üniversite öğrencilerinin çalışma yaşamına ilişkin toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili yukarıdaki veriler yorumlandığı zaman, çalışmaya katılan üniversite öğrencileri, 'Kadınların meslek sahibi olması', 'Kocasından izin almadan çalışması', 'Kocanın kazancı yeterli ise kadının çalışması', 'Aynı statüde çalışan kadın ve erkekler arasındaki terfi', 'Kadınların siyasete katılması', 'Kadın ve erkek eşit işe eşit ücret', 'Kadınların yüksek yönetici olmaları' ve 'Çalışan bir annenin çalışmayan bir anneye göre çocuklarına sevgi, ilgi vermesi' ile ilgili kadına eşitlikçi roller yükledikleri söylenebilir. Diğer taraftan 'Kadın ve erkeklerin yapabileceği meslekler arasında kesin ayrılıkların olması' ile ilgili olarak da kadına geleneksel roller (%46) yükledikleri söylenebilir. Diğer bir ifadeyle katılımcılar kadın ve erkeklerin yapabileceği mesleklerin arasında kesin ayrılıkların olmasını daha büyük bir oranla ortaya koymuşlardır. 'Kadınlar meslek seçerken evlerine vakit ayırmayı dikkate alması' ile ilgili olarak da kadına eşit düzeyde eşitlikçi ve geleneksel roller yükledikleri söylenebilir. Diğer bir ifade ile katılımcıların %38'i kadınlar meslek seçerken evlerine vakit ayırma kriterini dikkate almalı yönünde görüş belirtirken, yine aynı oranla (%38) evlerine vakit ayırma kriterini dikkate almaları gerekmemektedir yönünde görüş belirtmişlerdir.

İkinci Alt Problem ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

İkinci alt problem: "Üniversite öğrencilerinin kadının toplumsal yaşamdaki toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri nelerdir?"

2. Soru: *Toplumsal yaşamımızda senin kadına yüklediğin roller nedir?*

Tablo 2'de belirtildiği gibi, 'Kadın hastalar erkek doktora muayene olması konusunda,' katılımcıların % 100'ü eşitlikçi role uygun görüş belirtmişlerdir. 'Dul, boşanmış veya eşi ölmüş kadınların yalnız yaşaması konusunda katılımcıların %69'u eşitlikçi role uygun görüş belirtirken %15'i çelişkili görüş belirtmiştir. 'Akşamları (geç saat) kadınların tek başına sokağa çıkması konusunda' %62'si eşitlikçi role uygun, %31'i geleneksel role uygun görüş belirtirken, %7.7'si çelişkili yönde görüş belirtmiştir. 'Kadın ve erkek seyahat ederken arabayı kim kullanmalı konusunda' katılımcıların %54'ü eşitlikçi, %32'si geleneksel role uygun görüş belirtirken, %15'i çelişkili yönde görüş belirtmiştir. 'Kadın istediği saatte eve gelmesi konusunda' katılımcıların %46'sı eşitlikçi, %46'sı geleneksel role uygun görüş belirtirken, %7.7'si çelişkili yönde görüş belirtmiştir. 'Kadınların trafikte araba kullanmadaki becerileri konusunda' katılımcıların %62'si geleneksel, %23'ü eşitlikçi role uygun görüş belirtirken, %7.7'si çelişkili yönde görüş belirtmiştir.

Tablo 2. Üniversite Öğrencilerinin Kadının Toplumsal Yaşamdaki Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri

	Eşitlikçi Rol		Geleneksel Rol		Çelişki	
	f	%	f	%	f	%
Dul, boşanmış veya eşi ölmüş kadınların yalnız yaşamaması konusunda,	9	69.0		0.0	2	15.0
Akşamları (geç saat) kadınların tek başına sokağa çıkması konusunda,	8	62.0	4	31.0	1	7.7
Kadın hastalar erkek doktora muayene olması konusunda,	13	100.0		0.0		0.0
Kadın istediği saatte eve gelmesi konusunda,	6	46.0	6	46.0	1	7.7
Kadınların trafikte araba kullanmadaki becerileri konusunda,	3	23.0	8	62.0	1	7.7
Kadın ve erkek seyahat ederken arabayı kim kullanmalı konusunda,	7	54.0	4	31.0	2	15.0

Katılımcıların toplumsal yaşam ile ilgili kadına yükledikleri rollerle ilgili belirttikleri aşağıdaki bazı örnek önermeler dikkate değerdir:

- Yalnız başına yaşayabilir. Ahlâki açıdan da bence uygundur.
- Bu bence evli veya bekâr fark etmez çıkabilir. Eğer o insan o anda (..), eğlenme ihtiyacı hissetmişse veya bunalmışsa evinde ve kendisini dışarı atmak ister, bence doğru bir uygulamadır.
- Eğer bir bayanın sorumluluğu varsa, evine karşı sorumluluklarını yerine getirerek, (..) birine bir haber vermesi gerekiyorsa, vererek, evet, evine geç gelebilir.
- Pek olumlu bakmam. Bunu pek onaylamam. Çünkü (..) diyelim gündüz vakti, diyelim iş yerinde işi bitti bir süre gidip bir yerlerde bir çay kahve içebilir veya arkadaşlarıyla konuşabilir ama bence geç saatlere kadar olmaz.
- Kadınlarda bu beceri daha az. Ama bence kadınlarda bu becerinin daha az olması kadının içinden kaynaklanır, kadının kendi korkusundan. Çevreden kaynaklanır. Eşinden, babasından kaynaklanır. Sürekli ona müdahale etmesi, (..). Bu sefer ne olur? Kişi düşünür ki benden daha iyi bilir, daha iyidir, o yüzden bana akıl vermeye çalışır.
- Bu konuda kadınlar erkeklere göre biraz daha beceriksiz diye düşünürüm. Trafikte kötü araba kullanan birisi varsa kadındır anlayışına katılırım.
- Bir kızım olursa, çok geç vakte kadar bırakmayacağım. Doğrusu belki odur ama toplumdaki gelen tepkiler konusunda yanlış algılarım. Ben de geç saatlerde çıkmasını istemem. Çünkü bilirim, başka bir erkek gördüğünde ne işi var diyecek. Çıkmalıdır. Galiba oraya geldik. Bizim ülkemizde çıkmamalıdır.

Araştırmanın 2. alt problemi olan, "Üniversite öğrencilerinin kadının toplumsal yaşamdaki toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili görüşleri nelerdir?" ile ilgili yukarıdaki veriler yorumlandığı zaman, çalışmaya katılan üniversite öğrencileri, 'Kadın hastaların erkek doktora muayene olması konusunda', 'Dul, boşanmış veya eşi

ölmüş kadınların yalnız yaşaması', 'Akşamları (geç saat) kadınların tek başına sokağa çıkması' ve 'Kadın ve erkek seyahat ederken arabayı kim kullanmalı' konularında, kadına eşitlikçi roller yükledikleri söylenebilir.

'Kadınların araba kullanmadaki becerileri' ile ilgili katılımcıların kadına geleneksel rol yüklemekte oldukları söylenebilir. 'Kadının istediği saatte eve gelmesi' ile ilgili olarak da kadına eşit oranda eşitlikçi (%46) ve geleneksel (%46) roller yükledikleri söylenebilir.

Üçüncü Alt Problem ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Üçüncü alt problem: 'Üniversite öğrencilerinin evlilik yaşamına ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?'

3. Soru: *Toplumumuzda evlilik yaşamıyla ilgili senin kadına yüklediğin roller nedir?*

Tablo.3. Üniversite Öğrencilerinin Kadının Evlilik Yaşamındaki Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri

	Eşitlikçi Rol		Geleneksel Rol		Çelişki	
	f	%	f	%	f	%
Evlilikte kadının boyu erkeğın boyu konusunda,	6	46.0	7	54.0		
Evlenme teklifini kim yapmalı konusunda,	4	31.0	9	69.0		
Evlilikte kadın erkeğın yaşı konusunda,	9	69.0	4	31.0	1	7.7
Kadın eş seçiminde erkeğın maddi durumunu dikkate alması konusunda,	9	69.0	3	23.0	2	15.0
Kadının evleneceğinde bakire olması konusunda,	10	77.0	3	23.0	1	7.7

Tablo 3'te belirtildiği gibi, 'Kadının evleneceğinde bakire olması konusunda' katılımcıların %77'si eşitlikçi role uygun, %23'ü geleneksel role uygun görüş belirtirken %7.7'si çelişkili görüş belirtmiştir. 'Evlilikte kadının erkeğın yaşı konusunda' katılımcıların %69'u eşitlikçi role uygun, %31'i geleneksel role uygun görüş belirtirken, %7.7'si çelişkili görüş belirtmiştir. 'Kadın eş seçiminde erkeğın maddi durumunu dikkate alması konusunda' katılımcıların %69'u eşitlikçi role uygun, %23'ü geleneksel role uygun görüş belirtirken, %15'i çelişkili görüş belirtmiştir. 'Evlenme teklifini kim yapmalı konusunda' katılımcıların %69'u geleneksel role uygun, %31'i eşitlikçi role uygun görüş belirtmiştir. 'Evlilikte kadının boyu erkeğın boyu konusunda' katılımcıların %54'ü geleneksel role uygun, %46'sı eşitlikçi role uygun görüş belirtmiştir. Katılımcıların evlilik yaşamı ile ilgili kadına yükledikleri rollerle ilgili paylaştıkları bazı örnek önermeler aşağıdaki gibidir:

- Boy olgusunu saçma bulurum. Yani erkek kadından kısaymış da o evlilik olmaz, ilişki yürümez gibisinden bir bakış açısına karşıyım. Çünkü bence en son bakılması gereken şeydir evlilik aşamasında.
- Kendi tercihim olarak istemem yani bir bayan benden daha uzun olsun evliliğimde. O yüzden ben daha uzun olayım isterim. Erkeğın boyu daha uzun olacak veya benim boylarımda.

- Kadın erkek eşit olmalı ama kadın daha hassastır. Daha ince düşüncelidir. Evlilik teklifini ben bir kadına yakıştırmam.
- Kadınlar evleneceğinde erkeğin maddi durumunu dikkate almalı. Ama fazla yükseklerden de uçmamalı. Mesela bir holding sahibinin oğlunu almalyım gibi.
- Bence kadın evleneceğinde bakire olmalı. Bunda kesin bir sınıırım var.
- Şimdi erkeklerin bakir olarak evlendiğine inanmam. En azından %99 öyle değil. Sonuçta böyle bir beklenti içinde olan erkeğin de bu şekilde olması gerektiğini düşünürüm... Kendi öyle değilse... beklememelidir...
- Ben erkek olsam bakireliğin önemli olmadığını düşünürüm... Sonrasındaki sadakat önemlidir. Kadın olarak? Kadın olarak da önemsemem.

Araştırmanın 3. alt problemi olan, "Üniversite öğrencilerinin evlilik yaşamına ilişkin kadın toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?" ile ilgili yukarıdaki veriler yorumlandığı zaman, çalışmaya katılan üniversite öğrencileri, 'Kadının evleneceğinde bakire olması', 'Evlilikte kadın erkek arasındaki yaş fark', 'Kadının eş seçiminde erkeğin maddi durumunu dikkate alması' konularında, kadına eşitlikçi roller yükledikleri söylenebilir. Öte yandan 'Evlence teklifini kim yapmalı' ve 'Evlilikte kadın-erkek arasındaki boy farkı' konularında, katılımcıların kadına geleneksel rol yüklemekte olduğu söylenebilir.

Dördüncü Alt Problem ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Dördüncü alt problem: "Üniversite öğrencilerinin aile yaşamına ilişkin kadın toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?"

4. Soru: *Toplumumuzda aile içi yaşamla ilgili senin kadına yüklediğin roller nelerdir?*

Tablo 4'te belirtildiği gibi, 'Genç bir kızın flört etmesine ailesi tarafından izin verilmesi', 'Oturulacak eve ve bölgeye karar verme' ile 'Kadın hak ediyorsa kocasının ona şiddet uygulaması' konularında katılımcıların % 100'ü eşitlikçi role uygun görüş belirtmişlerdir. 'Borç ödeme, yatırım yapma gibi ev dışı işler' konusunda katılımcıların %92'si eşitlikçi role uygun görüş belirtirken, %7.7'si geleneksel role uygun görüş belirtmiştir. 'Çocukların eğitimi ile ilgilenmek' konusunda katılımcıların %92'si eşitlikçi role uygun görüş belirtirken, %7.7'si bu konuda hiçbir görüş belirtmemiştir. 'Ailede kazancın nasıl değerlendirileceğine kimin karar vermesi' konusunda katılımcıların %85'i eşitlikçi role uygun, %7.7'si geleneksel role uygun görüş belirtirken, %7.7'si bu konuda hiçbir görüş belirtmemiştir.

'Karı-koca ile tartışmasında alttan alan tarafın hangisi olması' konusunda katılımcıların %77'si eşitlikçi role uygun görüş belirtirken %23'ü çelişkili yönde görüş belirtmiştir. 'Kadın eşinden şiddet görüyorsa, kadının nasıl davranması' konusunda katılımcıların %69'u eşitlikçi role uygun, %23'ü geleneksel role uygun görüş bildirirken, %15'i çelişkili yönde görüş belirtmiştir.

'Evin reisi' konusunda katılımcıların %62'si eşitlikçi role uygun, %31'i geleneksel role uygun görüş belirtirken, %7.7'si çelişkili yönde görüş belirtmiştir. 'Evlilikte çocuk

sahibi olma kararını kim vermesi' konusunda katılımcıların %62'si eşitlikçi role uygun, %15'i geleneksel role uygun görüş belirtirken, %21'i çelişkili yönde görüş belirtmiştir.

'Kadınların erkeğin soyadını taşıması' konusunda katılımcıların %54'ü geleneksel role uygun, %7.7'si eşitlikçi role uygun görüş belirtirken, %15'i çelişkili, %15'i de kararsız yönünde görüş belirtmiştir.

Tablo 4. Üniversite Öğrencilerinin Aile Yaşamına İlişkin Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri

	Eşitlikçi Rol		Geleneksel Rol		Çelişki		Kararsız	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Karı koca ile tartıştığında alttan alan taraf hangisi olması konusunda,	10	77.0			3	23.0		
Kadınların erkeğin soyadını taşıması konusunda,	1	7.7	7	54.0	2	15.0	2	15.0
Evlilikte çocuk sahibi olma kararını kim vermesi konusunda,	8	62.0	2	15.0	3	23.0		
Evin reisi konusunda,	8	62.0	4	31.0	1	7.7		
Genç bir kızın flört etmesine ailesi tarafından izin verilmesi konusunda,	13	100.0						
Ailede kazancın nasıl değerlendirileceğine kimin karar vermesi konusunda,	11	85.0	1	7.7				
Evede sadece kadın tarafından gerçekleştirilecek belli faaliyetler:								
Ailede çocukların bakımından ve temizlik ve yemek işlerinden anne sorumlu olmalı,	4	31.0	7	54.0	3	23.0		
Evin onarım işleriyle kadın ilgilenmemeli,	4	31.0	7	54.0	2	15.0		
Borç ödeme, yatırım yapma gibi ev dışı işler,	12	92.0	1	7.7				
Oturulacak eve ve bölgeye karar verme,	13	100.0						
Kadın hak ediyorsa kocasının şiddet uygulaması konusunda,	13	100.0						
Eşinden şiddet gören kadının nasıl davranması gerektiği konusunda,	9	69.0	3	23.0	2	15.0		
Çocukların eğitimi ile ilgilenmek konusunda;	12	92.0						

'Ailede çocukların bakımından ve temizlik ve yemek işlerinden anne sorumlu olmalı' konusunda katılımcıların %54'ü geleneksel role uygun, %31'i eşitlikçi role uygun görüş belirtirken, %23'ü çelişkili yönde görüş belirtmiştir. 'Evin onarım işleriyle kadın ilgilenmemeli' konusunda katılımcıların %54'ü geleneksel role uygun, %31'i eşitlikçi role uygun görüş belirtirken, %15'i çelişkili yönde görüş belirtmiştir. Katılımcıların aile içi yaşam ile ilgili kadına yükledikleri rollerle ilgili belirttikleri dikkate değer bazı örnek önermeler aşağıdaki gibidir:

- Kadının daha fazla düşünmesi gerekir, başlangıç süresi için. “Hamilelik durumuna kendimi yeterli buluyor muyum?” gibisinden. Bence son söz, son karar kadından çıkmalı. Çocuk sahibi olma kararı, rolü kadınındır.
- İşte bu kelime kaldı... Evin reisi, bana çok saçma gelir açıkçası. Çünkü evin reisi diye bir şey yoktur.
- Yani artık kişinin, genç bir kızın sonuçta kendi kararlarını verebilecek yaşa gelmiş olması gerekir. Ailesine o seçimini götürmelidir. İzin alıp da flört etmesi gerekmez.
- Çünkü genel olarak Türk erkeklerine baktığımız zaman, temizliği kadın yapar, yemeği kadın yapar, adamın görevi de çalışıp işte evine maddi açıdan bir destek sağlamaktır ama yanıştır. Anne baba ortak sorumlu olmalı bu işlerden. Bu inancı taşıyorum.
- Anne sorumlu olmalı ama baba da bunlardan direkt hep dışında kalmamalı, hep soyut, hiç alakası olmaması gerektiğini söylemem, öyle bir şey değil yani. Yardımcı olacak ama temel sorumluluk annede.
- Kesinlikle ortak. Her ikisinin de evi olabilir, gel burada oturalım deyebilirler. Yani ortak bir karar alınmalı “orda mı olsun burda mı” gibisinden.
- Kesinlikle hiçbir şekilde böyle bir şeyin hiç bir şekilde özrü ya da mazereti falan olamaz. Böyle bir şiddet uygulanamaz kesinlikle, ne şekilde olursa olsun.
- Bu kesinlikle olmaması gerekir susup oturmamalı. Saklamamalı yani böyle bir durum varsa zaten yani kadına uygulanan bir şiddet varsa zaten kadın kendini göstermeli. Kadın ne yapmış olursa olsun veya ne yapmış olursa olsun kadın değil de kimse böyle bir şeyi hak etmez.
- Gerci kendim tamir işi yapmaktan hoşlanırım ama kültürden, büyütülüşten, sonuçta bu şekilde olacak.

Araştırmanın 4. alt problemi olan, “Üniversite öğrencilerinin aile yaşamına ilişkin kadın toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?” ile ilgili yukarıdaki veriler yorumlandığı zaman, çalışmaya katılan üniversite öğrencileri, ‘Genç bir kızın flört etmesine ailesi tarafından izin verilmesi’, ‘Oturulacak eve ve bölgeye karar verme’, ‘Kadın hak ediyorsa kocası ona şiddet uygulaması’, ‘Borç ödeme, yatırım yapma gibi ev dışı işler’, ‘Çocukların eğitimi ile ilgilenmek’, ‘Ailede kazancın nasıl değerlendirileceğine kimin karar vermesi’, ‘Karı koca ile tartıştığında alttan alan taraf hangisi olmalı’, ‘Kadın eşinden şiddet görüyorsa, nasıl davranması’, ‘Evin reisi’, ‘Evlilikte çocuk sahibi olma kararını kim vermeli’ konularında, kadına eşitlikçi roller yükledikleri söylenebilir.

Öte yandan ‘Kadınların erkeğin soyadını taşıması’, ‘Ailede çocukların bakımından ve temizlik ve yemek işlerinden anne sorumlu olmalı’ ile ‘Evin onarım işleriyle kadın ilgilenmemeli’ konularında katılımcıların kadına geleneksel rol yüklemekte olduğu söylenebilir.

Beşinci Alt Problem ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Beşinci alt problem: “Üniversite öğrencilerinin cinselliğe ilişkin kadının toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili görüşleri nelerdir?”

5. Soru: *Toplumumuzda cinsellikle ilgili senin kadına yüklediğin roller nelerdir?*

Tablo 5'te belirtildiği gibi, "İlişkilerde kadın istemediği takdirde cinsel birlikteliği reddedebilmesi." konusunda katılımcıların %92'si eşitlikçi role uygun, %7.7'si geleneksel role uygun görüş belirtmiştir. "Hamile olmaktan korunmak kimin görevidir?" konusunda katılımcıların %85'i eşitlikçi role uygun, %15'i geleneksel role uygun görüş belirtmiştir. "Kadınlar makyaj ve görsel bakımlarını kimin için yapmalı?" konusunda katılımcıların %77'si eşitlikçi role uygun, %7.7'si geleneksel role uygun görüş belirtirken, %7.7'si çelişkili yönde görüş belirtmiştir. 'Kadınların cinsel açıdan çekici olması gerektiği konusunda' katılımcıların %62'si geleneksel role uygun, %31'i eşitlikçi role uygun görüş belirtmiştir.

Tablo 5. Üniversite Öğrencilerinin Cinselliğe İlgili Kadın Toplumsal Cinsiyet Rolüne İlişkin Görüşleri

	Eşitlikçi Rol		Geleneksel Rol		Çelişki	
	f	%	f	%	f	%
Kadınlar makyaj ve görsel bakımlarını kimin için yapmalı konusunda,	10	77.0	1	7.7	1	7.7
Hamile olmaktan korunmanı kimin görevi olduğu konusunda,	11	85.0	2	15.0		
İlişkilerde kadın istemediği takdirde cinsel birlikteliği ret edebilmeli konusunda,	12	92.0	1	7.7		
Kadınların cinsel açıdan çekici olması gerektiği konusunda,	4	31.0	8	62.0		

Katılımcıların cinsellik ile ilgili kadına yükledikleri rollerle ilgili belirttikleri dikkate değer bazı örnek önermeler aşığıdaki gibidir:

- Bence bakımı her kadının/ bayanın yapması gerekir. Ben o düşünceyim, başkası için değil. Hani güzel görünmek, işte çeşitli amaçlar için değil sadece kendi için yapması gerekir.
- Önce kendisi için. Kendi benliği için. Kendisini iyi hissetmek için. Gerçi dış faktörler de var; ama önce kendisi için
- Çünkü dediğim gibi çocuk yapma kararı ortak olarak alınacağından, bu korunmanın da ortak olarak yapılması gerekir.
- Tabi ki istemiyorsa reddedebilecek. Hiç kimse kimsiye zorla hiçbir şey yaptırmaz, bu da o mantıktan yola çıkarak, kesinlikle gerekiyorsa reddedecek.
- Zaten diğer türlü tecavüzdür.
- İstemediği bir şeyi reddetme tüm bireylerin hakkıdır. Yoksa tecavüz olur
- Cinsel açıdan bir kadın çekici olmalıdır. Cinsel açıdan cezp etmesi gerekir...
- Kesinlikle reddedebilmelidir. Aksı takdirde kadın eğer reddedemezse, erkek tarafından sadece cinselliğin yüklendiği bir obje olur.

Araştırmanın 5. alt problemi olan, üniversite öğrencilerinin cinselliğe ilişkin kadın toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili yukarıdaki veriler yorumlandığı zaman, çalışmaya katılan üniversite öğrencileri, "İlişkilerde kadın istemediği takdirde cinsel birlikteliği

reddedebilmesi.", "Hamile olmaktan korunmak kimin görevidir?" ile "Kadınlar makyaj ve görsel bakımlarını kimin için yapmalı?" konularında kadına eşitlikçi roller yükledikleri söylenebilir. Diğer taraftan "Kadınların cinsel açıdan çekici olması gerektiği." konusunda katılımcıların kadına geleneksel rol yükledikleri söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Toplumsal cinsiyet kavramı, "kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenmiş kişilik özelliklerini, rol, görev ve sorumluluklarını, konumunu, toplumun bireyi nasıl görüp algıladığını ve beklentilerini" ifade etmektedir (Oakley, 1985: 4; Öngen & Aytac, 2013: 2). Dinamik bir kavram olan toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin tersine içinde yaşanılan kültür tarafından etkilenmekte ve kültürden kültüre hatta aynı kültür içerisinde farklı sosyal gruplar arasında da değişkenlik gösterebilmektedir (Bhasin, 2000; Oakley, 1985).

Kadınsı/erkeksi kavramı, sosyal ve kültürel bağlamda, kadına ve erkeğe atfedilen özellikleri içerir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet rolü (gender role) "toplumun davranışı kadınsı/erkeksi (masculen/feminen) olarak değerlendirmesi ile ilgilidir" (Basow, 1992, akt: UNESCO, 2000: 10). Kadınsı kavramı, kadınlar için uygun görülen davranışları açıklarken; erkeksi kavramı ise, erkekler için uygun görülen davranışları açıklamaktadır (Dökmen, 2004). Kısacası, toplumsal cinsiyet rolü bir toplumda hem erkek hem de kadının yaşamını etkilemekte ve toplumsal yaşama yansımaları ile yaşamlarını şekillendirmektedir.

Kültürün dinamik yapısı ve sosyo-ekonomik koşulların da zaman içerisinde değişmesi/farklılaşması nedeniyle toplumsal cinsiyet rolleri de değişmektedir. Krizler, kadının çalışma hayatına atılması, eğitim seviyesinin yükselmesi vd. etmenler toplumda kadın ve erkeğin beklenen rollerinde değişim yaratabilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimlerin toplumsal yansıması olarak toplum içerisindeki kadın ve erkeğin rolleri arasındaki mesafe azalmış ve benzerlik göstermeye başlamıştır (Öngen & Aytac, 2013).

Hiç kuşkusuz bu değişim bir doğru parçası üzerinde düşünüldüğünde, gelenekselden eşitlikçiye doğru bir eğilim göstermesi beklenmektedir. Kadına yüklenen geleneksel roller; çocuk doğurma, çocuk bakımı, evin temizlik ve düzeni, kendinden önce diğer aile üyelerinin ihtiyaç ve rahatlığını sağlama gibi eşitlikçi olmayan sorumlulukları içermektedir (Zeyneloğlu, 2008; Atış, 2010). Toplum tarafından yüklenen eşitlikçi roller ise; aile, çalışma, evlilik ve eğitim yaşamında kadın ve erkeğin eşit olarak sorumlulukları paylaşmaları olarak belirtilmektedir (Hunter vd., 2004; Atış, 2010).

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin görüşleri niteliksel yöntemle araştırılmıştır. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet rolünün yansıması olarak kadına yüklenen rollerin neler olduğu çalışma, toplumsal,

evlilik, aile ve cinsellik alt boyutlarında belli önermelere ilişkin görüşlerini ortaya çıkaracak şekilde görüşme yöntemi ile belirlenmiştir.

Bu çalışmada, katılımcıların kadına yüklenen toplumsal cinsiyete ilişkin görüşleri geleneksel ve eşitlikçi roller olarak kategorize edilmiş olup (Zeyneloğlu, 2008) bunun yanı sıra, katılımcıların bazı önermelere yönelik görüşlerinde net olmadıkları ve çelişkili görüşleri de taşıdıkları görülerek üçüncü bir kategori de oluşturulmuştur. Geleneksel ve eşitlikçi roller kategorilerine girmeyen/her ikisini de içeren görüşleri, yaratılan çelişkili kategorisinde toplanmıştır. Niteliksel çalışmanın bir avantajı olarak derinlemesine bilgi toplamaya fırsat vermesi açısından kullanılan araştırma yöntemi, katılımcıların geleneksel rollere bağlı kalma ile eşitlikçi role doğru yönelme arasında kaldıkları ve bunun ikilemini yaşadıklarını ortaya çıkarılmasına fırsat vermiştir.

Bu çalışmadan elde edilen genel bulgular, üniversite öğrencilerinin kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin görüşlerinde hem eşitlikçi hem de geleneksel rolü taşımaktadır. Kuşkusuz bu sonuç şaşırıcı değildir. Çünkü toplumsal cinsiyet rolünün eşitlikçi yöne doğru değişim göstermesi için alınacak önlemlerin ve planlamaların ülke olarak çok başında bulunmaktayız. Bu nedenle elde edilen sonuçlardan hareketle, geleneksel rolün benimsendiği önermelerin neler olduğunun belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmanın bulguları, toplumsal cinsiyet rolünün yansıması olarak kadına yüklenen belli rollerde (kadının meslek sahibi olması, kadın hastaların erkek doktora muayene olması, genç bir kızın flört etmesine ailenin izin vermesi, yaşanılacak ev ve bölgenin seçiminde kadının söz sahibi olması, hiçbir koşulda kadının şiddete maruz kalmaması, çocukların eğitiminde kadının söz sahibi olması ve ilişkilerde kadının istememesi durumunda cinsel ilişkinin reddedilmesi) katılımcıların neredeyse tamamının kadına eşitlikçi toplumsal rolü yüklediği sonucunu göstermektedir. Bu sonuç olumlu olarak görülmektedir. Bu sonucun yaşam pratiklerinde ne ölçüde gerçekleştiğine ilişkin veriler ise diğer araştırmaların konusu olmalıdır.

Toplumsal cinsiyet rolünün çalışma yaşamı alt boyutunda katılımcıların; kadının meslek sahibi olması gerektiği, kadının çalışması için kocasından izin alması gerekmediği, kocasının kazancı yeterli olsa bile çalışması gerektiği, kadın ve erkeğin terfi alırken cinsiyetlerinin belirleyici bir etmen olmaması gerektiği, kadın ve erkeğin eşit işe eşit ücret alması gerektiği, kadının üst düzey yönetici olabileceği ve kadının siyasette bulunması gerektiğine ilişkin eşitlikçi rolleri belirten görüşlere sahip olduklarını göstermektedir. Bu konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmaların bulgularından bazıları (Günay ve Bener, 2011; İlkaracan Ağans, 2009) elde edilen bu sonucu destekler niteliktedir. Öte yandan, Vefikuluçay-Yılmaz ve arkadaşları (2009) ile Vefikuluçay ve arkadaşları (2007) yürüttükleri ve üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşlerini belirledikleri çalışmalara göre, her iki çalışmada da, çalışma yaşamına ilişkin önermelerde erkek öğrencilerin geleneksel bakış açısına sahip oldukları belirlenmiştir.

Diğer taraftan aynı alt boyutta katılımcıların, kadın ve erkeklerin yapabileceği meslekler arasında kesin ayrılıkların olması gerektiğine ilişkin geleneksel rolleri belirten görüşe sahip oldukları ifade edilebilir. Katılımcılar bu görüşlerini desteklemek için özellikle biyolojik farklılıklardan desteklenen, fiziksel gücü gerektiren mesleklerin kadınlar tarafından yapılamayacağına vurgu yapmışlardır. Fiziksel güç gerektiren işlerin erkek işi olduğunu belirten diğer araştırma bulguları (Çelebi, 1997; Gönüllü & İçli, 2001) bu araştırmanın sonuçlarını desteklemektedir.

Öte yandan, kadınların meslek seçerken evlerine vakit ayırmayı dikkate almaları gerektiğine ilişkin olarak katılımcıların yarısından fazlası, geleneksel role uygun görüş belirtmişlerdir. Bu bulgu, kadına yüklenen geleneksel toplumsal role bağlı olarak ev ve çocuklarına bakmaktan sorumlu olduğu ve bunu riske sokabilecek bir mesleği seçme konusunda tereddütleri bulunduğu altını çizmektedir şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuç, geleneksel olarak kadına yüklenen annelik ve ev işlerinden sorumlu olma rollerinin hâlâ güçlü bir belirleyici olarak kadını geleneksel kalıplar içinde hapsettiğinin bir belirtisi olarak görülebilmektedir.

Annenin çalışması halinde çocuklarına vereceği ilgi ve göstereceği sevginin sınırlı olacağına ilişkin görüş, katılımcıların üçte biri tarafından düşünülmesi dikkate değer bir bulgu olarak değerlendirilmelidir. Katılımcılar bu görüşlerinin nedeni olarak yorgunluk ve eve geldikten sonra ev işleriyle meşgul olmayı gerekçe olarak göstermişlerdir. Bu gerekçe, geleneksel olarak kadına yüklenen ev işlerinden sorumlu olmanın bir yansıması olarak düşünülebilir. Öte yandan, Galinsky, Aumann ve Bond'un (2008) çalışması, "ev dışında çalışan annelerin çalışmayan anneler kadar çocuklarıyla olumlu ilişkiler kurabilmektedir" görüşüne katılanların artış gösterip, %58'den (1977) %74'e (2008) yükselmiş olduğunu bulgulamıştır.

Özetle çalışma yaşamına ilişkin kadına yüklenen toplumsal rol, büyük ölçüde eşitlikçi olarak ifade edilmekle birlikte seçilecek mesleğin ve işe ayrılan zamanın ev yaşamının sorumluluğunu engellemeyecek şekilde olması yönüyle kadına geleneksel rol yüklendiği şeklinde yorumlanabilir.

Bu çalışmanın, toplumsal cinsiyet rolünün toplumsal yaşama ilişkin alt boyutunda öne çıkan bulguları arasında; dul, boşanmış veya eşi ölmüş kadınların yalnız yaşayabileceklerine ilişkin olumlu görüşleri ile kadına yüklenen rolün eşitlikçi bulunması, Vefikuluçay-Yılmaz ve arkadaşları (2009) sonuçlarını destekler niteliktedir. Bir diğer çalışmada (Vefikuluçay vd., 2007) ise erkek öğrencilerin bu önermeye ilişkin geleneksel bakış açısına sahip oldukları belirlenmiştir. Öte yandan, Kuzey Kıbrıs'ta yürütülen bir çalışmada, katılımcıların 5'te 1'i, bekâr, boşanmış ya da kocaları ölen kadınların yalnız yaşamamaları gerektiğine ilişkin görüş belirtmişlerdir (KAYAD, 2011). Aynı kültürde yapılan çalışmanın bu çalışmanın bulgularını desteklememesi, katılımcıların demografik yapısındaki farklılıklardan kaynaklanabilir. Aynı alt boyutunda katılımcıların yarısı, kadının istediği saatte eve gelmesi önermesine geleneksel rolü yansıtan görüş belirtmişlerdir. Bu soruya katılımcıların yüklediği anlam evdeki sorumluluklarına rağmen dışarıda

bulunmalarının onaylanmayan bir davranış olacağı yönündedir. Diğer bir ifade ile, kadının ev içi görev ve sorumluluklarının öncelikli olacağını düşündükleri şekilde yorumlanabilmektedir.

Dikkati çeken bir diğer bulgu ise, akşamları kadınların tek başına sokağa çıkması önermesi ile ilgilidir. Bu önermeye verilen görüşler ağırlıklı olarak olumlu olsa bile katılımcıların neredeyse üçte biri, bunun uygun olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların belirttiği gerekçeler, dışarıda tehlikenin olabileceği ve toplumun hoş karşılamayacağı doğrultusundadır. "Dışarıdaki zarardan ötürü kadını akşam eve erken çağırın egemen söylemin burada etkili olduğu söylenebilir" (Can, 2013: 8). Kadının korunmaya ihtiyaç duyması ve erkeğin de bu koruyuculuk görevini üstlenmesi toplumsal kalıp yargıların yaşam bulduğu günlük yaşam pratikleri olarak düşünülebilir. Aynı doğrultuda Kuzey Kıbrıs'ta yapılan bir çalışmada katılımcıların üçte biri, kadınların geceleri yalnız dışarı çıkmamaları yönünde bulgulanmış olup (KAYAD 2011), bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir.

Özetle, kadının yalnız yaşayabileceğine ilişkin katılımcıların görüşleri eşitlikçi rolü vurgularken, gece dışarıda olmak ve istediği saatte eve gelmek konusunda geleneksel role uygun davranmaları beklentisi olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın, toplumsal cinsiyet rolünün evlilik yaşamına ilişkin alt boyutunda öne çıkan bulguları arasında en dikkat çekici olanı, kadının evleneceğinde bakire olmasının önemli bir nitelik olmadığına yönelik katılımcıların kadına eşitlikçi rol yükledikleri olmuştur. Kuzey Kıbrıs'ta yapılan bir çalışmada, "oğlumun/kardeşimin evleneceği kadının bakire olmasını isterim" ifadesine ilişkin olarak katılımcıların eşit oranda (%40) olumlu ve olumsuz görüş belirttileri bulgulanmıştır (KAYAD, 2011). Aynı çalışmada eğitim düzeyi yükseldikçe kadının bakire olması gerekliliği görüşünde de azalma olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmanın üniversite öğrencileriyle yapılmış olması iki çalışmanın bulgularının farklılığını açıklayabilecek bir faktör olarak düşünülebilir. Çalışmada elde edilen bu bulguyu biraz daha irdelemek gerekirse, Bolzendahl ve Myers'in (2004) toplumsal cinsiyet eşitliğini araştırırken, kullandığı ihtiyaç temelli (interest-based) açıklamalardan yararlanılabileceği düşünülmektedir. Araştırmacılar ihtiyaç temeline dayandırılarak tutumları veya değer yönelimlerini açıklarken esas olan kişinin kazanımı olduğunu ileri sürmektedirler. Buna bağlı olarak kişi eğer toplumsal cinsiyet eşitliğinden kişisel olarak bir kazanım elde edecekse, eşitlikçi tutumlara daha fazla sahip olmaktadır (akt., Kaufman ve Bernhardt, 2012). Bu bağlamda çalışmada elde edilen evlilikte bakireliğin önemli olmadığı görüşünü ele alacak olursak, katılımcıların kişisel olarak yarar sağlayacağı ve özgürce cinselliklerini yaşayabilecekleri kazanımı dikkate alındığında toplumun genelinin tutunmaya çalıştığı cinselliğin tabu olduğu açıklamalarının yeni araştırmalara konu edilmesinin zamanının geldiği düşünülebilir.

Literatürdeki pek çok çalışmada (Dilbaz, 1992; Öztürk, 1998; Seçgin & Tural, 2011; Vefikuluçay-Yılmaz vd., 2009; Vefikuluçay, 2007) erkeklerin evleneceği kadında bekareti önemli olarak gördükleri belirtilmiştir. Aynı zamanda Kömürcü

(1992) ve Gürsoy'un (2004) çalışmalarında bekâretin önemli olduğunun bulgularında belirtildiği görülmektedir. Bu çalışmanın bulguları söz konusu çalışmaları desteklememektedir. Yukarıda belirtilen çalışmaların farklı bir kültürde yürütülmüş olması, sonuçlardaki farklılığın bir nedeni olarak düşünülebilir. Bununla birlikte toplumumuzda tabu olduğuna inanılan cinsellik konusunda genç neslin algısını ortaya koyacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu çalışmada evlilik öncesi bakireliğe verilen eşitlikçi role rağmen, kadın ve erkek arasındaki boy farkının erkeğin lehine olması ile evlilik teklifini erkeğin yapması önermelerinde katılımcıların geleneksel role uygun toplumsal rolü destekleyen görüşleri şaşırtıcı gelebilmektedir. Bununla birlikte, medyanın endüstrisinin etkisiyle pompalanan romantik ve estetik kaygıların katılımcıların görüşlerinde etkili olabileceği düşünülebilir.

Kadının eş seçiminde erkeğin maddi durumunu dikkate almasının gerekli olmadığına ilişkin eşitlikçi rol, evi geçindirmede kadın ve erkeğin birlikte sorumluluk üstleneceğinin ve kadının yaşamını idame ettirebilmesi için erkeğe bağımlı olması anlayışından uzaklaştığı söylenebilir.

Mısır'da ergenlerle yürütülen bir çalışmada evleneceği erkeğin zengin olması veya iyi bir işinin olması (Mensch vd., 2003) bulgusu bu çalışmanın bulgularını desteklememektedir. Söz konusu çalışmalardaki bulguların farklılığı, çalışma grubunun demografik ve kültürel farklılıklarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Özet olarak, evlilik yaşamıyla ilişkili olarak kadına yüklenen toplumsal rolün genelde eşitlikçi olduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet rolünün aile yaşamı alt boyutundaki aile içi kararlarda, kadına eşitlikçi rol yüklendiği bulgulanmıştır. Bu bulgu Eken (2006) ile Günay ve Bener (2011) tarafından yürütülen çalışmaların bulgularını desteklemektedir. Aynı şekilde, Ersoy (2009) da çalışmasında "aile içi kararlarda erkeğin üstün olduğu bir aile yapısı ve anlayışı, günümüz hem kadınları hem de erkekleri tarafından uygun görülmemektedir" (s.221) bulgusu ile bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir. Benzer şekilde Seçgin ve Tural'ın (2011) çalışması evlilikte çocuk sahibi olma kararını eşler birlikte vermelidir bulgusu bu çalışmanın bulgusunu desteklemektedir.

Aile yaşamı alt boyutundaki bulgulara daha ayrıntılı olarak bakıldığı zaman; bu çalışmada aile içi kararlarda (ailenin yaşayacağı eve ve bölgeye ilişkin kararlarda, ailenin kazancının nasıl değerlendirileceğine ilişkin kararlarda, çocukların eğitimi ile ilgili kararlar verilmesinde ve çocuk sahibi olma kararında) kadına eşitlikçi rol verilmesi görüşüne rağmen, katılımcıların üçte biri erkeği evin reisi olarak görmektedir. Bu bulgu, aile reisi kavramının halen geçerli olarak sürdürüldüğünü en azından bu çalışma grubu için söylenebilir. Öte yandan, günümüzde aile reisi kavramına verilen anlamın nasıl bir değişim göstermiş olduğunun, eğer değişim söz konusuysa, ortaya konulabileceği araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülebilir.

Aynı alt boyutta katılımcıların kadına çocukların bakımından, temizlik ve yemek işlerinden sorumlu olacağına ilişkin yüklenen geleneksel rol, özel alandan sorumlu "aileyi dışı kuş yapar" kalıpyargısıyla beslendiğini gösteren bir sonuç olarak

düşünülebilir. Bu bulgu, Günay ve Bener (2011) ile Pınar vd. (2008) tarafından yürütülen çalışmaların bulgularını desteklemektedir. Aynı şekilde Telsiz'in (1995) çalışması, ev işlerinin kadın ve erkekler tarafından paylaşılması gerektiğini düşünen katılımcıların oranının çok düşük olduğunu ortaya koymuştur.

Öte yandan, Scott'un (2006) 8 Avrupa ülkesinde (Fransa, Batı Almanya, Birleşik Krallık, Hollanda, İrlanda, İtalya, İspanya ve İsveç) yürüttüğü "Aile ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini: Tutumlar Nasıl Değişiyor?" başlıklı karşılaştırmalı çalışmasında, "kadının aile içi sorumluluklarındaki (domestic tasks) değişimin varlığı gözlenirse bile, bulgularda erkeklerin gelecekte bu sorumluluklara dahil olmalarında büyük bir optimizmin göstergesi bulunmamaktadır" (s.14) şeklinde yorumlamaktadır. Benzer bir çalışmada, Maclnnes (2005) ev içi sorumlulukların paylaşımında katılımcıların sadece 20'de 1'inin (kadın ve erkeğe) erkeklerin çocukların bakımı ve ev işlerinin paylaşımında daha fazla görev almaları görüşüne karşı olurken; birlikte yaşayan çiftlerin ev içi sorumlulukların paylaşımının pratikte nasıl olduğuna ilişkin soruya verdikleri yanıtlarda ise, kadınların 3'te 2'si kendi paylarına düşenden daha fazla sorumluluk aldıklarını bildirirken, erkek katılımcıların yarısından biraz azı, almaları gereken sorumluluktan daha azını aldıklarını bildirmişlerdir.

Aynı alt boyutta, katılımcılar evli kadınların kocasının soyadını taşıması doğrultusunda geleneksel görüşü benimsedikleri bulgulanmıştır. Bu önermede katılımcıların kadının kendi soyadını taşımaya devam etmesi görüşünü neredeyse hiç taşımadıkları fakat, toplumumuzda sıklıkla karşılaşılan erkeğin soyadını taşımaya devam etme anlayışını sürdürmeye yönelik görüşleri olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu yorumu getirmede, katılımcıların mülakat sırasında, "bu konuyu hiç düşünmemiştim" şeklindeki açıklamaları etkili olmuştur.

Katılımcıların evdeki onarım işiyle ilgilenmenin kadına yüklenen bir görev olmadığına ilişkin geleneksel görüşleri, bu yöndeki becerilerin erkeklere ait olduğuna yönelik kalıp yargıları devam ettikleri gözlenmektedir. Bu bulgu, Günay ve Bener'in (2011) çalışmasındaki bulguları desteklemektedir.

Bu alt boyutta ilgili son olarak önemli olduğu düşünülen bir bulgu ise aile içi şiddetle ilgilidir. Katılımcıların tamamı, kadının hangi nedenle olursa olsun eş tarafından şiddete maruz kalmaması görüşü ile eşitlikçi anlayışı vurgulamışlardır. Bu bulgu, Kuzey Kıbrıs'ta yapılan bir diğer çalışmanın da bulgularını desteklemektedir (KAYAD, 2011). Bu çalışmaya göre kadınların büyük çoğunluğu, evlilikte erkeklerin kadınlara karşı fiziksel şiddetini haksız bulmaktadırlar. Aynı doğrultuda Vefikuluçay-Yılmaz ve ark. (2009) ile Seçgin ve Tural (2011) tarafından yapılan çalışmaların bulguları da bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir.

Bu çalışmada; kadının şiddete maruz kalma durumunda yapabilecekleri konusunda ise katılımcıların 5'te 1'i hâlâ geleneksel rolü ifade eden görüşler belirtmişlerdir. Oldukça düşündürücü olan bu sonuç bağlamında Vefikuluçay-Yılmaz ve arkadaşları (2009) ile Vefikuluçay ve arkadaşları (2007) çalışmalarında, bu önermeye eşitlikçi rolün verildiği bulgulanmıştır.

Kıbrıs'ın kuzeyinde Çakıcı, Düşünmez ve Çakıcı (2007) tarafından yürütülen bir çalışmada kadının %54 oranında psikolojik istismar ve %36.7 oranında da fiziksel istismara uğradıklarına ilişkin veri bulunmaktadır. Yine Kuzey Kıbrıs'ta 1 Ocak-1 Mayıs 2008 tarihleri arasında kadın ve çocuğa yönelik şiddetle ilgili toplam 2243 şikâyet yapıldığı ancak bunun ancak %31'lik bir oranın mahkemeye taşındığı ifade edilmiştir (DAÜ - Çalıştay, 2014). Şiddetle ilgili bulgular, bu çalışmadaki "hangi nedenle olursa olsun kadın eşi tarafından şiddete maruz kalmamalıdır" görüşünün yaşam pratiklerinde yer bulmadığı, şiddete maruz kaldığı zaman ise aile kurumunun içerisinde saklanmasına ilişkin geleneksel anlayışın devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet rolünün cinselliğe ilişkin alt boyutunda öne çıkan en dikkat çekici bulgu, kadınların cinsel açıdan çekici olmaları yönündeki geleneksel roldür. Kadın dergilerinde kadın kimliğinin nasıl yansıtıldığını irdeleyen bir çalışmada (Furat & Sönmez-Altınsu, 2013:1) "ideal kadın kimliğinin, giysi ve kozmetik reklamları, diyetler, fiziksel egzersiz alternatifleri yoluyla zayıf ve güzel kadın bedenlerine bir vurgu yapılarak, sunulduğunu" ortaya koymuştur. Aynı çalışmada "sevgili veya eş olmadan kadınlığın anlamsızlığının vurgulandığı ve kadınlarda örtük de olsa, erkeğin dikkatini çekmek ve diğer kadınlarla yarışarak erkekle ilişkisini sürdürmek fikrini güçlendirecek mesajlar verildiği" sonucuna ulaşılmıştır (s.17). Bu çalışmada elde edilen cinsel açıdan çekici olma geleneksel rolünün toplumda kadına verilen bu örtük mesajlarla ilişkisi olabileceği düşünülebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın sonucu olarak, araştırmanın alt problemleri olan çalışma yaşamı, toplumsal yaşam, evlilik yaşamı, aile yaşamı ve cinselliğe ilişkin, katılımcı üniversite öğrencilerinin kadına yükledikleri toplumsal cinsiyet rolleri, hem eşitlikçi hem de geleneksel olmasına rağmen geleneksel algının hala daha varlığını sürdürdüğü ortaya çıkmıştır. KKTC toplumsal yapısının, kadın toplumsal cinsiyet rolünün eşitlikçi role doğru kaydırılması için sosyal, kültürel, yasal önlemler alınması gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyete dayalı rol toplumsallaşma ile kazanılmaktadır (Oakley 1985). Ayrıca toplumsal cinsiyet rolü kalıp yargılarının bir nesilden diğerine aktarılmasında sosyalleşme sürecinin önemli etkileri olduğu vurgulanmaktadır (UNESCO, 2000). Toplumsallaşma sürecinde eğitim en önemli araçtır. Eğitim sayesinde bireylerde istendik yönde davranış değişiklikleri meydana getirilmektedir. Eğitimin informal kısmına müdahale etmenin zorluğu ortadadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin gelenekselden eşitlikçi role doğru evrimleşmesinde en önemli ve güçlü araçlardan bir tanesi formal eğitimidir. Formal eğitim sayesinde bireylerin cinsiyet rollerine karşı tutumlarını gelenekselden eşitlikçi role doğru dönüştürmek, toplumsal çaba gerektirmektedir. Özellikle herkesin zorunlu eğitim kademesinden geçeceği kabul edilirse, bireylerin cinsiyet rollerine karşı tutumlarının dönüştürülmesinin,

zorunlu eğitim kademesindeki öğretim programları kullanılarak başlanması etkili olacaktır. Toplumsallaşma ve toplumsallaştırmada önemli bir yere sahip olan eğitim çalışanlarının gerek hizmet öncesi gerekse hizmet içi eğitimlerle, toplumsal cinsiyet farkındalıklarının geliştirilmesi önemlidir. Eğitimcilerin toplumsal cinsiyet farkındalıklarının artırılmasının yanı sıra ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğretim programları ve ders kitaplarındaki, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini besleyen cinsiyetçi öğelerin kaldırılması ve bu programlara ve eğitim materyallerine kadınlara ait kazanımların da dahil edilmesi önemlidir. Üniversitelerin, özellikle öğretmen yetiştirme ile ilgili bölümlerindeki ders programlarına, toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili dersler ve/veya ilgili ders programlarına modüler konu olarak eklenmeleri gerekmektedir. Başta Eğitim Bakanlığı olmak üzere tüm bakanlıklar ve devlet kurumları toplumsal cinsiyet eşitliği politikasını düzenleme ve uygulamalarının bir parçası haline getirerek toplumsal yaşamın her alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akım haline gelmesine katkı koymalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve kadına ve erkeğe yüklenen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümü toplumsal farkındalık ve eylemlilikle mümkündür. Bu dönüşümde formal eğitimin yanı sıra informal eğitim; görsel ve yazılı basın, sosyal ağlar aracılığıyla farkındalık artırıcı etkinliklerin katkısı önemlidir.

Yeni yapılacak araştırmalara yönelik olarak da şu öneriler yapılabilir: Farklı örneklemi kapsayacak, nitel ve nicel araştırmalar yapıp, ortaya çıkacak sonuçların bu çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırması yapılabilir.

Notlar

- ¹ Bu çalışmanın ilk hali 4. Uluslararası Kadın/Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı'nda (3-5 Ekim 2012, Mağusa, Kuzey Kıbrıs) bildiri olarak sunulmuş ve Konferans Kitabında yer almıştır.
- ² Biri eğitim programları ve öğretimi ve biri rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanlarında yardımcı doçent ünvanıyla çalışan iki uzmandan görüş alınmıştır.

Kaynakça

- Atış F. (2010). Ebelik/ Hemşirelik 1. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Türkiye.
- Basow S. (1992). *Sex Role Stereotypes: Alternates and Change*. Pacific Grove: Brooks/Cole.
- Bhasin K. (2003). *Toplumsal cinsiyet: Bize yüklenen roller*. Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları. İstanbul: Kuşak Ofset.
- Bhasin K. (2000). Understanding Gender (Elektronik Sürüm). İnternet adresi: <http://www.scribd.com/doc/35149940/Kamla-Bhasin-Gender>. Erişim: 2.2. 2012.

- Bolzendahl C.I. & Myers D.J. (2004). Feminist Attitudes and Support for Gender Equality: Opinion Change in Women and Men, 1974-1998. *Social Forces*, 83: 759-789.
- Can Y. (2013). Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Temelleri: Niğde Örneği. *Journal of World of Turks*, 5(1): 1-15.
- Creswell J.W. (2009). *Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (Third Edition). USA: SAGE Publications.
- Çakıcı M., Düşünmez S. & Çakıcı E. (2007). *Kuzey Kıbrıs'ta Kadına Yönelik Şiddet*. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Ruh Sağlığı Derneği Yayımı.
- Çelebi N. (1997). *Turizm Sektöründeki Küçük İşyeri Örgütlerinde Kadın Girişimciler*. Ankara: TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- DAÜ-KAEM (Doğu Akdeniz Üniversitesi- Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi) (2014). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Çalıştay Özet Raporu. Kadına Yönelik Şiddetin Engellenmesinde Merkezi, Yerel Yönetimin ve Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü ve Sorumlulukları Çalıştayı. 12 Mart 2014, Gazimağusa, KKKTC.
- Dilbaz N. (1992). Üniversite Öğrencilerinin Cinsellikle İlgili Tutumları. *Ankara Tıp Dergisi*, 14(1): 17-24.
- Dökmen Y.Z. (2004). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Ecevit Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çatışabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4): 83-88.
- Eken H. (2006). Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol İle Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15: 123-145.
- Ersoy E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2): 209-230.
- Furat M. & Sönmez-Altınsu Ö. (2013). Women's Magazines, Gender Ideology and Identity. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 8: 1-19.
- Galinsky E., Aumann K. & Bond J.T. (2011). Times Are Changing: Gender and Generation at Work and at Home. Families and Work Institute. 2008 National Study of the Changing Workforce. İnternet adresi: www.familiesandwork.org. Erişim: 20.2.2012.
- Gönüllü M. & İçli G. (2001). Çalışma Yaşamında Kadınlar: Aile ve Ev İlişkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1): 81-100.

- Günay G. & Bener Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *TSA*, 15(3): 157-171.
- Gürsoy, E. (2004). Kızlık zarı muayenesi/bekaret denetimi. İnternet adresi: <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr>. Erişim: 10.5.2011.
- Hill C.E., Knox S., Thompson B.J., Williams E.N., Hess S.A. & Ladany N. (2005). *Consensual Qualitative Research: An Update*. Marquette University: Education, College of Education Faculty Research and Publications.
- Hunter J.B., Guernsey de Zapien J., Papenfuss M., Fernandez M.L., Meister J. & Giuliano A.R. (2004). The Impact of a Promotora on Increasing Routine Chronic Disease Prevention Among Women Aged 40 and Older at the U.S.-Mexico Border. *Health Education Behaviour*, 31: 18S-27S.
- İlkaracan-Ajas İ. (2009). Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve İstihdama Dayalı Sosyal Güvenlik. İnternet adresi: http://www.alitezcel.com/tezel/iste_pdf/1.70.pdf Erişim: 10.4. 2012.
- Kadılar E. (2011). Üç Kuşak Kadının Cinsiyet Rollerini: Ankara Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin. İnternet adresi: www.mitosweb.com/browse/78727/416444pdf. Erişim: 1.4.2012.
- Kahraman-Dinç S. (2010). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu E-Dergi*. İnternet adresi: <http://www.deuhyoedergi.org30>. Erişim: 15.4. 2012.
- Karasar N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (15. bs.). Ankara: Nobel Yayın.
- KAYAD (2011). *Kıbrıs'ın Kuzey Kesiminde Kadınların Profili*. Lefkoşa: KAYAD
- Kaufman. G. & Bernhardt E. (2012). Changing Families, Unchanging Attitudes: The Effect of Family Transitions on Gender Role Attitudes in Sweden. Domestic Gender Equality and Modern Family Patterns Working Paper Series, January 2012.
- Kömürcü N. (1992). Ebe ve Hemşirelerin Cinselliğe ve Bu Konudaki Danışmanlık Rollerine İlişkin Tutumları. 3. Ulusal Hemşirelik Kongresi, Haziran 1992, Sivas.
- Morris C.G. (2002). *Psikolojiyi Anlama*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları No:23.
- MacInnes J. (2005). Research Note: Gender Role Attitudes In Scotland. Scottish Affairs. No 51, Spring 2005.
- Mensch. B.S., İbrahim B.L., Lee S.M. & El-Gibaly O. (2003). Gender-Role Attitudes Among Egyptian Adolescents. *Egypt: Studies in Family Planning*, 34 (1): 8-18.
- Oakley A. (1985). *Sex, Gender and Society: Towards a New Society*. USA: Arena.

- Öngen B. & Aytaç S. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve Yaşam Değerleri İlişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 48(2): 1-18.
- Öztürk E. (1998). Üniversite Öğrencilerinde Aşk ve Cinsellik. 7. Anadolu Psikiyatri Günleri Kongresi. Haziran 1998, Malatya.
- Pınar G., Taşkın L. & Eroğlu K. (2008). Başkent Üniversitesi Öğrenci Yurdunda Kalan Gençlerin Toplumsal Cinsiyet Rol Kalıplarına İlişkin Tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 15(1): 47-57.
- Scott J. (2006). Family and Gender Roles: How Attitudes Are Changing. GeNet Working Paper, No. 21.
- Seçgin F. & Tural A. (2011). Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. *E-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 6(4): 2446-2458.
- Telsiz M. (1995). Evli Kadınların Evlilik Öncesi Evde İş Bölümüyle İlgili Beklentileri ve Mevcut Uygulamanın Karşılaştırmalı Analizi. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3. İnternet adresi: www.iudergi.com/tr/index.php/kadin/issue/viewFile/1085/12380. Erişim: 5.1.2012.
- UNESCO (2000). Gender Sensitivity: Module 5. İnternet adresi: www.0013/001304/130428e.pdf. Erişim: 5.1.2012.
- Vatandaş C.T. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 35. İnternet adresi: <http://www.iudergi.com/tr/index.php/iktisatsosyoloji/article/view/6015>. Erişim: 30.9.2012.
- Vefikuluçay D., Zeyneloğlu S., Eroğlu K. & Taşkın L. (2007). Kafkas Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Bakış Açıları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 26-38.
- Vefikuluçay-Yılmaz D., Zeyneloğlu Y., Kocaöz S., Kısa S., Taşkın L. & Eroğlu K. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1): 775-792.
- WHO (World Health Organization) (1998). Gender and Health. Technical Paper. Switzerland:WHO.
- Yıldırım A. & Şimşek H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7. bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeyneloğlu S. (2008). Ankara'da Hemşirelik Öğrenimi Gören Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

University Students' Perceptions on Women's Gender Role: A Case of North Cyprus

Müge Beidoğlu
Atatürk Teachers' Academy

Kemal A. Batman
Atatürk Teachers' Academy

Abstract

The study on gender role in North Cyprus has been structured by the authors in three phases. The first phase is a qualitative study and comprises of the opinions of men and women on gender role. The second phase of the study involves determining scale items by using the data of the qualitative study to develop an attitude scale based on women's gender roles. The third phase aims at developing an attitude scale to establish attitudes towards female gender roles by using the items determined in the second phase of the study. The first phase of the study is presented in this article. Qualitative state study pattern was used in this phase. Participants are 13 students (5 males, 8 females), attending the 3rd and 4th year of Atatürk Teacher Training Academy pre-school education and classroom teacher education departments during the 2011-2012 academic year. A structured interview form, prepared by the authors, was used to collect data and content analysis technique was used for the analysis of the data.

According to the findings of the study, participants ascribe both contemporary and traditional gender roles to women in work life, social life, married life, family life, and in relation to sexuality, which are the subproblems of this study. Nevertheless, it can be concluded that traditional roles ascribed to women with respect to their gender roles are mostly based on social prejudices and they still prevail. Conclusions of the study have been correlated with literature and discussed.

Keywords: women, university students, gender, gender role.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin X/Türkiye Kararı Temelinde Türkiye'de LGBT Mahkûmlara Yönelik Bir İnceleme¹

An Examination of LGBT Inmates in Turkey Based on X/Turkey Case by the European Court of Human Rights

Önder Canveren*
Dokuz Eylül Üniversitesi

Emir Özeren**
Tor Vergata Roma Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada Türkiye'de LGBT mahkûm sorunsalı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) eşcinsel bir mahkûmu konu alan, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yoluyla işkence yasağı (AİHS md. 3) ve ayrımcılık yasağı (AİHS md. 14) maddelerinin ihlal edildiğine hükmettiği X/Türkiye kararı üzerinden incelenmiştir. Söz konusu dava Türkiye'nin AİHM'de karara bağlanan eşcinsel temalı ilk davası olması nedeniyle önemlidir. AİHM'nin kararı, cezaevindeki fiziksel koşulların eşcinsel mahkûmlar yönünden yetersizliği, ceza ve infaz kanunlarındaki mevzuat boşlukları ve politika eksikliğine işaret ettiği gibi bugüne değin ayrı bir düzenlemenin gündeme alınmadığını da göstermesi ve bu anlamda yapısal değişikliği işaret etmesi bakımından Türkiye açısından önemli bir içtihat oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye, LGBT, işkence yasağı, ayrımcılık yasağı, cinsel yönelim, eşcinsellik, mahkûm.

Giriş

Avrupa Konseyi'nin kurucu üyelerinden olan Türkiye, 1953 yılında yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (AİHS) 18 Mayıs 1954 tarihinde onaylamış, 28 Ocak 1987'de bireysel başvuru hakkını tanımış ve 1990 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvurular yapılmaya başlamıştır.

Geçen süre zarfında Türkiye, AİHM nezdinde toplam 2.994 mahkûmiyet alarak insan hakları ihlal kararı verilmiş ülke sıralamasında ilk sıraya yerleşmiştir (Council of Europe, 2014: 3; Janis vd., 2008: 156). Bu ihlal kararlarının büyük bir çoğunluğu yargı erkini ilgilendiren alanlarda ortaya çıkmıştır (Salihpaşaoğlu, 2009: 272). Yargılama öncesi, süresi ve sonrasında gözlemlenen uygulama ve tedbirler,

* Arş. Gör. Önder Canveren, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir-Türkiye. E-posta: onder.canveren@gmail.com.

**Arş. Gör. Emir Özeren, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı ve Roma "Tor Vergata" Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Roma-İtalya. E-posta: emirozeren@yahoo.com.

Türkiye'nin özellikle Adil Yargılanma Hakkı, Özgürlük ve Güvenlik Hakkı, İşkence Yasağı ile ilgili maddeleri ihlal ettiğine hükmedilmesine yol açmıştır.

Türkiye'deki insan hak ve özgürlükleri sorunsalı uluslararası kuruluşlarda da sıklıkla gündeme gelmektedir. Örneğin, insan hakları konusunda sıklıkla referans verilen Freedom House (2014) Türkiye'yi "kısmen özgür ülke" olarak tanımlamış ve Ankara, Avrupa kategorisinde son sıralarda yer almıştır. Benzer şekilde bu örgütler de yargı ve yargılama süreçleri ile ilgili sorunları sıklıkla rapor etmiştir. İnsan hakları ihlallerinin ekseriyetle kolluk güçlerinin ve adli makamların aktör olarak yer aldığı karakol-mahkeme-cezaevi üçgeninde gerçekleşiyor olması, bu konuda gerekli ve yeterli önlemlerin alınmadığını ortaya koymaktadır (Çiçekli vd., 2007: 59).

Temel hak ve özgürlükler alanında yapısal sorunların devam ettiği Türkiye (Özdek, 2004: 351; Gözübüyük & Gölcüklü, 2013: 13), insan haklarının uluslararasılaşması, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve kamuoyunda artan hassasiyet sebebiyle bu sorunları çözmek; kapsamı gelişen ve derinleşen insan hakları hukuku konusunda evrensel standartları yakalamak durumundadır.

Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim, uluslararası toplumda insan hak ve özgürlüklerinin genişlediği ve tartışmaların devam ettiği güncel konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Lezbiyen, gay, biseksüel, transeksüel (LGBT) hakları hususunda Türkiye'nin bir devlet politikası olarak eklemelenmek istediği "Avrupa/Batı" dünyasında² kayda değer oranda kamuoyu oluşmuş ve konu uluslararası örgütler nezdinde gündem haline gelerek uluslararasılaşmıştır (Obendorf, 1999: :180-181). Bu nedenledir ki, Türk toplumunun hemen her alanında (siyaset, medya, akademi, toplum, aile, çalışma yaşamı) yok sayılan, ötekileştirilen ve üzerinde yeterince konuşul(m)mayan LGBT haklarının bir bütün olarak tartışmaya açılması gerekmektedir (Öz, 2011: 1-9).

Türkiye'nin AİHM nezdinde en çok yargı erkini ilgilendiren alanlarda Sözleşme'yi ihlal ettiği düşünüldüğünde, bir bütün olarak tartışılması gereken LGBT hakları içerisinde mahkûm sorunsalının ceza-infaz sisteminde sorgulanmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Cezaevinde mahkûm olmak her birey için bazı temel hak ve özgürlüklerin yasa gereği kısıtlanması anlamına gelmekle beraber, ilk olarak bu durumun LGBT bireyler açısından birtakım ilave zorluklar getirip getirmediği; ikincil olarak, LGBT gerçeğinin ilgili mevzuat, yargı organları ve bürokratik uygulamalarda nasıl sorunsallaştığı ve bu noktada alınan (alınmayan) tedbirlerin doğurduğu sonuçlar bu çalışmanın temel sorunsallarını oluşturmaktadır.

Tüm bu arka plan doğrultusunda çalışmada LGBT mahkûm konusu, Türkiye'nin AİHM nezdinde cinsel yönelim ayrımcılığı ve işkence yasağını ihlal ettiği yönündeki X v. Türkiye (2012, App. No: 24626/09) kararı³ ışığında incelenmiştir.

Mahkemenin vermiş olduğu X/Türkiye kararı iki açıdan önemlidir (Johnson, 2012): (I) Bu dava Türkiye'den giden ve AİHM nezdinde karara bağlanan eşcinsel temalı ilk karardır, (II) Mahkeme, tarihinde ilk kez LGBT temalı bir davada üye bir ülkeyi, aynı anda hem 3. hem de 14. madde kapsamında mahkûm etmiştir.

Nitel araştırma yöntemine dayanan bu çalışmada, veri toplamada birincil kaynak olarak Mahkeme kararı metni, ikincil kaynak olarak yazın taraması, derinlemesine mülakat ve odak grup görüşme tekniklerinden faydalanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, öncelikle davaya konu olan olay, tarafların iddia ve savunmaları ile mercilerin görüşleri, benzer çalışmaların (Soygüt-Arslan, 2009: 160; Özar, 2012: 431) izlediği yöntem doğrultusunda incelenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde ise gerekçeli karar değerlendirilmiş ve bu karar Türkiye açısından toplumsal, hukuki, siyasal ve sosyolojik düzlemde tartışılmıştır. Son olarak, X/Türkiye kararından yola çıkılarak işaret edilen eksiklikler ve tartışmalar doğrultusunda karar verici ve politika yapıcılar yönünden çözüm önerileri sunulmuştur.

Olay

1989 doğumlu ve İzmir’de ikamet eden eşcinsel X, 24 Ekim 2008 tarihinde, İzmir Çiğli Polis Karakolu’na giderek resmi evrakta sahtecilik, dolandırıcılık, kredi kartı suistimali ve resmi evrak tanziminde yanlış bildirim vb. bir dizi suçlar işlediğini itiraf etmiştir. Daha sonra Sulh Ceza Hâkiminin verdiği kararla tutuklanarak İzmir-Buca Cezaevine yerleştirilmiştir (ECHR, 2012: parag. 6). Karşıyaka Ağır Ceza Mahkemesi, 2 Haziran 2009 tarihinde, başvuran hakkında yürütülen ilk dava çerçevesinde 1 yıl, 8 ay; İzmir Ağır Ceza Mahkemesi ise 28 Aralık 2009 tarihinde, başvurunu yukarıda sayılan suçları birden fazla kez işlemekten 10 yıl, 3 ay, 22 gün hapis cezasına çarptırmıştır.

Mahkûm, Buca Cezaevinde önce heteroseksüel mahkûmların bulunduğu karma bir koğuşa konulmuştur. Mahkûmun avukatı, 5 Şubat 2009 tarihinde, cezaevi yönetiminden güvenlik nedeniyle X’in eşcinsel mahkûmların bulunduğu başka bir koğuşa nakledilmesini talep etmiştir. Bu talebine gerekçe olarak, müvekkilinin diğer mahkûmlar tarafından sindirildiğini ve taciz edildiğini belirtmiştir. Aynı gün düzenlenen ve mahkûm ile iki gardiyan tarafından imzalanan tutanakta şu ifadeler yer almaktadır (ECHR, 2012: parag. 8):

Halen 6 numaralı binada bulunmaktayım. Eşcinsellik hastalığına yakalandım. Diğer tutuklular bu durumdan haberdar olduklarından dolayı sorunlar yaşamaya başladım. Cezaevi Müdürünü avukatım aracılığıyla bu durumdan haberdar ettim. Durumuma uygun bir koğuşa nakledilmemi talep ediyorum.

Cezaevi yönetimi, 5 Şubat 2009 tarihinde bu dilekçeyi takiben mahkûmu tek kişilik bir hücreye yerleştirmeye karar vermiştir. Bu konuda düzenlenen tutanakta ise *"...eşcinsellik hastalığına yakalandığını belirten tutuklu şu anda kalmakta olduğu koğuş yerine tek kişilik hücreye yerleştirilmiştir."* ifadesi kullanılmıştır (ECHR, 2012: parag. 9).

Eşcinsel X, toplam 7 m² olan yeni hücrelerinde, tek bir yatak olan ve lavabosu dahi olmayan bir tuvaletin bulunduğunu görmüş; hücrede farelerin dolaştığını, ışıklandırmanın zayıf ve odanın kirli olduğunu fark etmiştir. Ayrıca tek kişilik hücreye konduktan sonra, mahkûmun diğer tutuklularla bağlantısı tamamen kesilmiş ve her türlü sosyal aktiviteden men edilmiştir. Açık havaya çıkması engellenmiş, avukatıyla görüşmek ve duruşmalara katılmanın haricinde hücrelerinden çıkmasına izin verilmemiştir (ECHR, 2012: parag. 10).

Mahkûm X, 21 Nisan 2009 tarihinde İzmir Savcılığı'na kendisine yönelik cezaevi koşulları hakkında alınmış kararların kaldırılmasına yönelik bir talepte bulunmuştur. Mahkûm, dilekçesinde travesti veya transseksüel değil, eşcinsel olduğunu; cinsel yönelimi gerekçe gösterilerek, diğer tutuklularla iletişim olanağının engellendiğini ve hiçbir sosyal aktiviteye katılmasına izin verilmeyerek tek kişilik hücrede tutulduğunu beyan etmiştir. Ayrıca yukarıda belirtilen koşulların olduğu hücrede yaklaşık üç ay tutulmasının kendisinde psikiyatrik sorunlara neden olduğunu belirtmiştir. Mahkûm, Türk ceza infaz sisteminde, sadece ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezasına mahkûm olanların benzer koşullarda tutulduğunu belirterek diğer tutuklularla eşit muameleye tabi tutulmayı talep etmiştir.

Bu başvurusuna sonuç alamayan X, avukatı aracılığıyla 7 Mayıs 2009 tarihinde, ikinci adım olarak tutukluluk koşullarının denetiminden sorumlu İzmir İnfaz Hâkimi'ne başvurmuştur. İnfaz Hâkimi, 25 Mayıs 2009 tarihinde sadece dosya üzerinden değerlendirme yaparak esas hakkında karar verilmesine gerek olmadığına hükmetmiştir. İnfaz Hâkimi, cezaevi yönetiminin bu konuda takdir hakkının bulunduğunu kaydetmiş ve "... *ilgilinin tek kişilik hücrede tutuklu halde bulunduğu, zira devletin [bir cezaevinde] hiçbir şekilde bir travestinin linç edilmesi riskini üstlenemeyeceği ortadadır...*" ifadelerini kullanmıştır (ECHR, 2012: parag. 13-14).

Avukatı aracılığıyla 25 Mayıs 2009 tarihinde İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'ne itiraz eden mahkûm yine olumlu bir sonuç alamamıştır. Ağır Ceza Mahkemesi de İnfaz Hâkimi'nin kararının yasaya uygun olduğunu değerlendirmekle yetinmiştir. Mahkûmun 12 Haziran 2009 tarihli duruşması sırasında İzmir 5. Ağır Ceza Mahkemesi, ilgilinin tutukluluk koşullarına ilişkin şikâyetleri konusunda gerekli tüm tedbirlerin alınması amacıyla Buca Cezaevi yönetimine bir yazı göndermeye karar vermiştir. Bu yazıya istinaden Savcılık, 8 Temmuz 2009 tarihinde, mahkûmu tedavi amacıyla Manisa Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne sevk etmiştir.

Mahkûm, 8 Temmuz 2009 tarihinden 12 Ağustos 2009 tarihine kadar, Manisa Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde müşahede altında tutulmuştur. Üç psikiyatr tarafından, 12 Ağustos 2009 tarihinde bir tıbbi rapor düzenlenmiştir. Bu raporda X'in eşcinsel kimlik bozukluğu gösterdiği ve hastalığının tutukluluk koşullarına bağlı bozuklukların reaktif depresyon semptomlarına karşılık geldiği belirtilerek mahkûm Buca Cezaevi'ne geri gönderilmiştir (ECHR, 2012: parag. 16-18).

Tarafların İddia ve Savunmaları

Başvuru Sahibi

AİHM başvurusunda mahkûm, cinsel yöneliminden ötürü on üç ay boyunca tek kişilik bir hücrede tutulduğunu belirtmiş, bu bağlamda tecrid ve tutukluluğu esnasındaki ağır koşulların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerinde onarılmaz, geriye dönüşü olmayan etkilere yol açtığını iddia etmiştir. Başvuran ayrıca hiçbir yasal dayanak olmadan tek kişilik hücreye konulduğunu, günün 24 saati tecrit koşullarında tutulduğunu, diğer tutuklularla her türlü iletişimin kesildiğini ve açık havaya çıkmasına dahi izin verilmediğini beyan etmiştir (ECHR, 2012: parag. 10).

Avukatına göre başvuran, Buca Cezaevinde maruz kaldığı tecrit nedeniyle psikolojik acı çekmiş (depresyon ve uykusuzluk); sakinleşmek ve uyumak için antidepresan ve başka ilaçlar almak zorunda kalmıştır (ECHR, 2012: parag. 22). Bu iddia ve somut olaylara atıfta bulunarak mahkûm, AİHS’nin *İşkence Yasağını* düzenleyen 3. maddesini⁴ ve *Ayrımcılık Yasağını* düzenleyen 14. maddesini⁵ gerekçe göstererek Türkiye aleyhine AİHM’ye başvuruda bulunmuştur.

Hükümet

Hükümet, Mahkeme nezdindeki savunmasında başvuranın tutukluluk koşullarının, Sözleşme’nin 3. maddesine aykırı, kötü veya aşağılayıcı muamele olarak değerlendirilebilecek asgari şartların oluşmadığını iddia etmiştir. Hükümet, heteroseksüel mahkûmlar tarafından maruz kaldığı sindirme ve taciz eylemleri nedeniyle başvuranın tek kişilik hücreye, “kendi isteği” üzerine konulmuş olduğunu (ECHR, 2012: parag. 30) ve hücrede mobilya, aydınlatma, tuvalet, yatak, dolap ve sandalye gibi günlük yaşam için gerekli imkânların bulunduğunu belirtmiştir. Hükümet, cezaevine başka bir eşcinsel tutuklu gelene kadar mahkûmun hücrelerinde yalnız kaldığını kaydetmiştir (ECHR, 2012: parag. 11).

AİHM’nin Gereçeli Kararı⁶

AİHM şikâyeti ilk olarak başvuranın tek kişilik hücrede kaldığı süreyi göz önüne alarak Sözleşmenin 3. maddesi açısından değerlendirmiştir. AİHM gereçeli kararında Devletin, her kişinin insanlık onuruna saygının gerektirdiği koşullarda tutulmasını sağlama, infaz biçiminin ilgiliyi çaresizliğe veya tutukluluk halinde kaçınılmaz acı seviyesini aşan yoğunlukta bir sıkıntıya mahkûm bırakmama ve infazın pratik gerekliliklerini dikkate alarak, tutulan kişinin sağlık ve iyilik halini uygun şekilde sağlama yükümlülüğünün bulunduğunun altını çizmiştir (ECHR, 2012: parag. 33).

AİHM başvurana uygulanan tecridin, duygusal veya tamamen bir sosyal tecrit değil, nispi bir tecrit olduğunu not etmiştir (ECHR, 2012: parag. 37). Bununla birlikte Mahkeme, bu koşulların bazı yönlerinin Türkiye’de ağırlaştırılmış

müebbet hapis cezası verilmiş mahkûmlar için öngörülen rejimden de katı olduğunun altını çizmiştir. Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmış mahkûmlar her gün odalarına bitişik avluya çıkabilmekte ve koşullara göre, aynı bölümde bulunan diğer mahkûmlarla sınırlı temasta bulunabilmekte iken, mahkûm bu imkânlardan dahi mahrum bırakılmıştır⁷. Bu koşulların katılığı, süresi, güdülen amaç ve aynı zamanda mahkûm üzerindeki etkileri hususunda AİHM gerekçeli kararda şu tespitlerde bulunmuştur (ECHR, 2012: parag. 42):

Şüphesiz, başvuranın diğer tutuklularla birlikte tutulduğunda maruz kaldığı ve bizzat kendisinin şikâyetçi olduğu sindirme ve taciz eylemleri düşünüldüğünde, bu endişeler tamamen temelsiz değildir. Bununla birlikte, bu endişeler başvuruyu korumak için bazı güvenlik tedbirlerinin alınmasını gerekli kılsa dahi, başvuranın cezaevi topluluğundan tamamen dışlanmasını haklı göstermeye yetmez. AİHM, bu bakımdan Hükümetin başvurana niçin açık havada düzenli egzersiz yapma imkânı verilmediğini veya sınırlı dahi olsa müteaddit taleplerine uygun olarak, diğer mahkûmlarla temasına izin verilmediğini izah edemediğini kaydetmektedir.

AİHM, mahkûmun İnfaz Hâkimi ve Ağır Ceza Mahkemesinde yaptığı başvuruların esastan incelenmeden reddedilmesine ve bu yüzden sorunun iç hukuk yollarında çözülememesine de dikkat çekmiştir. Mahkemeye göre İnfaz Hâkimi, başvuranın şikâyetçi olduğu somut tecrit tedbirinin uygunluğunu dahi incelemeyen ve tecrit koşullarını hafifletmeye yönelik talepleri konusunda karar vermeksizin, cezaevi yönetiminin bu konuda takdir hakkına sahip olduğunu belirtmekle yetinmiştir (ECHR, 2012: parag. 44).

Tüm bu gözlemler ve gerekçeler ışığında, AİHM başvuranın tutukluluk koşullarını ilgilendiren şikâyetine ilişkin etkili bir başvuru yolundan mahrum bırakıldığı ve insanlık onuruna saygı hakkına riayet edilmeksizin uygun koşullarda tutulmadığı sonucuna varmıştır. AİHM somut olayda, başvuranın hücre tecridinde tutulma koşullarının kendisinde ruhsal ve fiziksel acılara ve ayrıca insanlık onuruna derin bir saldırı duygusuna yol açtığını kabul etmiştir. Bu ağır koşulların "insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele" tekabül ettiği ve Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır (ECHR, 2012: parag. 45).

AİHM, gerekçeli kararında Türkiye'yi 3. maddeyi ihlal ettiğine hükmettikten sonra, davaya konu olan olayı Sözleşme'nin ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. madde çerçevesinde değerlendirmiştir. AİHM, ilk olarak cinsel yönelimin 14. maddenin koruması alanına girdiğini belirtmiştir (ECHR, 2012: parag. 50). Mahkeme ayrıca ihtilaf konusu tedbiri haklı çıkarmak için, hükümetin güçlü gerekçeler sunmak durumunda olduğunu hatırlatmıştır. Ayrımcı davranış cinsiyet veya cinsel yönelim ile ilgili ise (I) Devlete bırakılan takdir yetkisinin kısıtlı olduğunun altı çizilmiş, (II) *orantılılık ilkesi* gereğince, seçilen tedbirin güdülen amaca genel olarak uygun olması ve (III) bu tedbirin koşullara bağlı olmadan gerekli olduğunun da ispatlanması gerektiğini tekrarlamıştır (ECHR, 2012: parag. 50). Hükümetin

cezaevi koşulları ile ilgili “koruma” gerekçesiyle aldığı tedbiri, mahkûmun eşcinselliği üzerine inşa etmiş olmasını; diğer bir ifadeyle Hükümetin farklı muameleyi haklı göstermeye çalışırken savunmasını sadece başvuranın cinsel yönelimi üzerine bina etmesini AİHM, Sözleşme açısından ayrımcılık olarak değerlendirmiştir (ECHR, 2012: parag. 50).

Diğer taraftan AİHM, Hükümetin tecrit tedbirinin başvuranın isteği üzerine alındığı yönündeki tezine katılmamıştır. Başvuran ve avukatı, cezaevi yönetiminden tek kişilik hücreye değil, eşcinsel tutukluların bulunduğu bir koğuşa veya uygun başka bir koğuşa nakledilmesini talep etmiştir. Mahkemeye göre bu talebe ve kendisine isnat edilen suçlar şiddet içermemesine rağmen mahkûm X, tecrit cezası uygulanan pedofili veya tecavüzle suçlanan tutukluların konulduğu bir hücreye yerleştirilmiştir (ECHR, 2012: parag. 52-53).

AİHM, mahkûm için alınan tedbirler ve uygulamalar hususunda Hükümet tarafından sunulan gerekçeler karşısında ikna olmamıştır. Mahkemeye göre ciddi bir saldırıya maruz kalma riskine karşı uygulanan bu tecridin “en uygun tedbir” olduğu hususunda Hükümet hiçbir açıklama getirememiştir. Ayrıca Savcılık ve İnfaz Hâkimi, mahkûmun yazılı itirazlarına rağmen varsayımsal bir risk üzerine tecridin en uygun tedbir olduğunu onaylamış; yükümlülüklerinde olmasına rağmen Sözleşmenin 14. maddesi çerçevesinde ayrımcı bir davranışın olup olmadığını dahi inceleme gereği duymamıştır. Diğer bir ifadeyle iç hukuktaki adli makamlar, yetki ve sorumluluklarında olmasına rağmen mahkûmun taleplerini dikkate almamak suretiyle ayrımcılık yasağını ihlal etmiştir (ECHR, 2012: parag. 54). Davaya konu olan olayın 14. madde ile ilgili değerlendirmesinde olduğu gibi Mahkeme özellikle, mahkûmun niçin açık havaya çıkmaktan tamamen mahrum bırakıldığıının izahının yapılmadığını belirtmiştir (ECHR, 2012: parag. 56). Tüm bu gerekçelerle Mahkeme, 14. madde kapsamında işkence yasağını ihlal eden tedbir ve uygulamaların temel nedeninin mahkûmun cinsel yönelimi olduğu (ECHR, 2012: parag. 57) ve bu sebeple ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Türkiye, Sözleşme’nin 3. ve 14. maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle başvurana 18.000 Euro tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir (ECHR, 2012: parag. 62).

Tartışma ve Değerlendirme

Bu dava ve Türkiye’nin almış olduğu mahkûmiyetin toplumun genelinde yaygın olan heteronormatif⁸ yapının (Karadağ, 2007: 81; Ali, 2013: 9) ve heteroseksist⁹ ideolojinin (Ertin, 2012: 263; Ataman, 2011: 131) Türk adli sistemindeki bir yansıması olduğunu iddia etmek mümkündür. Mahkemenin gerekçeli kararında açıkça dile getirdiği üzere eşcinsel mahkûm, cezaevinde işkence yasağı ihlal edilerek psikolojik/fiziksel şiddete ve cinsel yöneliminden ötürü ayrımcılığa maruz kalmıştır.

Benzer yönde tespitler daha önce BM ve AB tarafından da dile getirilmiştir. Bu bağlamda BM *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı* adlı raporuna (UNODC, 2013: 104) göre cezaevlerinde LGBT bireyler konusunda gündem oluşturarak bu kişilerin ceza-ınfaz sürecinin hangi aşamalarında ne türden ayrımcılık vakaları ile karşılaştıklarını incelemek ve buradan hareketle kamuoyunda, adli ve bürokratik makamlar nezdinde farkındalık oluşturarak çözüm önerilerinin tartışılması önem arz etmektedir. Benzer şekilde Türkiye'nin aday olduğu ve müzakere süreçlerini yürüttüğü Avrupa Birliği, İlerleme Raporunda (AK, 2012: 29) ayrımcılıkla mücadele bölümünde konuyla ilgili Türkiye'ye şu eleştirileri yöneltmiştir:

...lezbiyen, eşcinsel, biseksüel ve transseksüeller ayrımcılık, korkutma ve şiddete maruz kalmaya devam etmişlerdir. LGBT'ler cinsel yönelimleri nedeniyle işten çıkarılmıştır. Konut ve sağlık hizmetlerine erişim (özellikle transseksüeller için), LGBT'ye ayrımcılığa ilişkin olarak bildirilen diğer konular arasındadır... Farklı cinsel kimliğe sahip kişilere karşı işlenen suçların soruşturulması ve kovuşturulması aşamalarında yaşanan eksiklikler, faillerin cezasız kalmasına yol açmıştır.

Yine aynı raporda Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulunun kurulmasına ilişkin kanun tasarısının Meclis'e sunulduğu fakat ilgili Meclis Komisyonunun, cinsel kimlik veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkla ilgili atıfları çıkartarak tasarıyı değiştirdiği belirtilmiştir. Mevcut yasal çerçevenin AB müktesebatı ile uyumlu olmadığı not edilmiş; etnik, dini, cinsel ve diğer kimlikler temelinde kişilere karşı ayrımcılığın devam ettiği vurgusu yapılmıştır.

Nitekim uluslararası insan hakları hukukunun cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ilişkili olarak önemli ilke ve tavsiyeler içeren Yogyakarta İlkeleri'ne¹⁰ göre *"Özgürlüğü kısıtlanan herkese insanca ve insan kişiliğinden ayrılmaz haysiyetine saygıyla davranılmalıdır. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, herkesin haysiyetinin tamamlayıcı bir parçasıdır."* Ayrıca Yogyakarta İlkeleri'nin (İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2007: 11) 9. maddesinde devletlerin bu alandaki sorumluluk ve yükümlülükleri şu şekilde sayılmaktadır:

Cinsel yöneliminden veya cinsiyet kimliğinden dolayı insanların daha da marjinalleşmelerine veya bu kişilerin şiddete ve kötü muameleye, maddi, manevi veya cinsel olarak kötüye kullanılmasına yol açmamayı; olanaklar ölçüsünde, tüm mahkûmların cinsel yönelimlerine ve cinsiyet kimliklerine uygun alıkonulma yerinin seçilmesi konusundaki karar sürecine katılmalarını güvence altına almaları...

Mahkeme'nin gerekçeli kararı ve bu raporlar ışığında Türkiye açısından tartışılması gereken ilk soru, hukuki olarak bu kararın ne anlam ifade ettiği'dir. AİHS ve AİHM kararlarının ulusal mevzuattaki etkisi ve yansımaları üzerine farklı yaklaşımlar ve üye ülkelerde farklı uygulamalar olmakla beraber¹¹ Türkiye

Cumhuriyeti Anayasası 90. maddesinde 2004 tarihinde yapılan değişiklikle “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.*” ibaresi eklenmiştir. İlk olarak anayasa hukuku perspektifinde bakıldığında yapılan bu değişiklik ile aslında AİHS maddeleri ve AİHM kararları iç hukuk nezdinde bağlayıcı olmuştur (Eren, 2004: 47-77; Başlar, 2004: 1-62). Bu değişiklikle beraber, yargı ve bürokrasinin karar ve uygulamalarında insan haklarına ve temel özgürlüklere ilişkin ihtilafli durumlarda, Sözleşme’yi ana/öncül kaynak olarak kullanması beklenir.

İkinci olarak, AİHS özü ve ruhu itibarıyla taraf devletler için bağlayıcıdır. Bu hususta Sözleşmede “*esnek-soft*” olarak tanımlanan (Moravcsik, 1995: 169; Moravcsik, 2000: 217-252) bu bağlayıcılık şu şekilde yer almaktadır (AİHS, madde 1): “*Yüksek Sözleşmeci Taraflar, kendi yetki alanları içinde bulunan herkese bu Sözleşme’nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlükleri tanırlar.*” Benzer şekilde kararların bağlayıcılığını ve infazını konu alan Sözleşmenin 46. maddesinde “*Yüksek Sözleşmeci Taraflar, taraf oldukları davalarda Mahkeme’nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt ederler.*” ifadesi kullanılmış ve devamında kesinleşen kararların infazı için Bakanlar Komitesi’nin sorumlu tutulmuştur. Sözleşme’nin Mahkeme süreci tamamlanmış vakaların takibi ve varsa ihlalin düzeltilmesi için hükmün¹² yer alması bu vakada da işlerlik kazanmış ve eşcinsel X, içerisinde başka eşcinsel mahkûmların yer aldığı Eskişehir Cezaevi’ne nakledilmiştir.

Aynı zamanda mahkeme kararları, sıklıkla vurgulandığı gibi deklere edicidir ve ihlale yol açan ulusal işlem ve uygulamaları kendiliğinden iptal edemez, yürürlükten kaldıramaz (Özdemir, 2005: 57). Bu sebepten Mahkeme, bürokratik mekanizma ve uygulamaların Sözleşmeyi ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Yukarıda detaylandırılan AİHS’nin 46. maddesi ve Anayasanın 90. maddesi bağlamında, Türkiye’nin mahkûm olduğu eşcinsel tutuklu sorunsalı ile ilgili Adalet Bakanlığı’nın ortaya çıkabilecek yeni ihlalleri önleme adına gerekli yasal, idari ve bürokratik tedbirleri alması gerekmektedir.

Tüm bu gerekli yasal, idari ve bürokratik tedbirlerin alınabilmesi için öncelikle eşitliğin anayasal düzlemde, LGBT bireyleri de kapsayacak biçimde yeniden düzenlenmesi bir ihtiyaç olarak gözükmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10.maddesine göre (TBMM, 1982: 2):

Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

Anayasada cinsel yönelim ibaresinin bulunmayışı LGBT bireyleri anayasal eşitlik bakımından dışarıda bırakmaktadır. Yenisey'in (2005: 245) ifade ettiği üzere cinsel yönelim bireyin özel, mahrem yaşantısının bir parçası olarak düşünülmüş ve muhtemelen bu nedenden ötürü Anayasa'da özel olarak değinilme gereği duyulmamıştır. Oysa Anayasa'da belirtilen eşitlik kategorileri arasında sayılmayan cinsel yönelim, LGBT bireyleri hukuki yönden korumasız bırakırken toplumsal yaşamda karşılaştıkları pek çok hak ihlaline de zemin hazırlamaktadır. Her ne kadar Anayasa'nın 10.maddesinde geçen "cinsiyet" ifadesinin LGBT bireyleri de kapsayabileceği yönünde geniş bir yorum olanağı söz konusu olmuş olsa bile, "cinsiyet" ifadesinin cinsel yönelimi farklı bireyleri de kapsayabileceği hususu hukuken tartışmalı bir durum oluşturmaktadır (Yenisey, 2005: 245).

Kanımızca Anayasa'nın eşitlik ilkesini düzenleyen 10.maddesine "cinsel yönelim" ve "cinsiyet kimliği" ibarelerinin açık şekilde yazılmasının sözü edilen bu tartışmalı durumu ortadan kaldıracağı iddia edilebilir. Elbette yasa koyucunun tek başına yapacağı bir düzenleme ile sorunun tümünden çözüleceğini düşünmek yanıltıcı olabilecektir. Zira Anayasanın bu ifadeleri içermesi kadar hatta daha da önemlisi "kanun koyucu, uygulayıcı ve uyuşmazlık çözücü makamların" zihninde bu yönde bir bilinç ve farkındalık oluşturmak esas olmalıdır. Örneğin, Birleşik Krallık'ta tüm mevzuat ve düzenlemelere karşın, LGBT bireyler, halen uygulamada doğrudan olmasa dahi dolaylı veya örtülü şekilde ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Colgan ve McKearney, 2011: 625). Yine de, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ifadelerinin toplumsal bir sözleşme niteliğinde olan Anayasada yer almasının topyekûn bir zihinsel dönüşümün ilk halkasını oluşturacağı savunulabilir. LGBT bireyler açısından anayasal eşitlik ve içerme, normlar hiyerarşisi bağlamında diğer mevzuatın (yasa, tüzük, yönetmelik vb.) da anayasa ile uyumlu olmasını gerektireceği gibi uzun vadede kültürel normların da bu yönde evrilmesine imkân tanıyacaktır.

Yasal tedbirlerle ilgili ülkemizde tartışılması gereken ve göze çarpan bir diğer husus Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Tüzüğün 4. maddesinde cinsel yönelim ibaresinin eksikliğidir (E-mevzuat, 2006):

Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin kurallar hükümlülerin ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, doğum, felsefi inanç, millî veya sosyal köken ve siyasî veya diğer fikir yahut düşünceleri ile ekonomik güçleri ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılmaksızın ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaksızın uygulanır. Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında zalimane, insanlık dışı, aşçılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz.

Tüzüğün 4. maddesinde "cinsel yönelim" ifadesi geçmediği halde, aynı tüzüğün 69. maddesinin (e) bendinde cinsel yönelimi farklı olan kişiler için ayrı koğuş uygulamasından söz edilerek cinsel yönelim ifadesi kendisine sınırlı da olsa bir

yer bulmuştur¹³. Tüzüğüün ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında gözetilecek kuralların işlendiği 4. maddesinde belirtilen temel ilkelerin tüm mahkûmlar açısından uygulayıcıların yorumuna bırakılmayacak şekilde açık ve daha kapsayıcı olması için cinsel yönelim ibaresinin eklenmesi önem arz etmektedir. Söz konusu davada, Zevkiler’in (1988: 281-284) yaptığı tespite benzer şekilde, adli ve idari makamların “eşcinsel” kavramını ve özelde erkek eşcinselliğini algılamakta ve değerlendirmekte güçlük çektiği, erkek eşcinselliğini travesti ve transseksüel kimlikleriyle eş tuttukları görülmüştür. Nitekim mahkûm X’in cinsel yönelimi ve tanımlanması noktasında beliren bu kavram kargaşası yaşanan durumun somut bir kanıtıdır. Bu durumun ortaya çıkmasına neden olan en güçlü faktörlerden biri Ceza ve İnfaz Kanunu’nda ayrı bir cinsiyet kimliği taşıyan trans bireyler haricinde kalan eşcinsellere yönelik özel bir düzenlemenin olmaması kadar, temelde ceza ve infaz sisteminde toplumsal cinsiyet olgusunun yeterince anlaşılammış olmasıdır¹⁴. X/Türkiye davasında adı geçen adli makamların erkek eşcinsel ifadesini feminen yönü ağır basan, kadın görünümlü erkek stereotipi ve rol modeli içerisine oturtma eğilimi içerisinde oldukları gözlemlenmektedir.

Bu zihin karmaşasının bir izdüşümü olarak adli otoriteler mahkûmun eşcinsel olup olmadığının tespiti için mahkûmu hastaneye sevk etme ihtiyacı duymuştur. Bu sevkle ilgili idari yazışmalarda mahkûmun durumu “eşcinsel hastalığa” yakalanan kişi olarak tabir edilmiştir¹⁵. Söz konusu vakaya ilişkin dilekçelerde mahkûmun bizzatı kendisi “eşcinsellik hastalığına yakalandığını” beyan etmektedir.

Bu durum bizi mahkûmun cezaevi yönetiminden talep ettiği olası bir fiziksel şiddet ve psikolojik tacize karşı korunmanın tek meşru yolunun kendi eşcinselliğini bir hastalık olarak kabul etmesi gerektiği sonucuna götürmektedir. Ayrıca, eşcinselliğin bir hastalık olarak görülmesi ve tanımlanması olgusunun temelinde tıbbi veya hukuki düzenlemelerden çok, heteroseksüel yaşam biçimini her birey için zorunlu, değişmez ve sorgulanamaz gören sosyokültürel yapı yer almaktadır. Mahkûmun eşcinsel bir erkek oluşu başka bir deyişle heteroseksüel normların dışında bir cinsel yönelime sahip olması toplumun geneline nüfuz eden hegemonik erkeklik (erillik) ideallerine ciddi bir saldırı ve karşı koyma olarak okunabilir. Böylesi bir sosyokültürel alt yapıda, erkek eşcinsel bireyin baskı ve şiddet görmesi ve dışlanması toplum eliyle meşrulaşmaktadır. Hegemonik erilliği ortaya çıkararak, hatta yeniden üretip pekiştiren toplumsal dinamikler sokak, okul, aile, iş yeri, medya, ordu, cezaevleri gibi pek çok kuruma gömülü bir yapı arz eder (Öztürk & Özbilgin, 2014: 153-154).

İşte bu noktada toplumsal cinsiyet ekseninde erilliğin mevcut ve egemen tanımlarından ayrılan erkek eşcinsel bireyler hegemonik erkekliğin açık bir hedefine dönüşmektedir (Sancar, 2009). Aslında hegemonik erilliği yaratan unsurları erkeği merkeze alan patriarkal zihniyet ve buna bağlı oluşturulan cinsiyete dayalı güç sisteminde sorgulamak gerekir. Nitekim toplumsal cinsiyet, karmaşık bir kurumsal ve kültürel düzenle bağlantılı olup bu düzen, bedenlerle

ilişkiye geçerek onlara cinsiyetlendirilmiş anlam ve semboller yükler (Bereket ve Adam, 2011). Buna en güzel örnek olarak aktif-pasif ayrımı ekseninde erkeklığın hiyerarşik konumlanışını verebiliriz. Egemen toplumsal cinsiyet sistemi kadın-erkek ilişkisinde olduğu gibi erkek eşcinselliğinde de penetrasyon sırasında aktif olanı değerli kılıp yüceleştirirken, pasif olanı ona tabi tutmaya çalışır. Böylece, aktif erkek kendini toplumsal cinsiyetin hiyerarşik yapısı içinde pasif erkeğe göre daha üstün bir konuma yerleştirmiş olur.

Mahkemeye konu olmuş bu örnekte, diğer mahkûmların X ile yaşamaya olası cinsel ilişkide 'aktif' olarak "erkeklik ideallerini" koruduğuna inanılmış ve muhtemelen makamlarca bu nedenle diğer mahkûmlar eşcinsellik noktasında sorgulanmazken, aynı ilişkide pasif olan partnerin ise ideal erkek tanımının dışında bırakılarak ötekileştirildiği görülmektedir.

Söz konusu hegemonyayı elinde tutan "ideal erkeklığın" egemen konumunu devam ettirmek ve yeniden üretmek için kullandığı en güçlü ve önemli araç homofobi olmaktadır (Kimmel, 2004: 104). Hegemonik erkeklik kendini, "ideal erkeklığı" zayıflatan, azaltan bir unsur olarak gördüğü eşcinsel erkeklik örüntüsünü dışlayarak, baskılayarak ve kendisine tabi kılarak (Connell, 1998: 249) pekiştirir. Hegemonik erkeklığın inşasına hizmet eden homofobiyle yakından ilişkili bir diğer kavram ise "kimlik" (Herek, 1986) olarak karşımıza çıkmaktadır. Göregenli'nin (2011) konuyla ilgili öne çıkardığı sosyal-psikolojik yaklaşım incelendiğinde şu görülebilir: Kimlik, bireyin ne olduğu kadar ne olmadığını da belirlemektedir. Kız çocukları, mevcut kadın rol modellerini, doğrudan, genellikle gözlem yoluyla öğrenirken, erkek çocukların erkek olmayı, öncelikle "kadın olmamayı öğrenerek" içselleştirmeleri söz konusudur. İşte bu nedenle homofobi, bireyin ne olduğunu (heteroseksüel) onaylama ve ne olmadığını (eşcinsel) ifade etmesinin altında yatan psikolojik işlevi sebebiyle heteroseksüel, hegemonik maskülenliğin (erillığın) önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Göregenli, 2011). Zira heteroseksüel erkekleri küçük yaşlardan başlayarak belirli davranış kalıplarına uymaya zorlayan toplumsal norm, kabul ve varsayımlar vardır. Psikolojik bağlamda heteroseksüel erkek toplumun kendisi için belirlediği rolleri gerçekleştirmeye çalışırken içsel anlamda sürekli bir endişe ve tedirginlik duymaktadır. Heteroseksüel erkek kendi kimliğini kaybetme korkusundan ve anksiyetesinden kaçınmak için eşcinsel erkeklere homofobik tutumlar geliştirerek bir anlamda kendi kimliğini bu karşıtlık üzerinden inşa etmektedir.

Eşcinsel mahkûm sorunsalı bu davadan önce de siyasi düzlemde Meclis gündemine gelmiş; fakat siyasal iradenin bu konuda yeterince duyarlılık göstermediği şu örneklerle gün yüzüne çıkmıştır. Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Eski Bakanı Sema Aliye Kavaf'ın eşcinselliğin biyolojik bir bozukluk, bir hastalık olduğuna inandığını ve tedavi edilmesi gereken bir şey olduğu yönünde verdiği demeci (Bildirci, 2010) oldukça dikkat çekmiştir. Ayrıca, 16 Nisan 2008 tarihinde

Demokratik Toplum Partisi (DTP) İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel’in dönemin Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin’e yazılı olarak yönelttiği soru önergesinde Bakan Şahin, LGBT bireylere karşı ayrımcılıkla mücadele hususlarında Bakanlığın herhangi bir çalışmasının olmadığını belirtmiştir (TBMM, 2008). Benzer şekilde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İstanbul milletvekili Melda Onur’un, LGBT bireylerin cezaevlerinde yaşadıkları sorunların ortaya çıkarılması için verdiği soru önergesi dönemin Adalet Bakanı Sadullah Ergin tarafından şu şekilde cevaplandırılmıştır (TBMM, 2013):

Hükümlü ve tutukluların ceza infaz kurumlarına girişlerinde LGBT olduklarını beyan etmeleri durumunda, durumlarını belirtir sağlık kurulu raporu alınarak, aynı durumda olan hükümlü ve tutuklularla birlikte konumlarına uygun koşullarda barındırıldığı; ceza infaz kurumlarında ortak kullanım alanı ve sosyal faaliyetlere çıkartılırken, diğer hükümlü ve tutuklularla bir araya getirilmediği...

Bu dava sonrası konuyla ilgili Adalet Bakanlığı’na bilgi edinme hakkını kullanarak yönelttiğimiz ‘Türkiye’nin Strasbourg’da mahkûm olduğu davaya istinaden konu Bakanlığın ilgili birimlerinde gündeme gelmiş midir? Bakanlık bünyesinde herhangi bir çalışma yapılmış mıdır/yapılmakta mıdır? Varsa bu çalışma ya da projeler nelerdir? Neyi hedeflemektedir?’ sorularına aşağıdaki cevaplar alınmıştır¹⁶.

650 sayılı KHK’nın 1/c maddesi uyarınca, AİHM kararlarının icrasının takibi görevi Bakanlığımız Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan İnsan Hakları Daire Başkanlığı’na verilmiştir.

Verilen bu görevin icrası kapsamında, AİHM kararlarının kesinleşmesinden sonra; kararın tercümesi Daire Başkanlığımızın resmi internet sitesinde yayımlanmakta, ardından bu karar ilgili kurumlara, kararı veren mahkemelere, yüksek yargı organlarına gönderilmekte ve söz konusu ihlalle doğrudan ilgili kurumlara yazışmalar yapılarak benzer ihlallerin yaşanmaması için gereken genel önlemlerin alınmasına yönelik yazışmalar yapılmaktadır.

Bu süreçlerden sonra kararın kesinleşmesinden itibaren altı (6) ay içinde eylem planı ve dokuz (9) ay içinde eylem raporu hazırlanarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi AİHM Kararlarının İcrası Dairesi’ne gönderilmektedir. Bahse konu kararla ilgili olarak, icra süreci halen devam etmektedir. Ancak ilgili şahısların kişilik haklarının korunması amacıyla, somut kararın icra sürecine ilişkin tarafınıza daha ayrıntılı bilgi verilememektedir.

Benzer şekilde Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CISST) tarafından bilgi edinme yasasına dayanarak yöneltilen soruya Bakanlığın LGBT durumunda bulunan hükümlü ve tutuklular için özel tip ceza infaz kurumunun yapılmasını planladığı duyurulmuştur (CISST, 2012).

AİHM’in eşcinsel mahkûm X hakkında verdiği kararın medyadaki yansımaları incelendiğinde ise kararın Türk basınında ağırlıklı olarak “Türkiye’ye eşcinsel mahkûm cezası” (CNN TÜRK, 2012); “AİHM’den eşcinsel mahkûma tazminat

kararı" (Hürriyet, 2012); "Eşcinsel tutuklu Türkiye'yi mahkûm ettirdi" (Milliyet, 2012) başlıklarıyla yer aldığı görülmektedir. Haberlerin içeriğinde AİHM'in eşcinsel bir mahkûmun kendisine kötü muamele ve cinsel yöneliminden ötürü ayrımcılık yapıldığı gerekçeleriyle açmış olduğu davada Türkiye'yi tazminat ödemeye mahkûm ettiği duyurulmaktadır. Ne var ki, dava özelinde medyada çıkan kapsamlı bir değerlendirmeye tarafımızca ulaşamamıştır. Konunun başta adli ve hukuki boyutu olmak üzere sosyolojik ve diğer boyutlarının ihmal edildiği gözlemlenmektedir. Bu durum daha önce LGBT ve medya üzerine çalışma yapan Karakuş ve Göregenli (2010: 254) tarafından elde edilen ve Türkiye'de ana akım medyada kullanılan nefret suçları mağdurlarını değersizleştirme ve saldırıların sorumluluğunu çeşitli açıklamalarla kurbanlara atfetme anlayışının yaygın olduğu sonucuyla paralellik taşımaktadır. Hukuki, bürokratik, toplumsal ve medya boyutunda ele alınan bu heteronormatif yapının dönüşümü LGBT örgütlenmelerinin temel sorunsallarından birisi olup bu konuda "Ne yapılmalı?" sorusu özellikle ilgili çevrelerde sıklıkla tartışılmaktadır. Konuyla ilgili derinlemesine mülakat¹⁷ yaptığımız Kurtoğlu, şu çarpıcı analizi yapmaktadır:

Davanın Türkiye'de yansımalarının olup olmayacağı ya da herhangi bir düzenlemenin yapılıp yapılmayacağı, siyasi iradenin alacağı pozisyonla doğrudan ilişkili. Tıpkı kadına yönelik şiddetle mücadelede gözlemediğimiz gibi, siyasi iradenin bu konuda da irade göstermesi gerek. Hukuk metinlerindeki heteronormatif unsurların açıklanarak hukuk sistemine hâkim yapının değişmesi ve LGBT'yi içerecek şekilde yeniden inşası ve adli ve idari bürokraside konuyla ilgili farkındalığın yaratılması açısından da siyasi iradenin duruşu önemlidir. Yeni anayasa yapım sürecinde de gündeme gelen "cinsel yönelim" ifadesinin Anayasa'nın ayrımcılık yapılmamasıyla ilgili maddesine eklenmesi tartışmaları ekseninde düşünülecek olursa, bu iradenin henüz tam oluşmadığı söylenebilir. Ayrımcılıkla mücadele perspektifinden konuya yaklaşıldığında, siyasi iradenin 'cezaevlerinde eşcinseller' konusunu gündemine alması ve bu bağlamda gerekli hukuki ve idari tedbirleri alması önemli. Ancak bu toplumsal bakış açısındaki değişime önemli katkılar sağlasa da toplumsal bakış açısındaki değişimi uzun vadede beklemek gerekir.

Kurtoğlu'nun Türkiye özelinde yaptığı bu tespite paralel olarak literatürde çeşitli yazarlar da (Özbiçin & Tatlı, 2011: 1246; Jonsen vd., 2013: 280; Öztürk, 2011: 1100) LGBT bireyler açısından eşitliğin ve özgürlüğün sağlanabilmesi için kural koyucu ve zorlayıcı olması sebebiyle devleti/hükümeti/mevzuatı ana ve belirleyici aktör olarak sorumlu görmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Cezaevlerinde yaygın olan heteroseksist ve homofobik¹⁸ tutumlar göz önüne alındığında, eşcinsel mahkûmların cinsel yönelimlerinden ötürü maruz kalabilecekleri

sözlü, fiziki ve psikolojik şiddete karşı cezaevi yönetimi ve ilgili makamların eşcinsel mahkûm lehine gerekli koruma tedbirlerini alması anlaşılabilir bir durum gözükebilir. Ancak, bu koruma tedbirlerinin hukuka ve amacına uygun, makul, tutarlı ve orantılı olması gerekir. Eşcinsel mahkûm X’in kendi isteğiyle bile olsa tek kişilik bir hücreye konularak 8 ayı aşkın bir süre boyunca tecride tabi tutulması AİHM tarafından mahkûmu koruma amacını aşan, *orantılılık ilkesinin*¹⁹ ihlal edildiği bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Ülkemizde cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle şiddet ve suistimale açık mahkûmlar için koruma tedbirleri alınması ve olanaklar ölçüsünde bu koruma tedbirlerinin diğer mahkûmların sahip oldukları haklara göre daha fazla kısıtlamaya yol açmamasının sağlanması gerekir. Bu bağlamda eşcinsel mahkûm X’e sağlanan barınma olanağı ağır ceza işlemiş, pedofil veya tecavüzle suçlanan tutukluların ya da disiplin cezası verilmiş mahkûmların kaldığı hücre odasıdır. Mahkûm X burada kaldığı dönemde diğer tutuklularla her türlü temastan ve sosyal aktiviteden mahrum bırakılmış, açık havaya çıkamamış, hücresinden dışarı çıkmasına dahi nadiren izin verilmiştir. X’in mahkûmiyetine konu olan suçun adi bir suç olduğu göz önüne alınırsa güvenlik gerekçesiyle kendisine sağlanan bu barınma olanağının cinsel yönelimi nedeniyle alınmış olduğu yargısı pekişmektedir.

İlk olarak, tam da bu noktada özellikle Türkiye’de neden LGBT bireyler için özel cezaevi ya da koğuş uygulamasının olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. AİHM’nin X/Türkiye kararı, cezaevindeki fiziksel koşulların eşcinsel mahkûmlar yönünden yetersizliği, ceza ve infaz kanunlarındaki mevzuat boşlukları ve politika eksikliğine işaret ettiği gibi bugüne değin ayrı bir düzenlemenin gündeme alınmadığını da gösteren ve bu anlamda yapısal değişikliğe işaret eden önemli bir içtihat oluşturmuştur. Bu noktada Adalet Bakanı Bekir Bozdağ’ın (BBC, 2014) LGBT mahkûmlar için ayrı bir cezaevi yapımını planladıkları yönündeki açıklaması içeriği tartışmalı olmakla beraber meselenin gündeme alınmış olması sebebiyle kayda değer bir gelişme olarak görülebilir. Çalışma kapsamında İzmir Siyah Pembe ve Üçgen Derneği²⁰ ile gerçekleştirdiğimiz odak grup görüşmesinde bu konu da gündeme gelmiş ve ayrı cezaevi uygulaması hususunda odak grup çalışmasında katılımcıların fikir ayrılıklarının olduğu gözlemlenmiştir. Kimi katılımcılar LGBT mahkûmlar için ayrı koğuş uygulamasına ‘fişleme’ ve ‘izolasyon’ gerekçeleriyle karşı çıkmıştır.

İkinci olarak bu dava, adli ve bürokratik işleyişteki yaygın ‘heteronormatif’ yapı, ‘baskın eril’ zihniyet ve buna bağlı ortaya çıkan homofobik tutum ve davranışlar nedeniyle şaşırtıcı olmayan bir mahkûmiyet kararıdır. Nitekim mahkûmu tanımlarken ısrarla ‘hastalık’ kelimesinin kullanılması, hatta bu hastalığın tespit ve tescili için mahkûmun hastaneye sevk edilmesi ve mahkûma yazılı başvurularında bu ifadeyi kullanması hususundaki telkinler, bürokratik uygulamalardaki bu ‘sorunlu’ yaklaşımı gözler önüne sermektedir.

Üçüncü olarak Türkiye'nin AİHM nezdinde geliştirdiği savunma ve ileri sürdüğü tezler, Türkiye'de eşcinselliğin hukuki yönden algılanış ve yorumlanışını ortaya koyması bakımından dikkat çekmektedir. Türkiye'nin savunmasında, mahkûmun 'eşcinsel' olmasına sıklıkla referans vermesi ve ölçülü olmayan 'koruma tedbirlerini' 'devletin [bir cezaevinde] hiçbir şekilde bir travestinin linç edilmesi riskini alamayacağı' temeline oturtması diğer bir ifadeyle farklı muameleyi haklı göstermeye çalışırken savunmasını sadece başvuranın 'cinsel yönelimi' üzerine inşa etmesi, AİHM Sözleşmesi açısından ayrımcılık unsuru olarak değerlendirilmiştir. Gerekçeli kararda yer alan bu ifade dahi cinsel yönelim (eşcinsel erkek) ile cinsiyet kimliği (travesti/transseksüel) arasındaki ayrımının anlaşılammış olduğunu gösteren çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin AİHM nezdinde çoğunlukla karakol-mahkeme ve hapisane üçgeninde gelişen olaylara bağlı olarak mahkûm olduğu not edildiğinde, insan hakları misyonu bağlamında 'mahkûm hakları' gerçeğinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu temel eksiklik LGBT bireylerin de dâhil olduğu, tüm özel ihtiyaçlara sahip mahpusları kapsayacak şekilde yeniden sorgulamayı beraberinde getirmektedir. AB ile müzakere ve demokratikleşme sürecinde olan Türkiye'de, insan hak ve özgürlüklerin bir bütün olarak LGBT bireyleri de kapsayacak şekilde yeniden düşünülmesi ve kurgulanması hususunda siyasi irade ve yasama organının inisiyatif alması, hem mevcut sorunların çözümü hem de farklı toplumsal kurumlarda yer alan homofobi ile mücadelede önemli bir adım olacaktır. Bu noktada insan hakları ve temel özgürlükler alanında hiyerarşinin kabul edilemeyeceği, temel hak ve özgürlüklerin LGBT bireyler de dâhil olmak üzere 'herkes' için olduğu not edilmelidir.

AİHM'nin X/Türkiye kararından yola çıkarak LGBT mahkûmların cezaevlerinde karşılaştıkları sorunların ortaya çıkarılarak bu mahkûmlara özgü ihtiyaçların tespiti ve buna yönelik çözüm önerilerinin ortaya konması karar vericiler ile uygulayıcılara yol gösterici olacaktır. Bu amaçla cezaevi yönetimlerinin özel ihtiyaçlara sahip mahpuslar çerçevesinde ayrımcılık yapmama ölçütünü, objektif olarak sınavabileceği çeşitli yollar mevcuttur. Coyle (2002: 148) bu yöntemleri:

...mahkûmların tercih ettiği işlerin kimlere verildiğine bakılabilir. Bu işlere mutfakta ve varsa kitaplıkta çalışmak da dâhildir. Cezaevi yönetimleri böyle işlerde çalışan azınlıkların oranının cezaevi içindeki azınlık oranının altında olması ya da bu işlerin azınlıklara hiç verilmemesi gibi bir durum olup olmadığını kontrol etmelidir. Eğitim konusunda da aynı kontroller yapılmalıdır. Hangi mahkûmlara en iyi barınma olanaklarının sunulduğu da gözden geçirilmelidir. Hangi gruplara en sık olarak disiplin cezası verildiği de önemli bir ölçüdür.

olarak sıralamaktadır.

Türkiye, toplumsal normlardan hukuka, bürokrasiden gündelik yaşama hemen her katmanda yer alan ve ‘konuşulması’ dahi sorunsallaştırılan LGBT bireyler ile yüzleşmek durumundadır. ‘Zorunlu heteroseksüellik’ olgusunun aile, okul, iş yaşamı, hapisane, ordu başta olmak üzere tüm sosyal ve siyasal kurumlara nüfuz ettiği göz önüne alındığında şimdye kadar ‘sessiz’ kalan Türk akademisinin konuyla ilgili yapacağı yeni çalışmalar literatüre katkı sağlayacaktır.

Son olarak, araştırma kapsamında İzmir Siyah-Pembe-Üçgen Derneği ile gerçekleştirdiğimiz odak grup görüşmesinden²¹ elde edilen keşfedici nitelikteki bulgular ile Avcı’nın (2013) *“Türkiye’de LGBT Mahpus Olmak”* başlıklı raporu da dikkate alınarak politika yapıcılar ve uygulayıcılar için şu somut önerilerde bulunulmuştur:

- Türkiye’nin de taraf olduğu birçok uluslararası sözleşmede²² toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ifadeleri geçerken Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda bu ifadelere yer verilmediği görülmektedir. Mevcut yasalarda ise bu ifadelere ya sınırlı değinilmekte ya da hiç yer verilmemektedir²³. Aday ülke statüsünde olunan ve üyelik müzakerelerinin devam ettiği Avrupa Birliği süreci dikkate alınarak, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine hukuki güvence sağlanmasının önemli olduğu düşüncesindeyiz²⁴. Günümüzde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık; diğer ayrımcılık kategorileri (engellilik, cinsiyet, din, vicdan, etnik köken, siyasi düşünce ve dil) gibi uluslararası insan hakları hukuku düzeyinde önemli bir kategori olarak kabul edilmeye başlanmıştır. 1999 tarihli Amsterdam Antlaşması, 2000/78 sayılı Avrupa Konseyi Direktifi, 2007 tarihli Yogyakarta İlkeleri: Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatının Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Alanlarında Uygulanmasına İlişkin İlkeler ve Türkiye’nin 2011 yılında ilk imzacı ülke olduğu Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Sözleşme (İstanbul Sözleşmesi) bu kabulün somut ve yol gösterici örneklerindedir (SPOD, 2011). Nitekim dünya örnekleri incelendiğinde birçok ülkenin (Güney Afrika Cumhuriyeti, İsveç, Portekiz, Ekvator gibi) cinsel yönelimi anayasal düzeyde koruduğu ve yine pek çok ülkenin (Danimarka, Hollanda, Fransa, Finlandiya, Norveç, İzlanda vb.) ceza kanunlarında cinsel yönelime ilişkin özel düzenlemelerinin bulunduğu bilinmektedir (The Body, 1999).
- Eşcinsel mahkûmlara özgü ayrı koğuş uygulamasına²⁵ geçilmesi ve bu mahkûmlara sağlanan barınma hizmetinde nicelik kadar niteliğin de gözetilmesi gerekmektedir.
- Yogyakarta İlkeleri’nin 9. maddesi doğrultusunda devletin olanakları ölçüsünde, tüm mahkûmların cinsel yönelimlerine ve cinsiyet kimliklerine uygun

alikonma yerinin seçilmesi konusundaki karar sürecine katılmalarını güvence altına alması gerekir.

- Cezaevinde LGBT mahkûmların sınıflandırılması ve yerleştirilmesinde biyolojik cinsiyet/sahip olunan kimlik rengi yerine bireyin cinsel yönelimi ya da cinsiyet kimliğine ilişkin olarak beyanının esas alınması gerekir. Kimi durumlarda bireyin cinsel yöneliminin veya cinsiyet kimliğinin tıbbi olarak sorgulanması uygulamalarına son verilmelidir.
- Cezaevi yönetimi başta olmak üzere cezaevi personeline cinsel yönelim temelinde ayrımcılıkla mücadele ve toplumsal cinsiyet konularında farkındalık kazandıracak eğitim programları düzenlenmelidir.
- Heteroseksüel olmayan kişilerin de cezaevi kadrolarında yer alabilmesinin önü açılmalıdır. Heteroseksüel bireylerin cinsel yönelimi farklı kişilere karşı duydukları korku ve nefret söyleminin önüne geçebilmek için "öteki" olarak gördükleri kişilerle etkileşim içerisine girerek onların kimliğini doğal bir süreç içerisinde kendiliğinden benimseyebilmeleri kolaylaştırılmalıdır.
- LGBT mahkûmların cinsel yönelim ya da kimliklerinden ötürü hiçbir ayrımcılığa uğramaksızın diğer mahkûmların katılabildikleri tüm etkinliklere katılmaları sağlanmalıdır²⁶. Ayrıca, LGBT bireylere diğer mahkûmlara olduğu gibi eğitim ve çalışma alanlarında teşvik edici ve özendirici programlar uygulanmalıdır. Böylelikle, LGBT mahkûmların topluma yeniden entegrasyonlarının sağlanmasının önü açılmış olacaktır.

Notlar

¹ Çalışmaya değerli görüş, öneri ve katkılarından dolayı Doç. Dr. Ethem Duygulu'ya teşekkür ederiz.

² Detaylar için bkz. Ortaylı, İ. (2007). *Avrupa ve Biz*, Ankara: Turhan Kitabevi.

³ Mahkemenin gerekçeli kararının tam metni için bkz. [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113876#{"itemid":\["001-113876"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113876#{)

⁴ İşkence Yasağını düzenleyen 3. Madde şu şekildedir: "Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz".

⁵ Ayrımcılık Yasağını düzenleyen 14. Madde şu şekildedir: "Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır".

⁶ Çalışmanın bu kısmı AİHM'nin gerekçeli kararının yazılı metninden derlenmiştir.

⁷ Bu hususta Mahkeme, karar metninde ulusal makamlar için özel sorunlar yaratan fakat bu hükümlülere dahi açık havaya çıkma yasağının konulamayacağına dair daha önceden aldığı App. No:46221/99 Öcalan v. Türkiye, par. 32 (bkz. [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69022#{"itemid":\["001-69022"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69022#{)) ile App. No: 59450/00 Ramirez Sanchez v. Fransa, par.125 (bkz. [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-1719956-1803362#{"itemid":\["003-1719956-1803362"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-1719956-1803362#{)) kararlarına referans vermiştir.

⁸ Heteronormatifik, heteroseksüelliğin (karşı cinsle ilgi duyma) yaygın fakat görünmeyen şekilde sosyal kurum ve teorilerin temeline oturması anlamına gelir ve heteroseksüel olmayanların tüm bu sosyal kurum ve teorilerin oluşumunda dikkate alınmamasını ifade eder. Kavram özellikle sosyal, siyasi ve hukuki

düzende oluşturulan norm, kural ve politikaların sadece heteroseksüeller üzerine inşa edilmesini açıklaması bakımından sıklıkla kullanılır. Detaylar için bkz. (Weiss, 2008: 6672-6676).

⁹ Heteroseksizm, ideolojik olarak heteroseksüellik dışındaki tüm kimlik, davranış ve grupları (LGBT) reddeden, aşağılayan ve damgalayan sistemler bütünüdür. Bu sistem, toplumsal önyargılarla beraber toplumsal yaşamın tüm kurum ve boyutlarında ortaya çıkan, özellikle bireylerin tutum ve davranışlarında yaygın olarak gözlemlenen homofobik tutumun da nedenidir. Detaylar için bkz. (Berien, 2001: 6672-6676).

¹⁰ 06-09 Kasım 2006 tarihleri arasında, insan hakları örgütleri adına, Uluslararası Hukukçular Komisyonu ve Uluslararası İnsan Hakları Hizmeti tarafından Endonezya’nın Yogyakarta kentinde bir araya gelen 25 ülkeden uzmanlar, devletlerin insan hakları yükümlülüklerine netlik ve tutarlılık kazandırmak amacıyla, cinsel yönelim ve cinsel kimlik temelli insan hakları ihlallerine uluslararası hukukun uygulanması konusunda bir dizi uluslararası prensip geliştirdi. Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Cinsel Yönelim ve Cinsel Kimlik ile İlişkili Olarak Uygulanması Konusunda Yogyakarta İlkeleri için bkz. http://www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.pdf

¹¹ Detaylar için bkz. Doğru, O. (2000), “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 17, 194-225.

¹² İlgili madde şu şekildedir: “(I) Yüksek Sözleşmeci Taraflar, taraf oldukları davalarda Mahkemenin kesinleşmiş kararlarına uymayı taahhüt ederler. (II) Mahkemenin kesinleşmiş kararı, kararın uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesine gönderilir”.

¹³ Aynı tüzüğün 69. maddesinin (e) bendinde “Cinsel yönelimi farklı hükümlülerin diğerlerinden ayrı odalarda kalmaları sağlanır.” denilmektedir.

¹⁴ Şu anda Türkiye’de trans kadınlar için ayrı koşullara sahip üç cezaevi bulunuyor: Sincan F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Maltepe L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Çorum L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu. Buralarda yaklaşık 70 trans kadının kaldığı söyleniliyor (Tahaoğlu, 2012).

¹⁵ Tanımlama ile ilgili yapılan detaylı saha çalışması için bkz. <http://www.lambdaistanbul.org/s/wp-content/uploads/2013/02/ne-yanlis-ne-de-yalniziz.pdf>.

¹⁶ 09.09.2013 tarihinde Bakanlığın resmi sitesi üzerinde çevrimiçi olarak Bilgi Edinme Hakkı kapsamında sorulan sorulara 20.09.2013 tarihinde cevap alınmıştır.

¹⁷ İlgili mülakat 26 Eylül 2013 tarihinde online formatta ODTÜ Öğretim Üyesi ve Kadın Hakları aktivisti Sayın Ayça Kurtoglu ile yapılmış ve kendisine açık uçlu sorular yöneltilmiştir. İlgili alıntı çalışmada kullanılmadan önce e-posta yoluyla kendisinden teyit alınmıştır.

¹⁸ Homofobi eşcinsellere karşı olumsuz, korku ya da nefret dolu tutum ve davranışları ifade eder. Subjektif ve rasyonellikten uzak olan bu korku, temelde eşcinsellerin bireye ve topluma zarar verdiği ön kabulüne dayanmaktadır. Homofobi bireysel korkudan ziyade genellikle kültürel önyargılar biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Detaylar için bkz. (Berien, 2001: 6672-6676).

¹⁹ Ölçülülük ilkesi, hukukun temel ilkelerinden birisi olarak kabul edilir ve insan hakları çerçevesinde birey alanına devletin aşırı müdahalesini engellemeyi temin eder. Ölçülülük ilkesi için genel olarak üç unsur önemlidir: Temel hak ve özgürlükte sınırlama aracının izlenmesi, amaca ulaşmak için araç kullanılması ve bir değer ölçüsüne uyulması. Anayasa Mahkemesi, ölçülülük ilkesinin alt ilkelerini ise “elverişlilik”, “zorunluluk-gereklilik” ve “oranlılık” olarak sıralamıştır. Detaylar için bkz. (Yüksel, 2002: 19-26).

²⁰ 2009 yılında Türkiye’nin 5. LGBT örgütlenmesi olarak İzmir’de kurulan ve valilikçe kapatılması için dava açılan Demek, tüzüğüne göre cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği araştırmaları ile ayrımcılığa karşı dayanışma amacıyla kurulmuş hâlihazırda Alsancak’taki ofislerinde faaliyet göstermekte, ulusal ve uluslararası etkinlik ve projelerde aktif olarak yer almaktadır. Detaylar için bkz. <http://www.siyahpembe.org>.

²¹ İlgili Odak Grup Görüşmesi 13 Ağustos 2013 tarihinde İzmir Siyah-Pembe-Üçgen Derneği’nde 5 katılımcı ile yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular üzerinden gerçekleştirilmiş ve çalışmada kullanılmadan önce kendilerinden e-posta yoluyla teyit alınmıştır.

²² Örneğin, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Sözleşmesi ve ILO’nun 111 sayılı İş ve Meslekte Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı

ayrımcılığı yasaklayan hükümler içermektedir. Detaylar için bknz. http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_111.htm.

- ²³ Örneğin, 6284 sayılı Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair Kanun'a cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konulmamış, toplumsal cinsiyet kavramı ise yasadan çıkarılmıştır.
- ²⁴ 2012 yılı Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporunda "ayrımcılıkla mücadele konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin kapsamlı bir mevzuat henüz kabul edilmemiştir. Mevcut yasal çerçeve, AB müktesebatıyla uyumlaştırılmamıştır" denilmektedir.
- ²⁵ Ayrı koşu uygulaması hususunda odak grup çalışmasında fikir ayrılıklarının olduğu da gözlemlenmiştir. Kimi katılımcılar ayrı koşu uygulamasına LGBT bireyler için fişleme unsuru olabileceği ve bireyleri izole etme olasılığı gerekçeleriyle karşı çıkmışlardır.
- ²⁶ Nitekim X vakasında görüldüğü üzere mahkûm açık havaya çıkmak, spor yapmak gibi temel sosyal ihtiyaçlarından dahi mahrum bırakılmıştır.

Kaynakça

- Ali V.A. (2013). *Heteronormativity within the Turkish Republic* (Yüksek Lisans Tezi). London, University of London.
- Altıparmak K. (2001). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Öcalan Kararı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(1): 249-255.
- Ataman H. (2011). *Less Than Citizens: The Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Question in Turkey*. İçinde Dönmez R.Ö. & Ennelis P. (Der.), *Societal Peace and Ideal Citizenship for Turkey*. Lanham: Lexington Books:125-158.
- Avcı E. (2013). Türkiye'de LGBT Mahpus Olmak. *Bianet*. İnternet adresi: <http://www.bianet.org/biamag/diger/149703-turkiye-de-lgbt-mahpus-olmak>. Erişim: 01.10.2013.
- Avrupa Komisyonu. (2012). Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu. *Avrupa Birliği Bakanlığı*, İnternet adresi: http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/2012_ilerleme_raporu.pdf. Erişim: 20.10.2013.
- Avrupa Konseyi (AK) (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. Anayasa Mahkemesi. İnternet adresi: http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf. Erişim: 19.5.2014.
- Başlar K. (2004). Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 24(1-2): 1-62.
- BBC (2014). LGBT'lere Özel Cezaevi: Tecrit Mi, Güvenlik Mi? Haberler. İnternet adresi: http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/04/140417lgbt_ozel_hapishane.shtml. Erişim: 19.5.2014.

- Bereket T. & Adam B.D. (2006). The Emergence of Gay Identities in Contemporary Turkey. *Sexualities*, 9(2): 131-151.
- Berien J.O. (2001). Heterosexism and Homophobia. *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences* (Çevrimiçi). İnternet adresi: <http://www.encyclopedia.com>. Erişim: 19.5.2014.
- Bildirici F. (2010). Eşcinsellik Hastalık Tedavi Edilmeli. *Hürriyet*. İnternet adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/14031207.asp>. Erişim: 19.5.2014.
- CISST (Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği) (2012). Adalet Bakanlığı’ndan LGBT Mahpuslara İlişkin Başvurumuza Cevap Var. İnternet adresi: http://www.cezaevindestk.org/duyuru-75-adalet_bakanligi%E2%80%99ndan_lgbt_mahpuslara_iliskin_basvurumuza_cevap_var. Erişim:19.5.2014.
- CNN TÜRK (2012). Türkiye'ye Eşcinsel Mahkûm Cezası. İnternet adresi: <http://www.cnnturk.com/2012/dunya/10/09/turkiyeye.escinsel.mahkum.cezasi/679942.0>. Erişim: 19.5.2014.
- Colgan F. & McKearney A. (2011). Spirals of Silence: Guest Editorial. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 30(8): 624- 632.
- Connell R.W. (1998) *Toplumsal İktidar ve Cinsiyet*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Council of Europe. (2014). Overview 1959-2013. European Court of Human Rights. İnternet adresi: http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_1959_2013_ENG.pdf. Erişim: 25.12.2013.
- Coyle A. (2002). *Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım: Cezaevi Görevlileri için El Kitabı*. Londra: Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi.
- Çiçekli B., Eryılmaz M. & Yılmaz Ö. (2007). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararlarının Analizi, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(9): 28-59.
- Doğru O. (2000). İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının İç Hukuklara Etkisi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 17: 194-225.
- ECHR-European Court of Human Rights. (2012). Case of X v. Turkey. Final Judgment. İnternet adresi: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=00-113876#{"itemid":\["001-113876"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=00-113876#{). Erişim: 25.12.2013.
- ECHR-European Court of Human Rights. (2005). Case of Öcalan v. Turkey. Final Judgment. İnternet adresi: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69022#{"itemid":\["001-69022"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69022#{). Erişim: 25.12.2013.

- ECHR-European Court of Human Rights. (2006). Case of Ramirez Sanchez v. Fransa. Final Judgment. İnternet adresi: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-1719956-1803362#{"itemid":\["003-1719956-1803362"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-1719956-1803362#{). Erişim: 25.12.2013.
- E-mevzuat-Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (2006). Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük. Mevzuat Metni. İnternet adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=2.5.200610218&sourceXmlSearch=&Mevzuatli ski=0>. Erişim: 25.12.2013.
- Eren A. (2004). 1982 Anayasasının 90. Maddesindeki 2004 Değişikliğinin Anlaşmaların Türk İç Hukukundaki Yerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(3-4): 47-77.
- Ertin S. (2012). The Drag Queers the S/He Binary: Visual Discourse of Docudrag in Kutlug Ataman's Never My Soul! İçinde Pullen C. (Ed.), *LGBT Transnational Identity and the Media*, London: Palgrave Macmillan: 259-272.
- Freedom House (2014). Freedom in the World: Turkey. İnternet adresi: <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/turkey-0#.U3RsvE2KCpo>. Erişim: 25.12.2013.
- Göregenli M. (2011). Heteroseksizm, Homofobi ve Nefret Suçları: Sosyal Psikolojik Yaklaşım. *COGİTO-Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, 65: 353-366.
- Gözübüyük Ş. & Gölcüklü F. (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Herek G.M. (1986). On Heterosexual Masculinity: Some Psychial Consequences of the Social Construction of Gender and Sexuality. *American Behavioral Scientist*, 29(5): 563-577.
- Hürriyet (2013). AİHM'den Eşcinsel Mahkuma Tazminat Kararı. İnternet adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21659439.asp>. Erişim: 25.12.2013.
- ILO-International Labour Organisation. (1958). 111 Sayılı Sözleşme. ILO Türkiye Ofisi. İnternet adresi: http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_111.htm. Erişim: 25.12.2013.
- İnsan Hakları Gündemi Derneği. (2007). Jogjacarta (Yogyagarta) ilkeleri. İnternet adresi: http://www.spod.org.tr/turkce/eskisite/wp-content/uploads/2012/03/Yogyakarta_%C4%B0lkeleri.pdf. Erişim: 19.5.2014
- Janis M., Kay R. & Bradley A. (2008). *European Human Rights Law: Text and Materials*. Oxford: Oxford University Press.

- Johnson P. (2012). The Impact of X. v. Turkey: Homosexuality and the ECHR. Jurist. İnternet adresi: <http://jurist.org/hotline/2012/10/paul-johnson-echr-turkey.php>. Erişim: 25.12.2013.
- Jonsen K., Tatalı A., Özbilgin M.F. & Bell M.P. (2013). The Tragedy of the Uncommons: Reframing Workforce Diversity, *Human Relations*, 66(2): 271-294.
- Karadağ N. (2007). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku Kapsamında Cinsel Azınlık Hakları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakuş P. & Göregenli M. (2010). Who Is Guilty? Undergraduate Students’ Attitudes Towards Hate Crime Based On Sexual Orientation. IJAS Conference, November 22-25, Roma, Italy.
- Kimmel M. (2004). Masculinity as Homophobia. İçinde Estelle D. (Ed.), *Reconstructing Gender A Multicultural Anthology*. Mountain View: McGraw Hill Publications:103-109.
- Lambda İstanbul (2006). Bir Alan Araştırması: Eşcinseller ve Biseksüellerin Sorunları: Ne Yanlış Ne Yalnızız. İnternet adresi: <http://www.lambdistanbul.org/s/wp-content/uploads/2013/02/ne-yanlis-ne-de-yalniziz.pdf>. Erişim: 25.12.2013.
- Moravcsik A. (1995). Explaining International Human Rights Regimes: Liberal Theory and Western Europe. *European Journal of International Relations*, 1(2): 157-189.
- Moravcsik A. (2000). The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe. *International Organization*, 54: 217-252.
- Obendorf S. (1999). Homosexual Rights and the Non-Western World: A Postcolonial Reading of Homosexual Rights in International Human Rights Law. *Third World Legal Studies*, 15(7): 179-206.
- Ortaylı İ. (2007). *Avrupa ve Biz*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Öztürk M.B. (2011). Sexual Orientation Discrimination: Exploring the Experiences of Lesbian, Gay and Bisexual Employees in Turkey. *Human Relations*, 64(8): 1099-1118.
- Öztürk M B., Özbilgin M.F. (2014). From Cradle to Grave: The Lifecycle of Compulsory Heterosexuality in Turkey. İçinde Colgan F. & Rumens N. (Eds.), *Sexual Orientation at Work: Contemporary Issues and Perspectives*. London: Routledge:152-165.

- Öz Y. (2011). LGBT Rights in Turkey. International Gay and Lesbian Human Rights Commission. İnternet adresi: <http://iglhrc.org/sites/default/files/554-1.pdf>. Erişim: 25.12.2013.
- Özar S. (2012). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin A. Taner Akçam V. Türkiye Kararı Işığında Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesini Yeniden Düşünmek. *Ankara Barosu Dergisi*, 3: 431-446.
- Özbilgin M.B. & Tatlı A. (2011). Mapping out the Field of Equality and Diversity: Rise of Individualism and Voluntarism. *Human Relations*, 64(9): 1229-1253.
- Özdek Y. (2004). *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*. Ankara: TODAİE.
- Özdemir Y.M. (2005). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Ulusal Hukuk Düzenine Etkisi ve Yerine Getirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Salihpaşaoğlu Y. (2009). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1-2): 253-282.
- Salman U. (2013). Cezaevinde Öteki Olmak Çok Zor. Radikal. İnternet adresi: http://www.radikal.com.tr/turkiye/cezaevinde_oteki_olmak_cok_zr-1159600. Erişim: 26.12.2013.
- Sancar S. (2009). Erkeklik: İmkânsız İktidar/Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Soygüt-Arslan M. (2009). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin MIALHE/Fransa Kararı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16): 159-171.
- SPOD-Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği. (2011). Kaynaklar. Yeni Anayasa Yapım Süreci ve İçeriğine Dair Görüşler. İnternet adresi: <http://www.spod.org.tr/turkce/yeni-anayasa-yapim-sureci-ve-icerigine-dair-gorusler>. Erişim: 23.12.2013.
- Tahaoğlu Ç. (2012). Homofobi Hem İçeride Hem Dışarıda. Bianet. İnternet adresi: <http://bianet.org/bianet/bianet/138411-homofobi-hem-iceride-hem-disarida>. Erişim: 22.12.2013.
- TBMM-Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. İnternet adresi: http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf. Erişim: 25.12.2013.
- TBMM-Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2008). Yazılı ve Sözlü Sorular. Denetim. İnternet adresi: <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-3103c.pdf>. Erişim: 25.12.2013.

- TBMM-Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2013). Yazılı ve Sözlü Sorular. Denetim. İnternet adresi: <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-19177sgc.pdf>. Erişim: 25.12.2013.
- The Body. (1999). Fact Sheet: Worldwide Antidiscrimination Laws and Policies Based on Sexual Orientation. İnternet adresi: <http://www.thebody.com/content/art2432.html>. Erişim: 25.12.2013.
- UNODC-United Nations Office on Drugs and Crime (2013). *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı*. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği. İnternet adresi: http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Prisoners_with_special_needs_HB_Turkish.pdf. Erişim: 25.12.2013.
- Weiss J.T. (2008). Heteronormativity. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. İnternet adresi: <http://www.encyclopedia.com>. Erişim: 25.12.2013.
- Yenisey K.D. (2005). Harmonisation of Turkish Law with EU's Regulations in Respect of Equal Treatment. *Managerial Law*, 47(6): 235-256.
- Yüksel, Metin. (2002). *Ölçülülük İlkesi*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zevkliler A. (1988). *Medeni Hukuk ve Cinsiyet Kargaşası*. İstanbul: TBBD.

An Examination of LGBT Inmates in Turkey Based on the X/Turkey Case by the European Court of Human Rights

Önder Canveren
Dokuz Eylül University

Emir Ozeren
Tor Vergata University of Rome

Abstract

In this study, the question of LGBT inmates in Turkey was analyzed under the light of the European Court of Human Rights' (ECHR) judgment on a gay prisoner's application regarding the violations of the prohibition of torture and prohibition of discrimination. Due to being the first Turkish gay-themed court case and the first verdict reached by the ECHR on sexual orientation issue in Turkey, this case deserves a detailed examination. ECHR's verdict has established a significant jurisprudence that pointed out the severity of the inadequate physical conditions of prisons from the view point of homosexuals, the gap in Turkish law on criminal execution as well as on the penalty legislation regarding homosexual prisoners and the lack of agenda-setting at political level in Turkey.

Keywords: *European Court of Human Rights, Turkey, LGBT, prohibition of torture, prohibition of discrimination, sexual orientation, homosexuality.*

Feminist Perspektiften Hukuk Eğitimi Eleştirisi

A Critique of Legal Education from Feminist Perspective

F. İrem Çağlar Gürgey*
Özyeğin Üniversitesi

Öz

Bu çalışma eleştirel hukuk çalışmalarının ve feminist hukuk teorisinin hukuk eğitimi üzerine eleştirilerini ortaya koymaktadır. Her iki hukuk teorisi okulu da günümüz hukuk eğitiminin hiyerarşik yapısına odaklanmaktadır. Hiyerarşi eleştirisine ek olarak feminist hukuk teorisyenleri hukuk eğitiminde gerçek hayat deneyimlerine yer vermenin önemini vurgulamaktadırlar. Söz konusu hayat deneyimleri eril yapılandırılmış hukuk teorisi ve eril odaklı hukuk eğitimi tarafından baskılanmış ve ikincilleştirilmiştir. Feminist hukuk teorisyenleri hukuk eğitimindeki eril yapıyı yıkmak için çeşitli eğitim yöntemlerini tartışmakta ve uygulamaktadırlar. Bunlardan birisi de hukuk klinikleridir. Hukuk klinikleri teorik eğitimin tamamlayıcı unsuru olarak adalet değerini gerçekleştirmeye hazır hukukçuların yetişmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda hukukun adaletle ilişkisinin farkında olan hukukçular toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırma sorumluluğunu içselleştirecektir.

Anahtar Kelimeler: hukuk eğitimi, feminist hukuk teorisi, eleştirel hukuk çalışmaları, klinik hukuk eğitimi.

Giriş

Dünyada özellikle Batı'da 1970'lerden itibaren hukuk fakülteleri ile feminist teori arasında gerilimli bir ilişki başlamıştır. Söz konusu geriliminin nedeni nötr olduğunu iddia eden hukuk teorisi ve öğretiminin feminist perspektif tarafından eleştirilmesidir. Feminist hukuk teorisyenleri hukukun ve hukuk öğretiminin ataerkil bir yapı arz ettiğini ve bu yapının dönüştürülmesi gerekliliğinin altını çizmişler ve bu gereklilik için mücadeleye etmişlerdir. Bu gereklilik hem hukuk teorisinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak şekilde yeniden yazılmasını ve dolayısıyla hukuk öğretiminin de yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Anaakım hukuk yaklaşımları ve onların

* Yrd.Doç.Dr. F. İrem Çağlar Gürgey, Özyeğin Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İstanbul-Türkiye. E-posta: iremcaaglar@gmail.com.

yöntemleriyle anlatılan temel hukuk derslerinin dönüştürülmesi çabası mevcut düzenden rahatsızlık duymayanları tedirgin etmiştir ve etmeye devam etmektedir. Bu tedirginliğe konu olan mesele yani hukuk eğitiminde feminizme yer açma ve onu tümüyle dönüştürme çabası birkaç istisna dışında hukuk fakültesi öğrencilerden gelmiştir.

Hukuk eğitim metodlarının feminist talepler bağlamında yeniden ele alınmasına ilişkin talepler Norveç, Danimarka, Hollanda Kanada, Avustralya, İngiltere ve ABD gibi Batı ülkelerinde hukuk öğretiminde kaşılığını bulmuştur. Bu ülkelerde hukuk fakültelerinde farklı başlıklar altında hukukun ataerkil yapısını deşifre etmeyi amaç edinmiş dersler açılmıştır. "Kadın ve Hukuk", "Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk", "Feminist Hukuk Teorisi", "Kadınların Hukuku" ya da Norveç'te olduğu gibi "Feminist Hukuk" başlıklı dersler açılmıştır (Baer, 1996: 251).

Hukuk Eğitimi Metodları

Klasik hukuk eğitiminin en önemli özelliği ve feministlerin en çok eleştirdikleri yanı, hiyerarşik olmasıdır. Gerek hukuk öğretim elemanlarının tavırları, giyim tarzları, kullandıkları dil, gerekse derslerin yapıldığı sınıfların mimari yapısı bu hiyerarşik yapıyı desteklemektedir. Hukuk fakültelerindeki öğretim elemanlarının üniversitelerdeki diğer öğretim elemanlarıyla karşılaştırıldığında daha resmi giyindikleri görülmektedir. Hukuk fakültelerinde eğitim genellikle sıraları arkaya doğru basamaklı olarak yükselen büyük dersliklerde yani amfilerde yapılmaktadır. Dersten sorumlu olan öğretim elemanı dersi kürsü adı verilen yüksek bir platformdan yürütmektedir. Dolayısıyla öğretim elemanı derse girip sussa bile hiyerarşi, biçimsel olarak derslerde hissedilmektedir. Buna ek olarak klasik hukuk eğitiminde öğretim üyeleri günlük dilden farklı bir dil kullanırlar. Klasik hukuk eğitimini eleştiren Amerikalı ünlü realist hukukçu *Jerome New Frank* bunun bir aldatmaca olduğunu düşünür. Ona göre herkesin hukuktan beklentisi belirlilik, istikrar ve kesinliktir. Ancak Frank'a göre göre bu efsanedir. Hukukçular hukukta bir kesinlik olamayacağını bilirler. Hukukçular hem hukukçu olmayanları hem de kendilerini kandırmaktadırlar. Kendilerinde her türlü hukuki probleme ilişkin logaritma cetvelleri olduğunu inanırlar ve inandırmaya çalışırlar. Bu nedenle derslerde kelimelerle oynayıp, kendilerini hiyerarşik olarak üstün bir konuma getirmeye çalışırlar (Gürkan, 1967: 53-104).

Hukuk eğitimine yönelik eleştirilerden önemli bir kısmı eleştirel hukuk çalışmaları içerisinde yer alan akademisyenlerden gelmiştir. Eleştirel hukuk çalışmaları yapan akademisyenlerin hukukun her alanına ilişkin eleştirilerinin yanı sıra hukuk eğitimine yönelik eleştirileri hukuk literatüründe ciddiye alınmakla birlikte sıklıkla da eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden önemli bir kısmı hukuk eğitiminin hiyerarşik yapısına ilişkindir (Akbaş, 2006:140). Eleştirel hukuk çalışmalarının önemli

kuramcılarında birisi olan *Duncan Kennedy* hukuk eğitiminin hukuksal hiyerarşiye yol açtığını ve toplumdaki adaletsiz hiyerarşik ilişkileri yeniden ürettiğini belirtmektedir (Kennedy, 1982: 608).

Gerek kıta Avrupası hukuk eğitim yöntemi olan “takrir”(anlatım) ve gerekse “sokratik yöntem” belirli bir hiyerarşik ilişkiden beslenmekte ve bu nedenle kendini devam ettirmek için söz konusu hiyerarşiyi yeniden üretmektedir. Takrir hukuk eğitim yönteminde, ders genellikle öğretim elemanı tarafından tek taraflı olarak anlatılmaktadır. Öğrenciler hukuk ve hayat hakkında hiçbir bilgi sahibi olamayan doldurulması gereken birer boş kap olarak görülmektedir. Öğretim elemanı kapları ne kadar iyi doldurursa, o kadar başarılıdır. Öğrencilerin mevcut hukuksal düzenlemelere, mahkeme kararlarına ve hukuki yaklaşımlara eleştirel bakabilmeleri değil, onları olduğu gibi kabul edip, varsayımsal hukuksal olaylara uygulamaları beklenmektedir. Kıta Avrupası’nda takrir metodunun eksikliklerini fark eden hukuk eğitimcileri alternatif metodlar uygulamışlardır. Bunlardan birisi olan pratik dersler (*cours pratique*) öğrenciyi anlatım metodundaki pasif havasından çıkarmak için uygulanan bir eğitim metodudur. Söz konusu metod Amerika’da «case metod»un uygulanmaya başlamasıyla aşağı yukarı aynı zamanda *Rudolph von Jhering* tarafından Almanya’da ortaya atılan bir eğitim yöntemi olan *Übungen*’in benzeridir (Shartel, 1961-1962:454). Pratik derslerde öğretim elemanı tarafından ortaya atılan sorular, öğrenciler tarafından çözülür. Söz konusu çözümler öğretim elemanı tarafından düzeltilir ve değerlendirilir. Daha sonra değerlendirilen bu ödevler doğrultusunda sorular sınıfta tartışılır. Pratik dersler dışında tamamlayıcı metod olarak seminerler ve tartışma kurları uygulanmaktadır (Arat, 1968: 78-80). Ancak bütün bu yöntemler takrir yönteminin hiyerarşisini tam anlamıyla kıramamaktadır. Zira bütün tamamlayıcı yöntemlerde eğitim felsefesi öğretim elamanını öğrencilerden uzak ve bilen konumuna yerleştirmektedir.

Diğer bir hukuk eğitim metodu sokratik metoddur. Söz konusu yöntem genellikle ABD hukuk fakültelerinde ve ABD hukuk eğitim metodunu örnek alan üniversitelerde uygulanmaktadır (Stevens, 1980: 53). Bu yöntemde öğretim elemanı hukuk öğrencilerinden belirli konular ve davalar üzerinden ön çalışma yapmasını bekler ve daha sonra derste rastgele seçtiği öğrencilerden kendi doğru cevapları vermesini bekler. Sokratik diyalogdan farklı olarak sokratik yöntemde gerçek bir iletişim ve karşılıklık söz konusu değildir. Öğrenciler çoğunlukla gergin bir şekilde kendilerine yönelecek olan soruyu beklerler ve bu korku onları öğretim elemanı tarafından sınırları belirlenmiş metinleri çalışmaya sevk eder. Kendilerine soru sorulmadığında ise büyük bir rahatlama hissederler. Bu yaklaşım hem rekabeti hem de hiyerarşiyi desteklemektedir ki bu feminist hukuk eğitim yöntemleriyle –özellikle kültürel feminist hukuk eğitim eleştirisiyle- bağdaşmaz (Menkel-Meadow, 1988:67).

Feminist Hukuk Eğitim Yöntemleri

Feminist eğitim yöntemi geniş ölçüde humanist eğitim yaklaşımı ve *Paulo Freire*'nin eğitim felsefesinden esinlenmiştir (Matta, 1988: 271). Her iki yaklaşım da bireyin özerkliği esas alınmaktadır. Bireysel özerklik ahlaki özerklikten farklı olarak bireyin iyi bir hayat yaşamak için gereken koşullarını sağlayan kendiliğinden bir değerdir. Bireysel özerkliğe sahip insan aynı zamanda kararlarını baskıcı güçlerden bağımsız olarak verme ve seçenekler oluşturma yeteneğine de sahiptir (Raz, 1986: 370). 20. yüzyılın önemli hukuk felsefecilerinden birisi olan *Joseph Raz* bireysel özerklik sahibi olanların kısmi anlamda kendi hayatlarının yazarı olduğunu belirtmektedir (Raz, 1986: 369). Dolayısıyla bireyin özerkliği için eğitimde tek bir doğrunun öğretici tarafından dayatılmaması gerekmektedir. Özerkliği önemseyen ve geliştirilmesini sağlayan bir eğitim modelinde odak öğrenci yani öğrenendir. Öğreten kişi kolaylaştırıcı rolündedir. Öğrenmenin koşullarını sağlamakla ve kolaylaştırmakla yükümlüdür. Müfredat eğitimin amacı değil, sadece araçtır. Eğitimin anlamlı olabilmesi için öğrencinin deneyimleriyle ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde bireyin kişiliğini ve eğilimlerini etkileyebilecek ve gerekirse dönüştürebilecektir. Kişisel deneyimlerin paylaşılabilmesi için öncelikle sınıf atmosferinin bilişsel ve efektif öğrenmeye uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için öğrenciler birbirlerini tanımlarını sağlayacak bir ortamın oluşturulması önemlidir. Bu şekilde öğrenciler birbirlerine hikâyelerini açıklıkla ve dürüst bir şekilde anlatabilecek, gerginlik ve saldırganlık ortadan kaldırılabilecektir (Freire, 2011: 59).

Hukuki meselelerin kişisel hayat deneyimleriyle ilişkilendirilmesi derslerde duyguların ifade edilmesine neden olmaktadır. Oysa ki klasik anlamda hukukçu gibi davranmak ve hukukçu gibi konuşmak duygulardan arındırılmayı gerektirmektedir (Menkel-Meadow, 1988: 78). Feminist hukuk teorisi -özellikle postmodern kanad- hukukun rasyonel, soyut, kavramsal, kişisel öyküleri öteleyen dilinin eril bir dil olduğunu belirtmektedir. Bu gerekçeyle akademik hayattaki feministler hem hukuk yazılarında hem de derslerinde yeni bir dil yaratma peşindedirler. Örneğin ABD'li hukuk profesörü *Patricia Williams*'ın "On Being Object of Property" adlı makalesinde şu sözlerle başlar:

...anne tarafımdan ailem benim bildiğim kadarıyla büyük büyük büyükannem Sophie'le başlar. Sophie Tennessee'de yaşamış. 1850 yılında 12 yaşlarındayken Austin Miller adlı beyaz bir avukat tarafından satın alınmış ve satın alınır alınmaz Miller tarafından hamile bırakılmış. Bu hamileliğinden büyük büyük annem Mary dünyaya gelmiş ve Mary, bir hizmetçi olarak büyütülmek üzere Sophie'den uzaklaştırılmış. Hukuk Fakültesine gitmeye kadar vermeden önce Austin Miller hakkında bana birşey anlatıldığını hatırlamıyorum. Hukuk fakültesinde başladığım ilk gün annem bana "Miller'ler hukukçuydu, senin kanında var bu" demişti. ...Annem, hukukun "kanımda

olması" nedeniyle hukuk fakültesinde korkacak bir şeyimin olmamasını söylerken çok karışık bir duyguyu ifade etti. İlk ve öncelikli olarak, annemin sözlerinde bir başkaldırı vardı. Ona göre, kimse babası hakim diye beni aşağılayamayacaktı..... İkinci olarak annem kendini bir model olarak görmemi istemiyordu. Yalnız, siyah, kirlenmiş bir kadın olarak kendini saklayarak beni kendi kendine yetebilen, umutsuzluktan uzak, dişil kimlikten daha çok eril bir kimliğe sahip olmaya itmekteydi. Utanç ve gurur karışımı kanımdaki bu sırta Harvard ortamına girdim...(Williams, 1988: 5-6)

Alışık olmadığımız bu hukuk metninde de görüldüğü gibi feminist hukukçular klasik hukuk dilinin gerekliliği olan rasyonellik ve duygulardan arındırılmış yapısını sürdürmeyi reddetmektedirler. Feministler bu itirazları hukuk eğitimine de taşımaktadırlar. Freire'nin modelinde olduğu gibi feminist hukuk eğitim yöntemi öğrenciyi kendi hayat öyküsünü paylaşacağı ve bu paylaşımın değerli olduğu ön kabulünden hareket etmektedir. Hukuk öğrencileri feminist hukuk eleştirisinin yapıldığı derslerde diğer hukuk derslerinden sonra farklı bir ders deneyimi yaşamakta ve kendilerini ortaya koymakta kimi zaman zorluk çekmektedirler. Zira hukuk fakültelerinde feminist yaklaşımın benimsenmediği derslerde bireyin hukuksal meseleleri tartışırken kendi öyküsünden soyutlanması beklenirken, feminist hukuk derslerinde tam tersi bir beklentinin olması hem öğrenciyi hem öğretim elemanını çelişkili durumlara sokmaktadır. Soyut, kişiselikten uzak, kavramsal açıklamalar yerine, duygusal ve öyküsel anlatıma yer vermek öğrencide ve öğretim elemanında anlaşılma endişesi yaratmaktadır (Worden, 1985:1145-1146). Derslerde gerçek hayat deneyimlerine yer verilmesi sadece öğrencilerin ve öğretim elemanının hayat deneyimleriyle sınırlı değildir. Örneğin Catharine MacKinnon pornografi bağlamında anayasal eşitlik ilkesini tartışırken, sadece akademik bir dil kullanmamakta, gerçek pornografi mağdurlarını seslerini derste dinletmekte ve öğrencilerinin empati kurmasını sağlamaktadır (Menkel-Meadow, 1988: 80).

Derslerde hukuki meselelerin kişisel deneyimler çerçevesinde tartışılması ister istemez konuyu disiplinlerarası ya da çok disiplinli bir alana taşımaktadır. Örneğin şiddet üzerine bir tartışma psikoloji, felsefe, antropoloji, sosyoloji, tarih gibi alanların yardımıyla anlaşılır bir boyuta gelmektedir. Aslında söz konusu disiplinler hukuk derslerinin hepsinde önemli yer tutmakla beraber, toplumsal cinsiyetten kaynaklanan sorunların tartışıldığı hukuk derslerinde daha büyük bir önem arz etmektedir (Baer, 1996: 284). Zira genel olarak hukuk fakültelerinde derslerde hukuki sorunlar salt hukuk normları ve bu normlar arasındaki şekli ilişkiler çerçevesinde tartışmalar yürütülmemektedir. Bu yaklaşım Hans Kelsen'in hukuk bilimi kavrayışı (Aral, 1978:42-45) ve bununla bağlantılı klasik anlamda hukuk eğitim metoduna uygundur. Ancak feminist hukuk eğitim metodu bundan oldukça farklıdır. Feminist hukuk metodu hukuki meseleleri ilgili disiplinlerle bağlantılı ele almayı ve

aynı zamanda hukuk içindeki farklı alanlara ilişkin bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. Örneğin ev-içi şiddet konusunda feminist hukuk tartışmalarının yapılabilmesi için öğrencinin ceza hukuku, aile hukuku, ceza usul hukuku, medeni usul hukuku gibi hukuk dallarının bilgisine sahip olmasını gerektirmektedir. Aksi halde derslerde eleştirel bir bakış açısı geliştirmesi mümkün olmayacak, sadece dersi yürüten öğretim elemanının eleştirel bakış açısını kazanabilecektir. Kendi özgün eleştirel duruşunu ortaya koyması mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda hukuk eğitiminde feminist hukuk teorisi anlatımı hem hukuki hem de birçok disipline ilişkin bilgi birikimini gerektirmektedir.

Feminist hukuk teorisi derslerinde teorik tartışmalar yapılmaktadır. Bu teoriler yardımıyla öğrencilerden kendi yaklaşımlarını geliştirmeleri ve ortaya koymaları beklenmektedir. Ancak teorilerin tartışılması soyut bir tartışmayı gerektirmektedir. Ana akım hukuk eğitimi derslerde çok fazla soyut konulara yer vermemektedir. Teorilerin mutlak surette somutlaştırılması gerekmektedir. Hukuk fakültelerinde genellikle bu somutlaştırma mahkeme kararları, hukuki düzenlemeler ve hipotetik önergelerle yapılmaktadır. Kadın çalışmalarına ilişkin konularda ise örnekler genellikle sınıftaki kadınların kişisel deneyimlerini gönüllü bir şekilde aktarmalarıyla somutlaşmaktadır. Hukuk eğitiminde somut örnekler vermek her zaman soyut hukuki kavramları açıklamak açısından önemli birer pedagojik araç olmuşlardır. Bunlar gerçek hayat deneyimlerinin birer uzantısı olan mahkeme kararları olabildiği gibi varsayımsal örnekler de olabilmektedir (Cain & Love, 1988). Ancak her öğretim elemanı varsayımsal örnekler bulamadığından genellikle örnekler mahkeme kararlarından çıkmaktadır. Varsayımsal önermeye en önemli örneklerden birisi gebeliğin rızaya bağlı olarak sonlandırılmasına ilişkin *Judith Jarvis Thomson'un* (2010) örneğidir:

Bir sabah kalktığınızda kendinizi kendinde olmayan bir viyoloncelciyle sırt sırta yatakta buldunuz. Söz konusu ünlü viyoloncelci öldürücü bir böbrek hastalığından muzdariptir. Müzik severler derneği bütün ulaşılabilir tıbbi kayıtları incelemişler ve sizin o kişiye yardım edebilecek tek insan olduğunuzu tespit etmişlerdir. Bu nedenle sizi kaçırmışlar ve müzisyenin dolaşım sistemine bağlamışlardır. Hastane yöneticisi size üzgün olduğunu, bilselerdi asla böyle bir duruma izin vermeyeceklerini ancak bundan sonra kendisini müzisyenden ayırırsalar, müzisyenin hemen öleceğini belirtmişlerdir. Ancak bu sürecin 9 ay süreceğini ve 9 ay sonra müzisyenin iyileşeceğini belirtmişlerdir. Ahlaki olarak bu durumu kabul etmeniz mümkün müdür (Thomson, 2010:113)?

Kürtajın toplumsal cinsiyet perspektifinden arındırılmış bir şekilde ele alınmasının en önemli örneği *Thomson'un* makalesidir. *Thomson'un* meseleye bu şekilde yaklaşması feministler tarafından eleştirilmiştir. Söz konusu eleştirisi anlaşılabilir. Ancak hukuk eğitimi açısından bu tür örneklerin verilmesi çok önemlidir. Zira öğrencilerin kürtaj

ya da gebeliğe ilişkin herhangi bir meseleyi tartışırken söz konusu hayat deneyimlerini edinmemiş olanlar ile olmayanlar açısından farklılıklar doğmaktadır. Özellikle erkek öğrenciler için kadına ait farklılıklar tamamen bilinmezlik içerisinde. Söz konusu farklılıklar ya hiç konuşulmamakta ya da genel ahlaka ait değer yargıları sistemimin bir uzantısı olarak ele alınmaktadır. Örneğin anneliğin kutsallıkla özdeşleştirilmesive bir kadının çocuğundan vazgeçmesinin imkânsız olduğuna inanılması gibi. Bu durumda erkekler ve söz konusu deneyimleri edinmemiş kadınlar tartışmadan kendilerini uzak tutmaktadırlar. Öğrencileri tartışmaya çekmek için bu tür örneklerin verilmesi çok önemli olmaktadır.

Öğrencilerin tartışmalardan uzak durmalarının bir nedeni de kendilerini söz konusu deneyimlerden uzak görmeleri ve kadın sorununu eğitimsizlikle ilişkilendirmeleridir. Örneğin şiddete maruz kalmanın sadece eğitimsizlikle ilişkilendirip, kendilerini şiddete maruz kalan kadınlardan ayrı tutup, söz konusu mağdurlara tepeden bakan bir bakış açısıyla yaklaşmalarıdır. Ya da namus cinayetlerini belirli bir bölge ya da kültüre mensup kişilerle ilişkilendirip, tartışmaları kısırlaştırmaktadırlar. Bu tür toplumsal cinsiyet açısından nötr örnekler, öğrencilerin önyargılı bir şekilde konudan kendilerini dışlamalarını engellemekte ve tartışmanın farklı boyutlarda ve soyut örnekler üzerinden tartışılmasını sağlamaktadır.

Derste varsayımsal örnekler üzerinden tartışmanın olumlu taraflarının yanı sıra olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Bu tür varsayımsal örnekler üzerinden yapılan tartışmalar gerçek hayat deneyimlerinin paylaşılmasını sınırlamaktadır. Ben *Thomson* tarzı örneklerle derslerin işlenmesinin değerli olmakla birlikte yetersiz olduğunu düşünmekteyim. Ahlaki tercihler gerçek hayat deneyimleriyle ilişkili olduğunda mutlaka gerçek hayat deneyimlerine de yer verilmesi gerekmektedir. . Bu nedenle kadınların gerçek hayat deneyimleri, korkuları ve acılarının dillendirilmesi gerekmektedir (Cain & Love, 1988: 1380-1381).

Derslerde kadın haklarına ilişkin eleştirel bir bakış açısı getirilmesi feminist hukuk teorisi dersleri için yeterli değildir. Öğrencilerin ve öğretim elemanlarının bu eleştirilerini pratikle ilişkilendirmeleri gerekmektedir. Kadın üzerine çalışmalar kadın hareketinin içinden doğduğu için, kadın hakları üzerine yapılan hukuk derslerinde yer alan öğrenci ve öğretim üyeleri kadın hareketi içerisinde yer almaları ya da yer alma niyetinde olmaları derslerin amacına ulaşması açısından son derece önemlidir.

Öğrencilerin sorunun farkına varıp, çözüm önerisi için proje üretmeleri ve bu projelerini gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Hukuk fakültelerine kadın haklarına ilişkin hukuk pratiğinin hukuk kliniklerinde gerçekleştiği görülmektedir. Öğrenciler uzun bir teorik eğitimden sonra kadın hakları savunusunu birebir mahkeme salonlarında gerçekleştirmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan hukuki problemlere ilişkin davalarda avukatlık yapmaktadırlar. Türkiye’de mevzuat hukuk öğrencilerinin davalara girmelerine izin vermemektedir. Bu nedenle kadın hakları öğrencileri

mahkemelerde aktif rol üstlenememektedirler. Bunun yerine bireylere hukuki bilgi verilmektedir. Oysa ki hukuk klinikleri özellikle ABD'de hukuk eğitiminin önemli bir parçası olup, öğrencilere pratik hukuk becerisi verilmesini amaçlamaktadır. Ancak bu hukuk kliniklerinin temel amacı bununla sınırlı değildir. Hukuk kliniklerinin amacı adalet değerini gerçekleştirmeğe hazır hukukçular yetiştirmeye yardımcı olmaktır (Aiken, 2012: 231). Zira klasik hukuk eğitiminde derslerde sadece teorik düzeyde tartışmalar yapılabilmekte ve adaletsizliğin nelere yol açabileceğini öğrenciler görememektedir. Hukuk eğitimdeki bu eksikliği gidermenin bir yolu gerçek hukuki problemlerle karşılaşmak ve bu problemlerin arkasında insan olduğunu öğrenciye hissettirmektir. Örneğin ev-içi şiddet meselesi teorik düzeyde derslerde ne kadar tartışılırsa, tartışılın, pratikte ev-içi şiddet mağdurlarıyla karşılaşmak kadar öğrencide hukuki problemi görme ve çözmeyi amaçlamak konusunda bir farkındalık yaratmayacaktır. Söz konusu farkındalık adaleti gerçekleştiremeye hazır hukukçuların yetişmesine yardımcı olmaktadır. Klinik programlarda aynı zamanda öğrenciler avukatlık mesleği için gerekli olan bir takım becerileri ve etiği edinirler. Genel olarak müvekkille görüşmede dikkat edilmesi gereken hususların yanı sıra özel olarak kadın hakları mağdurlarıyla nasıl bir görüşme yapmaları gerektiği anlatılmaktadır. Örneğin müvekkilleri sorunlarını anlatırken onları yargılamamaları gerektiği, ya da dava açmaları konusunda ısrar etmemeleri konusunda uyarılırlar.

Öğrenciye müvekkilini sabırla dinleme becerisinin kazandırılmasının önemi hukuk fakültelerinin hiçbirisinde üzerinde durulmayan bir konudur. Ancak şiddet mağdurlarıyla yapılan görüşmelerde dinleme becerisi son derece önemlidir. Bu beceri sadece kadın haklarına ilişkin hukuk derslerinde altı çizilen bir konudur. Dinleme sadece müvekkilin sözlerinin dinlenmesi değil, vücut dilinin de çözülmesi ve dillendirmediği kelimelerin de anlaşılması demektir. Ana akım hukuk eğitiminde önemli olan görüşmecinin ifadesi veyai kullandığı sözcükler ve bunlar arasındaki ilişkilerdir. Ancak şiddet mağdurlarını savunabilmek için öncelikle onları anlayabilmek gerekir. Bunun için de sadece kelimeler yeterli olmayacaktır (Panelists, 2002-2003: 462-463).

Şiddet mağdurları deneyimlerini aktarmakta güçlük çekmektedirler. Özellikle eğitilmiş olanlar hikâyelerinin büyük bir kısmını gizlemektedirler. Bu nedenle hikâyenin sözle ifade edilmeyen kısımları da avukat için önemlidir (Panelists, 2002-2003: 464-465). Müvekkillere hukuki seçenekleri sunmaları fakat müvekkilinin bu seçenekler arasında yaptığı tercihi sorgulamamaları öğretilmektedir (ABA, 2003: 6). Kadın avukatların bunu yapmakta zorluk çektikleri ve bu nedenle kadın şiddet mağdurlarının genellikle erkek avukatları tercih ettikleri görülmektedir. Klinik programlar aynı zamanda zor durumlarda da öğrencilerin nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda yol göstericidir. Duruşmalara gelmeyen müvekkile nasıl davranılması gerektiği ya da kendisi şiddet mağduru olmasına rağmen, çocuğuna şiddet uygulayan müvekkili ihbar

etmenin etik olup olmadığı gibi durumlarda nasıl davranılması gerektiği anlatılmaktadır.

Klinik programlarda öğrenciler hukuki danışmanlık için yeterli maddi imkânı olmayan mağdurlara yardım sağlayabilmektedirler. Zira bu hizmetlerin hepsi ücretsizdir. Bu nedenle ABD’de ev-içi şiddetle mücadelede hukuk fakülteleri en önemli hizmeti veren kurumlar olarak kabul edilmektedir (ABA, 2003:13). Bu hem şiddetin ortaya çıkmasını engellemek konusunda devlete pozitif ödevlerinin hatırlatılması hem de şiddetin ortaya çıkması durumunda mağdurun korunması, mağduriyetlerin giderilmesi ve mağdurun hayata yeniden bağlanması konusunda desteklenmesi aşamalarında ortaya çıkmaktadır. Bütün bu aşamalarda barolar ve hukuk fakülteleri arasındaki işbirliği önem kazanmaktadır. Özellikle hukuk öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının dava takibi yapmalarının hukukten mümkün olmadığı devletlerde barolarla işbirliği zorunluluk halini almaktadır. ABD’de Minnesota Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin ev-içi şiddet mağdurları için koruma tedbiri taleplerini ilgili kurumlardan talep edebilmektedirler (ABA, 2003: 7). Klinik program içerisindeki öğrenciler koruma tedbiri taleplerinin görüşüldüğü duruşmalarda izleyici de olabilmektedirler. Duruşma izleme hem öğrencilere hem de duruşmalardan hâkimlerin kararlarını daha dikkatli vermeleri açısından ev-içi şiddetle mücadelede önemli yöntemlerden birisidir. Hukuk klinikleri dışında toplumsal cinsiyet sorununun hukuk dersleriyle birleştirilmesini sağlayacak yöntemler şunlardır:

- Yasa Hazırlama: Öğrencilerde kadın hakları duyarlılığı geliştirildikten sonra, bu sorunları gidermek için gerekli olan yasal düzenleme önerilerini hazırlamaları sağlanabilir. ABD’de Montana Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri eyaletin koruma tedbirlerine ilişkin yasal düzenlemeyi hazırlamışlardır.
- Yargı Kararları: Kadın haklarına ilişkin yargı kararlarının derslerde incelenmesi gerekir.
- Yasal Düzenlemeler: Derslerde öğrencilerin kadın haklarına ilişkin yasal düzenlemeleri bilmeleri ve bunları toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından incelemeleri gerekmektedir.
- Duruşma İzleme.
- Misafir konuşmacılar: Hukuk fakültelerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini konu alan seminer, kongre, konferansların ve sertifika programlarının düzenlenmesi
- Drama tekniklerinin derslerde kullanılması:
- Eğitim videoları: Derslerde kadın hakları ihlallerine ilişkin gerçek tanıklıklar, mağdurların ve failerin deneyim aktarımları ilişkin belgeseller incelenebilir.
- Sinema: Kadın hakları ihlallerine ilişkin filmler derslerde izlenebilir. Örneğin *North Country* filmi “iş hukuku ve kadın hakları” başlığı altındaki bir konuda izlenebilir. Daha sonra öğrencilerden söz konusu filme ilişkin bir yazı yazmaları istenebilir.

- Edebiyat Metinleri: Özel olarak kadının insan hakları sorunu ve genel olarak insan hakları sorunun içselleştirilmesi ve etkinliğinin sağlanabilmesi için bireysel acıların hissedilmesi ve bir tür empati kurma yeteneğinin geliştirilmesi gerekir. Bunun sağlanabilmesi için en etkin yöntem sanattan ve özellikle edebiyattan yararlanmaktır. Öğretim elemanı tarafından hazırlanan okuma önerilerinden öğrenci istediği eseri seçer ve bu esere ilişkin görüşlerini toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında değerlendirmesi beklenir.
- Araştırma Ödevleri: Kadın haklarına ilişkin ödevler hazırlamaları istenebilir. Bu araştırmalar yazılı metinler üzerinden yapılabileceği gibi, öğrencilerin kendi yapacakları görüşmelerle zenginleşebilir.
- Hapishane Ziyaretleri: Hukuk fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı duyarlı olabilmesi için önerilen diğer bir yöntem hapishane ziyaretleridir. Hapishanelerde çok sayıda "Ben öldürmeseydim, o beni öldürecekti" diyen kadın mahkum vardır (Karınca, 2011). ABD'de ev-içi şiddet hukuk klinikleri hapishanedeki kadın mahkûmların savunusu da üstlenmektedir. Bu klinikleri yürüten öğretim üyeleri hapishane ziyaretlerinin duyarlılık geliştirme konusunda en etkili yöntem olduğunu belirtmektedir.
- Hukuk fakültelerinde alternatif eğitim yöntemi olarak "farazi mahkeme" (*moot court*)ler de kullanılmaktadır. Bu yöntemde öğrencilere hukuk uygulaması hakkında bilgi vermek için farazi bir dava konusu verilmekte ve bu davanın tarafları gibi rol yapmaları beklenmektedir (Gürkan, 1967:97). Avukatlar, jüri üyeleri, yargıç, savcı rolleri öğrenciler tarafından paylaşılmakta ve gerçek bir duruşma sahnesini canlandırmaktadırlar. Günümüzde hukuk öğrencileri arasında farazi mahkeme yarışmaları da yapılmakta ve öğrencilerin hukuki meseleleri mesleğe girmeden araştırmaları ve tartışmaları sağlanmaktadır. Klasik hukuk eğitimindeki öğrencilerin pasif konuları farazi mahkeme yöntemi yardımıyla kırılması amaçlanmaktadır. Söz konusu yöntem aracılığıyla öğrencilerde toplumsal cinsiyetten kaynaklanan sorunlara ilişkin farkındalık yaratılabilir. Ancak bu farkındalığın yaratılabilmesi için farazi mahkemelerin gerçek mahkemelerdeki eril dili ve hiyerarşiyi tekrar etmemelidir. Aksi halde sadece hukuk pratiğine hazır hukukçu yetiştirilir ki adaleti gerçekleştirme hazır hukukçunun yetiştirilmesine yardımcı olmayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak feminist hukuk teorisi günümüzde halen hukuk eğitiminin zorunlu bir parçası olmaması belki bu iyi bir şeydir. Zira eleştirel yaklaşımların sistem içine dâhil olmaları, onların sistemi dönüştürmek konusundaki heveslerini kırmaktadır. Eleştirel bakış açısı geliştirmek hukuk fakültesinin dışında da içinde de mümkündür. Hukuku dönüştürmek ve ayrımcılığa son verme mücadelesi için hukuku araç olarak

kullanmak kurumsal normların dışında daha kolaydır. Ancak geleceğin avukatlarının, yargıçlarının ve idari görevlilerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı duyarlı olabilmesi için feminist hukukçuların ve feminist hukuk teorisi derslerinin hukuk eğitiminde yer alması gereklidir. (Baer, 1996: 285-286). Aksi halde öğrencilerin adalet duygusunun zorunlu bir unsuru olan başkasının acısını yürekte hissetme yeteneğini geliştirmesi (Solomon, 2004: 27) zor olacaktır ki bu hukukun ataerkil yapısının sürdürülmesini ve hatta geliştirilmesine hizmet edecektir. Eleştirel hukuk yaklaşımlarının anaakım hukuk felsefesine paralel klasik hukuk eğitim yöntemleriyle aktarılması öğrencilerde bir farkındalık yaratmayacaktır. Bir eleştirel yaklaşım olan feminist hukuk teorisi ve bu bağlamda anlatılan hukuk derslerinin feminist eğitim yöntemlerini deneyimlemesi ve bu deneyimlerini paylaşması yeni gelişen bir düşünce akımı açısından önem taşımaktadır. Aksi halde feminist hukuk yaklaşımları akademik bir ilgiden öteye gidemeyecek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan adaletsizlikleri gidermek konusunda topluma ve toplumsal hareketlere katkı sağlayamayacaktır.

Kaynakça

- A.B.A. Commission on Domestic Violence (2003). *Teach Your Students Well: Incorporating Domestic Violence Into Law School Curricula-A Law School Report*. American Bar Association Publishing Department. İnternet adresi: http://www.americanbar.org/content/dam/aba/migrated/domviol/teach_students.authcheckdam.pdf. Erişim 31.5.2014
- Aiken J. (2012). The Clinical Mission of Justice Readiness. *Boston College Journal of Law and Social Justice*, 32(2): 231-246.
- Akbaş K. (2006). *Hukukun Büyübozumu*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Aral V. (1978). *Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri*. İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını no: 553. İstanbul: Sulhi Garan Matbassi Varisleri Koll.
- Arat T. (1968). *Amerikan Hukuk Öğretiminde "Case Metod"*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 239. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Baer S. (1996). A Different Approach to Jurisprudence? Feminisms in German Legal Science, Legal Cultures, and the Ambivalence of Law. *Cardozo Women's Law Journal*, 3: 251-391.
- Cain P. & Love J.C. (1988). Stories of Rights: Developing Moral Theory and Teaching Law. *Michigan Law Review*, 86(6): 1365-1387.

- Freire P. (2011). *Ezilenlerin Pedagojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gürkan Ü. (1967). *Hukuki Realizm Akımı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kennedy D. (1998). Legal Education as Training for Hierarchy. İçinde, Kairys D. (Ed.), *The Politics of Law: A Progressive Critique*. New York: Pantheon: 54-75.
- Karınca E. (9.1.2011). O Fotoğraf. Radikal Gazetesi. İnternet adresi: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1035939&CategoryID=42>. Erişim 5.3.2013.
- Kennedy D. (1982). Legal Education and the Reproduction of Hierarchy. *Journal of Legal Education*, 32: 591-615.
- Matta L.F. (1988). On Teaching Feminist Jurisprudence. *Revista Juridica De La Universidad De Puerto Rico*, 57: 253-281.
- Menkel-Meadow C. (1988). Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies and Legal Education or The Fem-Crits Go to Law School. *Journal of Legal Education*, 38:61-85.
- Panelists (2002-2003). Symposium: Domestic Violence in Legal Education and Legal Practice: A Dialogue Between Professors and Practitioners. *Journal of Law and Policy*, 409-493.
- Raz J. (1986). Autonomy, Toleration and the Harm Principle, *Justifying Toleration: Conceptual and Historical Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schneider E.M. (2003). Panelist: Symposium: Domestic Violence in Legal Education and Legal Practice: A Dialogue Between Professors and Practitioners, *Journal of Law & Policy*, 11: 409-493.
- Solomon R. C. (2004). *Adalet Tutkusu*. Çev: Ertuğ Altınay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stevens R. (1983). *Law Schools: Legal Education in America from the 1850s to the 1980s*. London-Chapel Hill: Lawbook Exchange Ltd.
- Thomson J. (2010). A Defence of Abortion. İçinde Dworkin R.M. (Ed.), *The Philosophy of Law*. Oxford: Oxford University Press: 112-128.
- Williams P.J. (1988). On Being The Object of Property. *Signs*, 14(1): 5-24.
- Worden K.C. (1985). Overshooting The Target: A Feminist Deconstruction of Legal Education. *The American University Law Review*, 34: 1141-1156.

Critique of Legal Education from Feminist Perspective

F. İrem Çağlar Gürgey
Özyeğin University

Abstract

This article puts forward the critiques of legal education offered by critical legal studies and feminist legal theory. Both schools of legal theory focus on hierarchical structure of present day legal education. In addition to the critiques of hierarchy, feminist legal theorists also emphasize the importance of making room for real life experiences in legal education, which are dominated and subordinated by the male constructed legal theory and its education. In order to deconstruct the male dominated education system, feminist legal theorists discuss and implement various types of education methods. One of these alternative methods is legal clinics. Legal clinics being the supplementary component of theoretical education, fosters the education of lawyers that are ready to realize the justice. In this context, lawyers, who are aware of the connection between law and justice, shall internalize the responsibility of eliminating the gender inequalities.

Keywords: legal education, feminist legal theory, critical legal studies, clinical legal education.

Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar / Authors in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Makaleler / Articles

Assist.Prof. Kemal A. Batman
Atatürk Teachers' Academy
Nicosia-North Cyprus

Assist.Prof. F. İrem Çağlar Güryey
Özyeğin University
İstanbul-Turkey

Assist.Prof.Müge Beidoğlu
Atatürk Teachers' Academy
Nicosia-North Cyprus

Assoc. Prof. Ayşe Sibel Kedik
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Önder Canveren
Research Assistant
Dokuz Eylül University
İzmir-Turkey

Emir Özeren
Research Assistant
Dokuz Eylül University
İzmir-Turkey

Kamil Demirhan
Research Assistant
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar / Referees in This Issue

(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Assist.Prof. Can Azer
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Dr. Leyla Pervizat
Haliç University
İstanbul –Turkey

Assist. Prof. Nur Banu Kavaklı Birdal
Kemberburgaz University
İstanbul-Turkey

Asist. Prof. Rana Tekcan
İstanbul Bilgi University
İstanbul-Turkey

Assoc.Prof. Aksu Bora
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Sevin Uğural
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assist.Prof.Dr. Gökçe Çataloluk
Bilgi University
İstanbul-Turkey

Assist.Prof. Demet Çelik Ulusoy
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assist. Prof. Begüm Özden Fırat
Mimar Sinan Fine Art University
İstanbul –Turkey

Assoc.Prof. Türkan Ulusu Uraz
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Asist.Prof. F. İrem Çağlar Gürgey
Kocaeli University
Kocaeli-Turkey

Assoc.Prof. Gülriz Uygur
University of Ankara
Ankara-Turkey

Prof. Ayşe Işık Gürşimşek
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Prof. Elif Üstün
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Asist.Prof. Nurten Kara
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assist.Prof. Seda Orbay Yücel
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assoc.Prof. Nesrin Özataç
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Asist.Prof. Umut Bozkurt
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Dr. Zeyno Pekünlü
Kültür University
İstanbul –Turkey

Assist.Prof.Dr. Ülker Yükselbaba
İstanbul University
İstanbul -Turkey

Kadın/Woman 2000 Yayın İlkeleri

Genel İlkeler

- 1) Yazarlar, *Kadın/Woman 2000*'de yayımlanmasını istedikleri bilimsel çalışmalarını aşağıdaki e-posta adresine göndermelidirler:
jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın/Woman 2000*, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanır.
- 3) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. *Kadın/Woman 2000* Yayın Kurulu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilen yazılarda, DAÜ – Yayınevi bütün yayın haklarına sahiptir. Ancak yazarlar yayınlanan bilgileri kısmen *Kadın/Woman 2000*'ne atıfta bulunmak üzere başka yayınlarında kullanabilirler.
- 4) Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlarına aittir. Doğu Akdeniz Üniversitesini veya Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezini bağlamaz.
- 5) Tüm yazılar, yazar(lar)ın kimliği saklı tutularak konu ile ilgili en az iki akademik danışman tarafından incelenir. Yapılan değerlendirme hakem isimleri gizli tutularak yayın kurulu başkanı tarafından yazarların bilgisine sunulur.
- 6) Yayın Kurulu, yayıma gönderilen yazılarda düzeltme yapabilir. Bunlar yayımdan önce yazarın bilgisine sunulur.

Yazım Kuralları

- 1) Yazılar yayına uygun olarak hazırlanmış figür ve tablolar ile birlikte elektronik olarak gönderilmelidir.
- 2) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilecek yazılar, tercihen Times New Roman fontu ile 12 punto olarak yazılmalıdır. Yazıların uzunluğu makalelerde 25-30 sayfayı veya 9000 kelimeyi aşmamalı, kitap tanıtımlarında ise 1-7 sayfa veya 500-2500 kelime arasında olmalıdır.
- 3) Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Türkçede pek alışılmamış sözcükler yazıda kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. İngilizce yazılarda ise *Oxford English Dictionary* veya ekleri örnek alınmalıdır.
- 4) Yazılar başlık sayfası, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekil başlıkları, şekiller, yazar notları ve yazışma adresi ile yazı Türkçe yazılmış ise İngilizce, İngilizce yazılmış ise Türkçe olarak genişletilmiş özet (Abstract) bölümlerini içermelidir. Yazarın makalesini hem Türkçe hem de İngilizce olarak göndermesi halinde yazısı iki dilde de yayımlanabilecektir.
 - a) Başlık sayfası en fazla 10-12 kelimedenden oluşan makale başlığını, (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter), yazarların adı ve soyadı, ünvanı ve çalıştığı kurumu içermelidir.
 - b) Türkçe ve İngilizce olmak üzere 'Özet' ve 'Abstract' başlıkları altında her iki dilde de 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetin her biri yeni bir sayfadan başlamalıdır. Bunların altında ayrıca 'Anahtar Kelimeler' ve 'Key Words' başlıkları ile makale ile ilgili önemli anahtar kelimeler (en fazla 10 kelime) yazılmalıdır.
 - c) Ana metin yeni bir sayfadan başlamalıdır.
 - d) Metin içinde atıfta bulunulan kaynak ve şahıslar (Yazar soyadı, Yayın yılı, ve atıfta bulunulan sayfa numarası, (Brown, 2003: 23) şeklinde verilmelidir. Metinle ilgili ek bilgiler üst numaralarla verilmeli, metin sonundaki Notlar kısmında aynı numara ile eklenmelidir.

- e) Şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo ve figürlerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ve figürlerle ilgili notlar ise alta yazılmalıdır.
- f) Tablolar metin içine konmayıp, her biri ayrı bir sayfaya yazılmalı, metin içindeki yeri marjın içinde belirtilmelidir.
- g) Makalede yer alması istenen resimler veya çizimler yayıma hazır şekilde gönderilmelidir. Resimler makalede yer alışı sıralarına göre numaralandırılmalı, metin içindeki yerleri Resim 1, Resim 2 şeklinde parantez içinde gösterilmeli, resimlerin arkalarına ise resim numaraları, yazarın soyadı ve kısaca makale ismi yazılmalıdır. Ayrıca bunlara ait açıklamalar ayrı bir sayfada sıra ile belirtilmelidir. Resimler disket veya CD üzerinde TIFF formatında gönderilebilir.
- h) Denklemle sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada gösterilmelidir.
- i) Metinde yararlanılan tüm kaynaklar ayrı bir sayfadan başlayarak alfabetik sırada Kaynaklar başlığı altında şu sıraya göre verilmelidir: Yazar Soyadı Adı (Yayın yılı). *Kitap ismi* (italik harflerle) veya makale ismi, *Dergi adı* (italik harflerle) Basım yeri: Basımevi, dergide yer aldığı sayfa numaraları. Kitap isimleri *Italik* harflerle, makale isimleri normal harflerle, dergi adı *Italik* olarak yazılmalıdır. Ayrıca yayımlanmamış kaynaklardan yapılan alıntılar da tam olarak anlaşılacak şekilde kullanılmalıdır.

Örnekler:

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

5) Burada değinilmeyen konular için APA yazım şartlarına başvurulabilir. Kaynak: Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.

6) Bu duyuruda belirtilen kurallara uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlarına geri gönderilir. Yayın Kurulu tarafından yayımı uygun bulunmayan yazılar bir nüsha olarak varsa orijinal tablo ve figürleriyle birlikte yazara iade edilir.

İletişim Adresi

Kadın / Woman 2000
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Doğu Akdeniz Üniversitesi
İşletme ve Ekonomi Fakültesi- Ek Binası, BE280
Gazimağusa – Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Tel: (392) 630 2269

Fax: (392) 392 365 1017

E-posta: jws.cws@emu.edu.tr

İnternet adresi: <http://kwj2000.journal.emu.edu.tr>

Kadın / Woman 2000- Journal for Women' Studies Notes for Contributors

General Principles

- 1) Essays should be sent to the following e-mail address. jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın / Woman 2000* publish in Turkish and English.
- 3) Manuscripts submitted to *KADIN / WOMAN 2000* is expected to contain original work and should not have been published in an abridged or other form elsewhere. Acceptance of a paper will imply assignment of copyright by its author to *KADIN / WOMAN 2000 and EMU Press*; but the author will be free to use the material in subsequent publications written or edited by the author provided that acknowledgment is made of *KADIN / WOMAN 2000* as the place of the original publication.
- 4) All ideas, views, hypothesis or theories published in *KADIN / WOMAN 2000* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of Eastern Mediterranean University or Center for the Women's Studies.
- 5) All manuscripts are assessed by at least two academic referees without any sign of the author(s)' identity and the evaluation of referees without their names are sent to the author by the chief editor.
- 6) The publisher and editors reserve the right to copyedit and proofread all the articles accepted for the publication. Copy of edited manuscripts will be sent to authors prior to publication.

Instructions to Authors

- 1) Contributors must submit their manuscripts electronically including the original figures and tables to the editor.
- 2) Manuscripts must be typed in double-spaced, with Times New Roman 12 font. The length of the articles should not exceed 9000 words and the book reviews may be around 500-2500 words.
- 3) The spelling guidelines of The Foundation of Turkish Language for the Turkish manuscripts must be taken as standard for the spelling of loan words in Turkish. Loanwords accepted in English usage should be spelled in accordance with the *Oxford English Dictionary* and its supplements. Other foreign words must be written in Italics and explained in parenthesis or at deep notes if necessary.
- 4) Manuscripts must consist of the title page, the abstract pages, both in Turkish and in English, the main article, appendix, tables, figure captions, figures, end notes, the correspondence address of the author. All these must be written on separate pages. Articles sent in both languages Turkish and English will be published together.
 - a. A title page should be prepared carrying the article title consisting of not more than 10-12 words (maximum 50 characters including the spaces), author's full name (in the form preferred for publication), and author's affiliation including mailing address.
 - b. Abstracts, not exceeding 300 words both in Turkish and English must begin from new pages. Below these the 'Key Words' and 'Anahtar Kelimeler' (not more than 10 words) must be added.
 - c. The article must begin from a fresh page.
 - d. References should be given in the text in this format: (Surname of the Author, Year of publication and page(s) quoted), (Brown, 2003: 23). Other additional information may be numbered consecutively and appear as footnotes.

- e. Quoted unpublished material should have full location reference.
- f. Tables and figures should have captions and numbers. The captions of the tables and figures must be written on the top, and references and explanations related to the figures must be written below the table.
- g. Original drawings or pictures must be submitted in a form ready for the printer. Each illustration should bear a number. Captions should be presented separately on a sheet at the end of the manuscript and should be identified by number.
- h. Equations should be numbered consequently. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. In cases where the derivation of formulae has been abbreviated, it is of great help to the referees if the full derivation can be presented on a separate sheet (not to be published).
- i. The references quoted or referred in the text must be listed alphabetically in the 'References' in this format: Surname initial of the name of the author (date of publication). *Full title of the book* (in italic) or full title of the article/chapter (in regular font) and *The name of the journal/book* (in italic), the place of publication: publisher, pages of the article published in the journal. Quoted unpublished material should have full location reference.

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison* . Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

- 5) The points not mentioned here please consult APA style or Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.
- 6) Articles that do not obey these rules will be returned to the author for the necessary changes. Papers not accepted by the editorial board will be sent back to the author together with the original figures and tables.

Correspondence Address

Kadın / Woman 2000
Center for Women's Studies
Eastern Mediterranean University
Faculty of Business and Economics- Annex Building BE280

Gazimağusa – Turkish Republic of Northern Cyprus
(Via Mersin 10 - Turkey)

Tel: (+90 392) 630 2269
Fax: (+90 392) 392 365 1017

E-mail: jws.cws@emu.edu.tr

Web adress: <http://kwj2000journal.emu.edu.tr>